

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

המערכת:

משה טשרנוביץ — עורך אחראי

חיים ליף — עורך, גבריאל פרייל — עורך מיוחד

מועצת המערכת:

צבי אורלינסקי, נחום גלאצר, שמעון הלקין, אברהם י. כ"ץ, ש"ז צייטלין

חוברת ה' (318)

סיוניתמוז תשל"ה

שנה ל"ז (כרך ס"ז)

חוברת מדינת ישראל

ה ת ו כ נ

195	יצחק ארנ	עשרים ושבע שנים לעצמאות ישראל
197	אריה ליפשיץ	רצויה לחידוש עם ולבנין ספרות
200	אברהם רגלסון	אורים גדולים לשו"ר זצ"ל
206	דן מירון	„אבני בוחו" לשלונסקי — שירת ההפשטות —
220	גדליה שיף	לשאלת הריבוי הטבעי של האוכלוסיה במדינת ישראל
223	ליאור ירון	לוחמה ומוסריות
225	גבריאל פרייל	על משוררים ואחרים (שיר)
225	אביבה ברזל	* (שיר)
226	אברהם ברודים	איך התודעתני אל ביאליק
228	י. מישאל	מחודש לחודש
231	מ. אונגרפלד	שלום ברון — בן שמונים
233	פלטיאל בירנבוים	תולדות הציונות לפרופסור זאב לקויר
236	ישראל גור	ארכיון ומוזיאון לתיאטרון בירושלים
238	י. זמורה	נשים בספרות העברית
240	אריה מנצר	„שיח אגדה"
242	דוד שלמה שפירא	הערות במקרא
246	ח. ל.	סקירות ורשימות: „שבילי החנוך"
247		ידיעות
247		מכתבים אל המערכת
248		ספרים חדשים

„ בצרון " 1141 ברודוויי ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHENOWITZ (RAV TZAIR)

MAURICE E. CHERNOWITZ, Executive Editor

HAYIM LEAF, Editor; GABRIEL PREIL, Special Editor

Editorial Board: Nahum Glatzer, Simon Halkin, Abraham I. Katsh,
Harry M. Orlinsky, Solomon Zeitlin

Thirty-Sixth Year of Publication

Vol. LXVI   SIVAN-TAMUZ (June, 1975)   No. 5 (318) \$17

SALUTE TO ISRAEL ISSUE

CONTENTS:

Twenty-Seven Years Of Israel's Independence . . .	<i>Itzhak Ereg</i>	195
Renaissance Of A People And Its Literature . . .	<i>Aryeh Lifshitz</i>	197
On Zalman Shazar And His Literary Works .	<i>Abraham Regelson</i>	200
A Critique On Abraham Shlonsky (III)	<i>Dan Miron</i>	206
The Demographic Problem In Israel	<i>Gary Schiff</i>	220
War and Ethics	<i>L. Yaron</i>	223
On Poets And Others (Poem)	<i>Gabriel Preil</i>	225
Poem	<i>Aviva Barzel</i>	225
My First Meeting With Bialik	<i>Abraham Broides</i>	226
The Month In Review	<i>I. Mishael</i>	228
Salo Baron At Eighty	<i>M. Ungerfeld</i>	231
History Of Zionism By Laqueur	<i>P. Birnbaum</i>	233
Jerusalem Museum For The Theatre	<i>Israel Gour</i>	236
Women Writers In Hebrew Literature	<i>I. Zmora</i>	238
On Simcha Raz's Book Of Legends	<i>Aryeh Mansour</i>	240
Biblical Insights (II)	<i>D. S. Shapiro</i>	242
Notes And Comments (Shviley Hachinuch)	<i>H.L.</i>	246
Letters To The Editor		247
News		247
Synagogues Sponsoring Salute To Israel		250-266

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

ברשותך הכנסה לכל ימי חיך וקשר עם ארץ ישראל

פקדונך להכנסה שנתית של הקרן הקימת לישראל

היום אתה יכול ליצור קשר חי עם ארץ ישראל ולהבטיח הכנסה לכל החיים על-ידי פיקדון לקיבוצה שנתית של הקרן הקימת לישראל. תן דעתך על העתיד, עתידך ועתידה של ישראל. מענקך השנתי יסלול דרכים וייבש ביצות, יטע עצים, יגאל אדמת שממה ויכשיר את הקרקע לכפרים וקיבוצים חדשים. ובעת ובעונה אהת... תבטיח לעצמך הכנסה קבועה לכל ימי חיך. תשלום שנתי לפי הגיל והמין. כל שהגיל גבוה יותר כן יגדל התשלום. למשל, גבר בן 70 : 11.5% ; אשה בת 70 : 9.5% ; גבר בן 80 : 19.25% ; אשה בת 80 : 16.5%. וכמו כן תהנה מיתרונות מס הגונים. תנהג בחכמה כאשר תזהה את עצמך עם ישראל ותקבל ריווחה הגונה על-ידי מענקך השנתי. נא להחזיר את התלוש שלנו לשם אינפורמציה מפורטת יותר.

פיקדון להכנסה שנתית של הקרן הקימת לישראל מענק המבטיח לך הכנסה לכל ימי חיך

Mail to: DR. ARON WEINBERGER, Director, JNF Foundation
42 East 69 Street, New York, N.Y. 10021

Yes, I am interested in helping the land of Israel while obtaining an income for life. Please send me more information about the Jewish National Fund Annuity Trust.

Name .....

Address .....

City .....

State ..... Zip Code .....

Date of Birth ..... Bitz

JEWISH NATIONAL FUND

42 EAST 69th STREET / NEW YORK 21, N. Y. / TRAFALGAR 9-9300

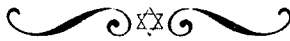
הגליל הציוני דמנהטון

של ההסתדרות הציונית באמריקה

מניש את ברכותיו

למדינת ישראל

בימי גבורה וחורף נפש

ישגה חילה וירומם קרנה ותזכה
להיכונן לבנין עדי-עד!

אלפרד קליימן, נשיא
מ. א. ספיר, מנהל

הגליל הציוני דברוקלין

של ההסתדרות הציונית באמריקה

מברך את

מדינת ישראל

בימי מסה ועוז-רוח

בכיבושים נוספים בשדה העלייה, ההתיישבות ופיתוח הארץ
מי יתן ויכונן השלום לעד!

יהושוע לינדנברג, נשיא
דוד ש. מאיר, יו"ר ועד הפועל
יצחק פינקל, מזכר
מ. א. ספיר, מנהל

**FOREST HILLS
ZIONIST DISTRICT**

Presidium:

MAX CHAITMAN

JOSEPH LISS

FRANK SCHWARTZMAN

השכונה הציונית

מספר 14 של איסטון פארקוויי
ברוקלין, נ. י.

מברכת את

מדינת ישראל

בהגשמת חזון הדורות

ד"ר מילטון שיף, נשיא
יעקב הופמן, גזכר
רבי ישראל ה. לווינטאל
רבי דוד חיימוביץ
נשיא-כבוד

השכונה הציונית

מספר 15, ברוקלין, נ. י.

מברכת את

מדינת ישראל

בשנות אושר ושלוש, בטחון והצלחה

מ. קפלן, מזכיר

אהרן שכנאי, סגן-נשיא

יעקב גרינפסטר, נשיא

קהילת שערי תורה

של ברידו'פורט
הרב ישעיה רקובסקי
יוסף גילבורג, נשיא

היכל הריפורמי של מונמאנט

ניו שרוסברי, ניו-ג'רסי
אלטון מאיר זינטרס, רב
מונרו דויטש, נשיא

Best Wishes & Greetings to the
THE STATE OF ISRAEL
Ben Friedman, Flushing, N. Y.

מנחם כהן זב"ב

מגשים את ברכותיהם
למדינת ישראל

לגאולה שלמה והגשמת שאיפותיה

שפע ברכות למדינת ישראל

מטעם

השכונה הציונית

מספר 2, ניו-יורק, נ. י.

אברהם שפירא, נשיא

בוריס שטיינשלייפר, נשיא-כבוד

שפע ברכות למדינת ישראל

תשמש נא מכורתנו מבצר-עוז לעמנו
ולרוחנו לעולמי עדי!

יהודה קושנר זב"ב

Greetings and Best Wishes to THE STATE OF ISRAEL

From the Officers and Members of the
SEVENTH ZIONIST DISTRICT

Herbert Weiss, President

New York, N. Y.

„הדסה“

כשישראל פותחת בשנת הכ"ז להיווסדה,

„הדסה“ מתפללת לקץ הקרבות ולכריתת שלום-אמת ולאחווה בין יהודים וערבים
ובעולם כולו.

השכונה הציונית מספר 10-30, וואשינגטון היימס, ג. י.

מגישה מנא של ברכה

למדינת ישראל

לנצחון שלם וקִיבוץ בניה לתוכה

זכריה קליימן, נשיא

מאכס שולמן, גזבר

לויס קפלן, נשיא כבוד

LABOR ZIONIST ALLIANCE

ההנהלה הראשית של

איגוד פועלי ציון

שולחת את ברכתה, ברכת חברים, לתושבי מדינת ישראל ולממשלה
במאבקה על שלום העם והארץ

יעקב קצמן, סגן-נשיא אכסקומיבי

ד"ר יהודה י. שפירא, נשיא

הגליל הציוני דלונג-אילאנד

שולח את ברכותיו הנאמנות

למדינת ישראל

לחיי יצירה, התישבות, עלייה ובנין

אליעזר סגל, מנהל

שמואל וויגדר, נשיא

בַּצֵּרוֹן

נוסד עלידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה ל"ו (כרך ס"ו) סיון-תמוז תשל"ה חוברת ה' (318)

עשרים ושבע שנים לעצמאות ישראל

מאת: יצחק ארג

(תל-אביב)

עם ציון כ"ז שנה לעצמאות ישראל מעסה אתה להיעצר קימעה על מנת לסקור במקצת במחשבתך את הישגי העבר ולהסיק לקחים לעתיד לבוא. 27 שנים אינן לא יובל ולא חצי-יובל ואף לא איוה שהוא תאריך „עגול“ נכבד אחר, שיש לציננם במיוחד, אך פטור בלי כלום אי אפשר. השאלה העיקרית המטרידה אותנו כיום ושעוד תוסיף בודאי להטרידנו זמן רב הנה: האם כל שנה מקרבת אותנו למטרה הנכספת, או חלילה מרחיקה אותנו ממנה; והאם בסופו של דבר נגיע אי פעם גם ל„מנוחה“ לאחר שאל „הנחלה“ כבר הגענו לאחר אלפי שנות גולה ונדודים?

ארבע מלחמות עקובות דם ידעה מדינת ישראל משך דור אחד בלבד והן: מלחמת השיחור (בשנת 1948), מערכת סיני (בשנת 1956), „מלחמת ששת הימים“ (בשנת 1967) ו„מלחמת יום הכיפורים“ (בשנת 1973). כ"12 אלף ממיטב הנוער הישראלי מצאו מותם בקרבות אלו ואילו רבים אחרים נפצעו ונשארו נכים לכל דעהם. אף הנוקים ברכוש, שנגרמו לנו לא היו מעטים כלל וכלל. אכן, אבידותיהן של המדינות הערביות השכנות, הן בנפש והן ברכוש, היו גדולות פיי-כמה מאבידותינו אנו, אך לא את חשבונן הן אני בא כאן לעשות. חרף האבידות והנזק לא נפגע במאומה המוראל הפנימי של תושבי מדינת ישראל. הישוב ידע כיצד להתגבר על מכאביו וצרותיו ולא רק שהמשיך בעבודה „כאילו לא קרה דבר“, אלא הרחיב במידה רבה את הפעולה ואין כמעט שטח בו לא זכינו משך השנים להישגים נכבדים ביותר. נתקיים במדינת ישראל הפסוק: „בדמך חיי! בדמך חיי!“.

אגב הדאגה המתמדת לבטחון המדינה ושיפור צבאה הפעולה המדינית המנתלה ע"י ממשלת ישראל נוכח גידול מספר המדינות הערביות באזורנו וכניעתן גם של מדינות מתורבתות מסוימות בפני ה„פטרודולרים“ של המלך פייצאל הסעודי וכמה שליטים אחרים השולטים על מעיינות נפט, המשיכה ישראל לקלוט עולים מכל קצווי תבל ולישב שטחי קרקע, שהיו משך דורות רבים ריקים מאדם.

עתה, לאחר 27 שנה מונה מדינת ישראל (מחוץ לשטחים „המחוקקים“) שלושה וחצי מיליון תושבים, אשר כשלושה מיליון מהם הם יהודים. למעלה ממחצית מהם הגיעו ארצה לאחר הקמת המדינה ונקלטו בערים ובמחנות הוותיקות, בערי פיתוח, במושבי עובדים ובקיבוצים ועוד היד נטויה לקלוט כהנה וכהנה בשנים הקרובות.

אף התעשייה צעודה בשיעור ניכר קדימה וישנם כיום ענפי תעשייה שכאלה (כגון זו של היהלומים וכו') בהם מדוה מדירת ישראל אחד המרכזים העולמיים החשובים ביותר. ישראל של ימינו אינה רק ארץ של יבוא אלא גם של יצוא גדול והולך וגדל משנה לשנה וארוכה היא רשימת הארצות המקיימות קשרי סחר וכלכלה עם מדינת ישראל. בימים בהם עלינו להיאבק מרה עם "החורם הערבי" כל נא נשכח גם עובדה זו.

803 ישובים חקלאיים

כאשר מדינת ישראל נוסדה ביום ה' אייר תשי"ח (14 למאי 1948) היו בה בסך הכל 291 ישובים חקלאיים. עתה מספרם הכולל הוא 803, ש-44 מהם שוכנים ב"שטחים", אשר שוחררו ע"י צה"ל בשנת 1967. 17 מבין אלה נמצאים ברמת-הגולן, 12 — בבקעת הירדן, 11 — בעזה, רפיח וסיני וארבעה — במרכז הארץ (שלשה מהם כגוש עציון בדרך לחברון). עתה מתכננים המוסדות המיישבים שלנו הקמת 38 ישובים חדשים (12 מהם משך השנה הנוכחית בלבד). משך השנים האחרונות גדלה האוכלוסיה הן באזורי הפיתוח והן בקיבוצים והמפעל "מן העיר אל הכפר" המכוון לפיזור האוכלוסיה ולהגברת אזורי הספר מתקדם והולך. למעלה מחצי מיליון איש חיים עתה ב-29 ערים ועירות פיתוח. ההקלות הניתנות לאלה הרוצים לגור באזורים אלה, בשטחי השיכון והתעסוקה הביאו לכך, שזוגות צעירים ובעלי מקצוע, עולים חדשים וותיקים גם יחד נקלטים בהם במהירות. התפתחות העיר באר-שבע, בירת הנגב המונה כיום אוכלוסיה של מאה אלף נפש כן ירבו, יכולה לשמש תוכחה חותכת מה ניתן להשיג בתנאים סבירים. עם זאת יש לציין, שישנן גם נקודות ישוב בעיקר כאלה השוכנות באזורי ספר הנאבקות עד היום קשה מאוד לעצם קיומן והתלונות שבפי תושביהן מגיעות לא פעם לידיעות הציבור הרחב גם באמצעות העתונות על כל גווניה.

ה"ירדה" בממזרי העלייה

ואשר לעלייה הרי חלה הרעה בתחום זה. המספר הכולל של העולים בשנת 1974 הסתכם ב-31,979 בלבד (לעומת 54,886 בשנת 1973 וכ-56 אלף בשנת 1972). בחודש ינואר, ש.ז. עלו אלינו 1,561 ובפברואר — 1,400 בלבד. מספר העולים מרוסיה הסובייטית הולך ופחת הן משום כך, שממשלתה הקשיחה את עמדתה לגבי בעיה זו. והן כתוצאה מזה, שאחוז גבוה מבין היהודים המצליחים לצאת מרוסיה "נושרים" בווינה ומחפשים את אשרם במדינות אחרות, מחוץ לישראל.

אשר לארצות המערב הרי מוטב כאן לא לדבר בשפת מספרים. די יהיה אם נציין, שששנת 1974 עלו מארצות-הברית לישראל 2,838 איש בלבד ואין כלל בטחון, שאף אלה ישארו לנו לאורך ימים. אף העליה מארצות אמריקה הלטינית, מערב-אירופה וכו' — ממדיה מצומצמים מאוד.

לנו, תושבי מדינת ישראל, כואבת מאד בעיית חוסר העלייה ובמלאות 27 שנים לקיום המדינה שואלים אנו את אחינו בתפוצות: למה חוששים הם לבוא למולדת על מנת להשתתף בבנינה בפרעל? מה ערך לכל הנאומים הציוניים הנלהבים בלי עלייה והגשמה עצמית? ואשר לעולים מרוסיה הרי העובדה, שמשך שנים מספר בלבד נקלטו בישראל מאה אלף יהודים מארץ זו הוא הישג גדול לכשעצמו. האם כל אלה מבין יוצאי ארץ זו ש"נשרו" בדרך היגרו לארצות-הברית הנם שם באמת כל כך מאושרים? הרשימות, שפורסמו באחרונה על נושא זה בעתונות מוכיחות את זהיפך מזה!

בעיית הפער החברתי תובעת פתרון

ומכאן לעוד בעיה נכבדה, שמן הדין ליחד עליה במקצת את הדיבור. אני מתכוון לבעיית הפער החברתי על האספקטים השונים שלה. ישנן בארצנו שכבות הסובלות מבעינה כלכלית, מעמדן החברתי-סוציאלי נחות ורמתן התרבותית ירודה. הפער בין שכבות אלו לבין החלקים המבוססים שבאוכלוסיה הוא רחב למדי. ועדות ממשלתיות וציבוריות כבר ישבו על מזוכת הענין ואף העלו הצעות שונות לתיקון המצב, אך הפתרון המבוקש הוא עוד מאתנו והלאה. חוסר טיפול מתאים במשפחות עמוסות ילדים מביא בעקבותיו עבריינות נוער, פשיעה וכו'. מאזר שאת הרוב המכריע בדת עם זו מהוות עדות המורח הרי הדבר

רצייה לחידוש עם ולבנין ספרות

(מתוך „בתחילת הדרך“)

מאת אריה ליפשיץ

במבוכן ההרדורים ומרי הוויכוחים על טיב חיי החברה והתרבות בתוך המציאות של ישראל בזמננו, ולאור השאלה על מעמדו הסמכותי-רוחני של הסופר במציאות הזאת — אולי יפה לו למי שזיקה-של-אמת בלבו אל מהותה של ספרותנו, כי יפנה במעט אל העבר הקרוב ויתן דעתו על אותם ראשונים שהצמיחו קרקע ואווירה לנשמת היצירה העברית המקודית אשר בנתה וביטאה מציאות-חיים מתוך יכולת-עמידה אף במצבים הקשים ביותר. אנו יודעים כי אותם סופרים יחידים שעלו לארץ-ישראל עוד בימי העלייה השנייה, כיוסף חיים ברנר, שמחה בן-ציון, ש"י עגנון, אשר ברש, דבורה בארון, רחל שלמה צמח, אהרן ראובני, יעקב פיכמן, — היפרו את החיים בעיר ובמושבה ובקבוצה החקלאית, ויחד עם הסופרים הספורים שכבר ישבו בארץ הגיעו ליצירת מרכז חדש לספרות העברית החדשה.

כשם שקשה ומיאשת היתה דרך הכיבוש של השומר הפועל, כך גם דרכו של הסופר בימים ההם. המשורר נתון היה בתוך הרגשת השניות שבין החד העבר הישראלי הקדום לבין מציאות ההווה האפור והמדוכך. עדין מזדקרת היתה לפניו גם בארץ-ישראל אותה תלישות של יהודים המתנכרים לערכי התודיה האידיאלים של ליכוד אומה ובנין חיים עבריים רבי-צדדים. והמספר — במה נאחו היה בבואו לספר, במה יכול היה להיאחו? הניתן לו לתפוס מרובה

גורם גם להזרפת יחסים ביניהן לבין ה„אשכנזים“ וה„פנתרים השחורים“, שהחלו להתארגן אצלנו לפני שנים אחדות מנצלים מצב זה לצרכיהם הם. מצבנו הכלכלי, שהרע בשנה האחרונה עלול לפגוע עוד יותר בשכבות החלשות והנחשלות ועל רקע זה יתכן ונעמד עוד בפני זעזועים חברתיים נוספים.

אזת ברור: באם אפילו לא נגיע בקרוב בימינו ל„שויונות“, שעליה חולמים זה מזמן רבים וטובים בתוכנו. הרי חלילה לנו להזניח אף לרגע את בעיית הפער החברתי מתוך מגמה למצוא לו פתרון, כי הן בנפשינו הדבר. פשוטו כמשמעו!

הבעייה המדינית — ראש דאגתנו

אך למרות כל הענינים שעליהם התעכבנו קודם הרי הבעייה המדינית היא ולא אחרת היא עתה ראש דאגתנו, באשר בפתרונה בצורה זו או אחרת תלוי קיומנו.

אמריקה מוסיפה לדרוש מאתנו ויתורים טריטוריאליים רציניים, אך „הצד שכנגד“ אינו מוכן לעת עתה להתחייב לשום דבר תמורת נסיגה נוספת מצידנו. מעברי המיתלה והג'ידי וכן הנפט של אבורדס נזכרים בקביעות במשא-ומתן ממושך ומייגע זה. פורד וקיסנינג'ר לוחצים על נציגי ממשלת ישראל על מנת להשיג את מבוקשם ולחץ זה מעורר הרדורים נוגים בלב כל אדם מישראל. כל אחד מאתנו מוכן לוותר לא מעט על מנת להתקרב לשלום המיוחד, אך הרושם המתקבל הוא, כי שלום אמיתי ובר-קיימא הנו עוד מאתנו והלאה.

בשנה ה'28 לקיום מדינת ישראל החפשית והריבונית הגנו מלאים דאגות כרימון. הבה נקווה, ש„מעז יצא מתוק“ ושמדינתנו תמשיך למרות הכל לצעוד קדימה ולהתפתח גם בימים יבואו, למענו ולמען אלה, שיבואו אחרינו!

בראייה מקפת או אפילו מועט בהסתכלות חלקית? הרי הטל היה עוד בבחינת „בטרם“, בגדר חזון, כלומר, התכוננות לדברים שיהיו, שצריכים להיות, ועדיין אינם בנמצא. כל כולה של הארץ צחיחה היתה, עזובה, שוממה, והבאים אליה מעטים ורכים, התועים ותהים השכם והערב כיצד יערכו לעצמם את הרגיל והיומיומי, איך ימשכו בעול ואיך יחיו. גדול ואיתן הטבע הארץ-ישראלי, אך מה ערך הקולורייט של נוף-החוץ בלי התגבשותו של נוף-הפנים? היש כאן מקום לאפיוזודיות בלבד, לאותה הפלגה אל רובינזונאדות על יסוד המעט הקיים והבלתי נודע עדיין?

ולא זו בלבד. אשר עלו — מתוך הקרבה עצמית עלו, ומאזבה עמוקה אל זו הארץ אשר ביקשו לארשה לה לעולם, הם עצמם עקורים היו מבתיהם ומאבותיהם ונכספו כאן להחייאת נעוריהם, ביקשו טעם וערך לתמורה היסודית שבחיהם. הם עלו לא באותם קלונותאטורים כובשי מרחבי ארץ. שאי-שם בעולם מכורה להם ומסורת של תווי לאומי והליכות חברה, ורק צמאי עושר והרפתקאות הם, שואפים להתפשטות או זקוקים לפרנסות טובות יותר. כאן הרי הונה עקרון עמוק ועליון — השיבה למקור, הבאה מתוך נסיון יסוריו ועלבונותיו של היהודי בעבר, מתוך ראיית חרבו המתהפכת של הזר בתוהו, מתוך הרגשת הזנק הנפני והנפשי העומד לכלות את היהודי בעתיד. מלחמותיהם ומתהפכותיהם של עמי אירופה דרשו מאת הנער היהודי להירתם במעשה השמירה על צלם האדם העברי לבל יתנוון ויאבד במערבולת הזמנים. על כן עמדו כאן כובשי העבודה העברית מבני העליה השניה בהירוק שיניים ועד כלות הנשימה, ונאבקו מול שרב ושממה אכזריים כדי להוציא לחם ומים. ובתוך כל אלה, וביסוד כל אלה, תתרו אל החופש האישי, אל התיות הלאומית, לחמו על תיקון צורת החיים של ניצול הזולת, לחמו בהתנכרות לעבודה העברית, לחמו על השלטת השוויון והצדק לכלל כולו. משמעותה של ארץ-ישראל לא היתה בשבילם לחונן את עפרה בלבד, אלא להעמיתה מבראשית מול תבל כולה כמפעל לאומי-התישבותי המתבסס על יצירת אחוזה חברתית ותרבותית חדשה. מילוי חוונם ומשאלותיהם של אותם צעירי ישראל לא יכול היה לבוא אלא בדרך של גילוי היצר הטוב כנגד היצר הרע. היתה זו זעקת ההתקוממות של הנרדפים והנעשקים בעולם; היתה זו תחילת נקמתם, ראשית גאולתם.

ולספר על כאלה — הוזה אומר: לנקוב הרים. ביחוד כשמשאאת-הנפש והרצייה לגדולות טמונות בלב בלבד, כשעדיין הכל בגדר של הכרת השאיפה, המצריכה כוחות הגשמה של דורות. ואף-על-פי-כן חיפש לו הסופר נקודת-משען, גילוי-מה, בחיים הכולדים, כי חש עמוק בנפשו את קירבת האדם הנראה לו כאן, וזהו את העם הרב העומד עוד לבוא אחריו מכל אתר ואתר. כל הסתכלות בדמות וכל תיאור של פינת-חיים נצטרפו לקו ראשון של מבע, שיש עמו משום הכשרה והתכוננות ליצירת רב-צודית. אם לא הוקף הסופר בחטיבות מגובשות של חיים, בא הוא והתדפק עליהם, תבע קיומם. אכן, היתה שותפות-אמת בין איש-השדה ושכיר-היום העמל לבין הסופר הכואב בפינתו המבודדת.

היצירה לשניהם ניתנה. היא הועמסה על כתפי הסול מתוך הרגשה ברורה, כי כאן מתהווים מעשי בראשית.

העבודה העברית הספרות העברית בארץ-ישראל — שתיהן ברוכות ירדו והוסמכו זו לזו כשלהבת-לב אחת, מרטטת מאוד. החדת-תמיד היתה מסביבה לבל תדעך, ושבחמשך הימים תעלה אודה להיות לעם לאבוקה גדולה. היה זה ייעודם של הפוסעים ראשונה על אדמת ציה ושל הבאים לרשום תחילתה של מגילת דור בעל אידיאלים לאומיים וסוציאליים גדולים — ייעוד של הקמת תרבות-עם ובנין ספרות אף במבוכ זה של חיים מתהווים וקטועים, המשתברים עדיין לכאן ולכאן.

יוסף חיים ברנר, שלא תמיד נחה דעתו של הקורא מדבריו הקשים במאמר ומתיאוריו המערטלים ברושימה ובסיפור, לא הניח לנו ואילץ אותנו לפקח עינים לרווחה. בידינו ניתנו כלי-זין רחוניים לראיית הדור כמות שהוא: דור שוויתר על החיים בגולה והוא חפץ בחיים מתוקנים בארץ-ישראל. אם חיוב בו בדור — סגולותיו עמו ליופי ולברכת הגפשו; אם שלילה בו — נציץ נא לפני-ולפנים אל תוך עצמנו, נעלה מום וחטא שבנו, נבהיר מקור פקפוקינו ואולת ידנו, עד שניטהר בסבלנו לחיי אדם ראויים, חיים של אמת וצדק בעבודת-כפיים וביצירה הרוחנית. בדברי ברנר נשתבצו גפשו הגדולה-הכואבת וקסם אישיותו של הלחם העז לערכי אומה מקוריים ועצמאיים. נתחיים נתחיים הוציא הניגוי וחזיונותיו הטמירות וריפד בהם את קרקע נשמתם של כל החיים עמו ומסביבו, כי יגלו עצמם, כי יאזינו לדופק לבם, כי יבחנו היטב תכונותיהם ויכולתם בחיים ובספרות. כזאת היתה ראייתו, כזאת אמתו, שהתלבט בהן וביטא אותן עד קיצו הטראגי. יוסף חיים ברנר מופת היה לדור כמורה נבוכים וכמחזק כושלים, כי על כן מעמיק היה בתפיסת מהותנו, מהות עם גולה, אשר בהתנגשו בהגשמת-מה של כמיהתו והארוכה והנה היש והקיים, שעשאם בעצם ידיו, נמצא לקוי וסותר ומגלה פנים אחרות. כל עצמו ומקורו — סבך החיים היהודיים; כל הניגודים והשבר שבנפשו — ניגודיו והשבר של עמו. אולם מאידך היה מבעו חתירה בלתי פוסקת למצות את תופעותיהם של חיים אלה עד תומן ולהשתית על ה"שכול וכשלוך" מציאות עברית חדשה, חזקה.

ברנר — כמו גיבורו אברמזון בסיפור "מסביב לנקודה" — "הירבה לצעוק ולהתריע יותר מטולם. תקופה חשובה ובלתי נשכחה לעולם היתה העת והיא בחייו. ברטט-עלומים קדוש נשא בעת ההיא את עיניו אל החדשות, שהחלו להיגלות במשכנות יעקב". ברנר, כאברמזון, "עבודתו הביאה פרי. זה המיבטא הקצר; הספרות העברית, צלצל בלבו ובמחוזו במין ניגון פלאי. הוא ראה עצמו כאחד מחלוצי העברים הצעירים, הישראלים של מחר, אחד מאלו שבשלהבת לבם יתלקחו חזיונותיה הנשגבים של הטרגדיה הגדולה ואשר הם הם ימצאו את הדרך ואת המעבר אל הסינתזה הרצויה העמוקה" ... — אין לנו לעמוד מסביב לחיים כמסתכלים גרידא. עלינו להילחם, לתקן, לגדל, לרומם" — קרא אברמזון-ברנר.

אורים גדולים לשז"ר זצ"ל

מאת אברהם רגלסון

(מאמר ב')

אורי דורות, מחקרים והארות לתולדות ישראל בדורות האחרונים. מאת שניאור זלמן שזר, מוסד ביאליק, ירושלים 1971, 406 עמודים.

רבת הוגה שזר בתנועה השבתאית, ויש לו יחס כפול אליה. מצד אחד הוא נרגש נוכח רחפי כיסופי-הגאולה שפקדו את בית ישראל לתפוצותיו באותו הדור; מצד שני הוא נרתע מפני זריות שליוו את ההתרגשות ההמונית והיא ושנפחו על ידי תעמלני התנועה. כגון מה? כגון עיטור שם-המשיח בכינויים אלוהיים, המזכירים את דרך הנצרים בהעלאת בשר-ודם למדרגת בן-אלוהים או לאחד מן השלישייה האלהית (הטאב, הבן ורוח-הקודש).

בדייקנות עוקב בעל ה"אורים" אחרי מסעיהם ומעשיהם של שליחי התנועה ונביאייהם לאחר המרת שכת-י-צבי את דתו מפחד מיתה בידי השולטן המוסלמי. מרה היתה האכזבה בקרב תמימי בית-ישראל. שמשיו ומקורביו של ה"משיח" נרדפו והוזרמו על ידי רבנים די בכל אתר. למרות זאת, נמצאו כמה שדבקו בעקשנות באמונתם ב"משיח", ומצאו ברוי-הקבלה רמזים שהגואל עתיד לרדת אל עומק-הטומאה כדי להציל משם ניצוצות קדושים לקראת הגאולה הסופית. ומחשבי-קצין שבהם גם נביאו איזוהי השנה בה יתגלה ה"משיח" מחדש.

* * *

מוקדש בספר "אורי דורות" פרק מיוחד לשמואל פרימו, אחד מ"ראשי העסקנים של התנועה השבתאית, מזכירו ואיש-סודו של שבתי צבי, או — כמו שקוראים לו אחרים מן המקורות, הסופר הגדול של המלך המשיח". בשעתו "עבר על פני ערי מצרים ותוגרמה, אסף תחת דגלו שדרות רחבות של העם... הוא לא היה, אמנם, מעולם נביא-התנועה, לא לקח את לב העם בדרשותיו וגם לא נחשב בין יוצרי השיטה השבתאית; תעודות אלו מילאו ביתר הצלחה חבריו נתן הזעתי, אברהם יחיני, ר' משה פינירו ועוד. הוא היה רק מסדר-המפלגה, המוציא המביא, עורך המכתבים והמגילות, המזכיר הראשי, איש-סודו של המשיח עצמו והמתווך בין המשיח ובין העם". כשביטל שבתי צבי את אבל תשעה באב, תעשהו ליום טוב — היה פרימו "עורך המכתבים שנשלחו לכל מרחבי העולם הישראלי על ביטול הצום בתשעה באב, מפני שהוא יום לידתו של שבתי צבי מלככם, עליון למלכי ארץ, הוא סידר גם גוסס-תפילה מיוחד בשביל יום-טוב של תשעה באב, הורה מה קורין ומה מפטירין בו חתם, נאום דוד בן ישי, נורא למלכי עליון, משיח אלהי יעקב, אריה דבי עילאה, שבתי צבי". ואפשר מאוד, שהוא אף מחבר השיר השבתאי, חיש תן אמון בצבי, שמר א. דנין מצא בו את השם ושמואל' רמוז שתי פעמים".

עם המרת שכתבי צבי, נעלם שמואל פרימו מן האופק. השדרות הרחבות של העם שמו להרפות את זכר המשיח-הבוגד... נתן העזתי (נביא התנועה) אינו פוסק מלעודד את רוח-העם ולעוררו לתשובה ואמונה באמיתת הגואל, ואם שמעתם דברים זרים על אדוננו המלך ירום הדוד — כותב נתן אל, השרידים המאמינים — אל ירד לבבכם... כי זהו עמוק-עמוק מי ימצאנו... ובקרוב יתבררו העינים האשרי המחכה".

"מה היה אז לשמואל פרימו, סופרו של משיח? אנה פנה הוא? לחינם תבקשו את שמו של פרימו, בכל המקורות המרבים לספר על מה שעשו הרבנים לכל המאמינים, שנתעו להאמין בשוא ולהמיט חרפה על העם".

"אין למצוא את שמו בין הנרדפים על החזיקם באמונה השבתאית גם לאחר שבגד המשיח בדת משה וישראל. את שמו של פרימו אין למצוא גם ברשימות הקדושים של הכת, דונמא השבתאית, שאחזו בדרכי רבם ועברו אל האיסלאם".

מוכיח שזר כי שמואל פרימו עדיין היה בחיים בשנים הללו (תס"א — תס"ח). אבל היכן והאיך חי את כל השנים הללו, שהיו כליכך עשירים במאורעות בתולדות התנועה השבתאית? ואיך התייחס הוא מחלל התנועה בימי שבת-יציבי, לכל הספיה הזו, שכיסה את שדה-השבתאות אחרי שירד שכת-יציבי מעל הבמה?".

* * *

נמצא אחד, אברם מיטאל קורדונו, שגילה את "סוד האלהות", נדד מקהילה אל קהילה ופירסם את שיטתו על פרצופי של הקביה וניבא לקץ... נתקבצו מסביב לו רבים מ"בעלי הסוד" ומן השבתאים. הוא מצא לו קהל למרות רדיפותיהם של הרבנים, שגרשוהו מכל מקום שבא להטיף שם מחכמת-הרוזים שלו. כשהגיע לאדריאנופול, גרשוהו הרבנים גם מעיר זו "ברשיח הרב שמואל פרימו, מרביץ תורה באדריאנופול", וכאן מזהיר גרץ "שלא להחליפו עם שמואל פרימו השבתאי, הסופר לשבת-יציבי"; והוא מביא ראיה לדבריו, שאף חיד"א (חיים יוסף דוד אזולאי) מדבר על שמואל פרימו, שהיה רב באדריאנופול וחיבר שאלות-ותשובות וספר של דרוש.

בתשובה על השאלה: "מה היה לפרימו אחרי שעבר שבת-יציבי אל האיסלאם ולמה נסתם ממנו חזון?" — מביא שזר מסורת מקומית שעדיין היא חיה בפי זקני אדריאנופול, והוא שמע אותה בהרצאה שנשא מר אברהם דאגין על הכת היהודית-מוסלמית, לאמור: "אחרי המיר ש"ץ את דתו שב סופרו רש"ץ במפח-נפש מסופיה לאדריאנופול וביא שמה גם שירות ספרדיות הגוהגות בארץ-ישראל, בשבר-רוח ותוהה על הראשונות היה דרכו להשכים ולהעריב בבית ההסגר אשר נוכח בית-הכנסת, פתרונגאל' ולעת ערב הלך יום-יום אל בית התפילה, טולידו אשר בשכונה ההיא לדרוש שמה את דרשותיו. אך עוד לא נטש את שעשועיו מקדם, כי לעתות מרגועו יתעלס עם בתו בשחוק-הקלפים וזאת לפי קצת אומרים, למען שכח את תוגותיו או את מכאובי רגליו,

אשר הוכה בהם עקב תלאות מסעיו; ויהי כי שב כבוד ר' שמואל פרימו לאיתנו וירימוהו למורה צדק בבית הפילה פוליא והנה שם כתוב שמו בספר השכבות ליל-כיפורים בתואר הרב הגדול מר קשישא. הוא-הוא המחבר של השאלות-ותשובות. שהובאו על ידי תתנו ר' משה הכהן, הרב בקושטא, בספרו כהונת עולם, ובעל הדרשות. שיצאו אחר-כך על-ידי תלמידו ר' דוד בן שנג', בשם אמרי-שפר'.

אם כן, לחינם הזהיר גרץ, שלא להחליף, מכיוון ששני שמואל פרימו אלו אינם אלא אחד: אותו פרימו עצמו, שהיה סופרו של שבת-צבי, היה ואחר-כך למרביץ תורה באהריאנופול', שעל-פי רשימתו גירשו את קורדונו מן העיר'. להלן באים פרטים ביאוגראפיים מחייו והישגיו של ר' שמואל פרימו על פי מקורות שונים. פרק שלאחר זה מספר על ר' יחיאל, משמשו של שבת-צבי. ובכך לא סגי לשזור בנושא השבתאות. אבל התמשך, לאתר המאמר על ר' יחיאל, עוסק דווקא באחד שנהגה מלגעת בתסיסות המשיחיות של זמנו. הכותב הוא ר' דוד קונפורטי ושם ספרו "קורא הדורות". וזאת, למרבה התמיכה, למרות העובדה שהיה בעל "קורא הדורות" בן-דורו ובן-עירו של שבת-צבי. שואל שור:

"מדוע איפוא אין ההיסטוריון הזה מזכיר בספרו אף במלה אחת את כל התנועה הכבירה הזאת שעברה לעיניו? האם לא חש בערכם של המאורעות או לא טיפל בהם משום חידושם ואקטואליותם? והלא ספרו דווקא מצטיין בכך שהוא מרבה לטפל בבני-דורו. מדוע איפוא הוא מציג יד וזכר לכל ומחבר בסביבתו, ואינו מזכיר כלל את שמותיהם של שבת-צבי ושל נתן העזתי, של ר' אברהם יחיני ושל ר' שמואל פרימו, של יוסף צלבי ושל ר' אברהם קונקי, ושל כל נביאיה וגיבוריה הראשיים של התנועה, בין בעלייתה ובין בירידתה, בין לשבת ובין לחסד? או שמא התנגדותו העצומה לתנועה הזאת ולמחולליה היא שאסרה לו להזכיר את שמותיהם בספר? והלא דווקא הלוחמים בשבתאות הם שלא הניחו כל הזדמנות מלהזקיק את יוצרי התנועה שנואת-נפשם ומלגבל את שמם זכרם". והתמיהה היא כפולה ומכופלת נוכח העובדה, שאינו מזכיר כלל אף שם אחד של משיח-שקר בישראל בכל ימות הגולה, ואם כי קונפורטי ידע את ספרי ההיסטוריה שקדמו לו והרבה להעתיק לתוך ספרו פרטים שונים על מאורעות ואישים מתוך, שלשלת הקבלה' ושבט יתחה' וספר היוחסין' וספר הקבלה' וכו', הנה מכל מה שמסופר בהם על משיחים ועל תנועות משיחיות בישראל בארצות שונות ובזמנים שונים לא הזכיר ולא כלום, כאילו לא היו. ואפילו רבי שלמה מולכו, גר-צדק נערץ זה ששמו היה קודש בקרב המקובלים בסלונקי ובירושלים אשר בתוכם גדל רד"ק, ושהיה ידו-נפשם של רבי יוסף קארו ור' שלמה אלקבץ, שעליהם מרחיב קונפורטי את הדיבור בחיבה מיוחדת — אף הוא לא זכה שיזכר שמו בספרו ההיסטורי'.

מונה שזר את כל המורים שמהם למד קונפורטי תורה, לרבות רז"י הקבלה. כשבעים שנה עברו על הספר "קורא הדורות" עד שנתפרסם, וגם אז בעילום שם-המחבר.

ומסיים שזר את מאמרו זה בזה הלשון: „וכשם שלא נשאר נעלם שמו לעולם, כן לא ייעלמו מעיני החוקר גם פעולתו ותולדותיו. מתוך משפחת האישים, אשר סובבו את יוצרי התנועה השבתאית חזיו את חייה בשנות המופת שלה, יצא הלמדן המקובל הזה, בעל קורא הדורות; ותחשול זמני ברידתו הוא שהסיע אותו מעם הארצות של הלימוד שהיה נהוג בבית-מדרשו ועשה אותו להיסטוריון בישראל“.

* * *

קצר כאן המצע מלמסור נדחיו הרחוניים של שזר להתחקות על עקבות השבתאות ומהלכיה בארצות שונות: בארם-צובא, בהונגריה, באוקראינה; אף לפלוש אל נתיבות-מחשבה של אותם הדורות דרך ספרים שחברו או ותקוות ויחאשים שפקדו את בית-ישראל למושבותיו. נדלג, איפוא, על פרקים העוגעים לארצות המנויות לעיל, אף על אותם הנרשאים את הכותרות דלקמן: דרשת ר' יהודה החסיד בספר „אורי וישעי“; „שאלו שלום ירושלים“ — ספר קטן, חובר בידי ר' גדליה מהעיריה סמיאטיטשי אשר בפלך גרוזנא, „אחד מתלמידי ר' יהודה החסיד אשר יצא בראשית שנת ת"ס (סוף שנת 1699) מפולניה עם נשיהם וטפיהם, דרך אונגריה ואשכנז, לארץ-ישראל, כדי לקרב את הגאולה על ידי סיגופים וצומות וגילגולי-שלג, תפילה וצעקה וקינה על גלות-השכינה שיתפללו בירושלים, המכוננת ישר כנגד שער-השמים“; „התקוה לשנת ת"ק“ (פרק שופע עלילות ותקוות וסערות-נפש המתבטאות גם בתרחי-שיר) — — — הקורא הצמא ישאב וירוה מפרקים אלו שבספר ה„אורים“ במקורם.

* * *

הנני ניגש אל פרק „על תלי בית פראנק — רשמי אופנבך“: זה סיפור-אמת על חוסר עיקש ונלוח שיצא מגזע-השבתאות הפגוע, בתורת רקע לדבריו ונשימת אוירת הסביבה, בה התרכזה הכת והיא נסע שזר אל אופנבך, עיריה שקטה בגרמניה, אשר במיבצר עתיק שבה, קבעו הפראנקאים פלטרם. תיאור העיריה והיא והמיבצר והוא (המשמש כיום בית-נסאות) קובע ברכה לעצמו, והפרק כולו הוא עמוס-רגש. ממוזגים בו דין קשה ורחמים רבים כלפי אותו אבר מדולדל מישראל, שאחריתו — כריתה עצמית מגוף האומה ומתורתה ותקוותיה.

זוהריסטים — כך כינו עצמם תלמידי יעקב פראנק, כלומר מאמינים במסתורין שב„זהר“ ולא במסורת-התלמוד, ובידוע, כוללת בה קבלת ה„זהר“ כמה נשיקין קדישין — זיווגים בין ספירות שונות וכחשת אלוהיים שונים, והבל בלשון הפראת גבר את אשה, סדרכה ושלא כדרכה; אף רווחות בספרות הקבלה לשונות-הגשמה ולשונות-שילוש: אדם קדמון, אבא-אמא ובנים. מים גוקבין (מים של נקבה) המעוררין זיווג עליון, תלתא קשרי דמהימנותא, וכל כיוצא באלו.

ומכאן — אך פסיעה אחת אל השילוש הנצורי: האב, האם והרוח-הקדושה, והפראנקאים פסעו את הפסיעה והיא, אף מיזגו בכריזתם מכנסת-ישראל

מנה של שטאה כלפי האומה יולדתם. בהמרה דתית נהגו פראנק ועדתו כדרך רבם הקודם, שבתו צבי. ה"משיח" המיד יהדותו באיסלאם; מנהיג הכת ה"זוהר" ריסטית" תוליד את עדתו אל צל-הצלב; האחד — מתוך פחדנות ו"מרה שחורה"; השני — בסרח של חזן, שיטמה ושיטנה לעם-אבותיו.

אצטט במלואם ארבעת סעיפי הפתיחה לפרק דנן, שכן הם מעידים על מעלת-רוחו של כותבם.

* * *

"זר לי המקדש אשר אל שממות הריסותיו אסורה. בשביל נפשי לא אבקש ולא אמצא בו כלום. את האלהים אשר עבדו בקרבו אין אני יודע, דרכי העבודה שלו זרים ומוזרים לי, ואת המחיר אשר שילמו בעדם — תועבה הוא; על פני גופותיהם של אחי דרכו, יד לצר הושיטו, בקודשי עמי התעללו, עלילות נמבזות ומתועבות עלינו טפלו, ותחת כנפי זדים הספוגות דם אבותי האבותיהם להם מחסה ביקשו.

"ובכל זאת, כאשר נתכנסו הפראנקאים ללבוב אל הוויכוח השני להעיד בפני צוררי ישראל כי שומה היא משאת התלמוד לשתות דם תינוקות נוצרים. ביקשו הרבנים להוציא את בני הכנופיה הזאת מתוך כלל ישראל ולהכריז כי אין אחריותם עליהם לא לפני מלכותא דארעא ולא לפני מלכותא דרקיע. אולם — מוסיפה האגדה העממית — הבעש"ט לא הסכים: כל ישראל ערבים זה לזה, וחלילה להיפטר מערבות אחים אפילו בנוגע לחוטאים ומחטיאים שבקרבו. ואם אז כך, בשעה שחרבם החדה היתה מונחת על צווארם של ישראל. ואם הוא כך, שדרכו במקדש היתה ברורה וגלויה לפניו והלכך ברור היה לו כשמש בצהריים כי דרכם דרך כסל לו — בימינו ואנו על אחת כמה וכמה.

"כי מי הם אלה, האחים והאחיות' שברחו הנה לבקש מרגוע לנפשם הסרערה? הלא כמוני כמהם על הספסל ב'חדר' ישבנו, לפני אותו ספר עצמו את אולמי נפשתינו בראשונה פתחנו ורשמי חיים אחדים, עלובים ואיומים, לתוכנו סגנו. ומי ילד את אלה? הלא זהו ערי פודוליה וביהם, נדבורנא ורהטין, קמניץ-פודולסק ופראג, מהילב ולנצקורון — קהילות ישראל מאו, ששם אנו חונים עד היום הזה. דרך אותן הערים עברו מענות חומי"ל, בשעתם, שם חרדו לקראת ביאת הגואל המקווה, משם העפילו ירושלימה דוחקי הקץ בעלייתם, ובימיהם ולעיניהם הורם דגל תחסידות ומעל לראשיהם התנופף חרב הדמים של גונטא ויליזניאק. הלא הם כולם בתוך ד'ארג... האליהם נתנכר כאשר התנכרו המה לנו?

"אכן, זר לי המקדש אשר בין שממות הריסותיו אעמודה. אולם אחי הם אלה שנמלטו הנה על נפשם, אחים שסרחו ובגדו ונשבעו לשקר וקיסרו לבעל, אולם — בני אמי!"

* * *

וסיומו של הפרק דנן הוא השוואה-שבניגוד בין שבתו-צבי ובין יעקב פראנק. והרי לשון המחבר ז"ל:

... לפני זמן-מה עוד רגילים היו לכרוך את שני האישים הללו ולשפוט אותם כאחד. ועוד בימינו יש הנהוגים כך. אולם מה ושונים ורחוקים זה מזה היו האישים, הם ועמדתם, תכונותיהם וגורלותיהם והתופעות ההיסטוריות הכרוכות בהם. הראשון, אשר מאיזמיר, הופיע בפקוד פקדתי, על דגלו חרת, כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה' ולשלוחי עם נרדף בישר: נחם אנחמכם כאיש אשר אמו תנחמנו. ואכן יצאה מלתו והציתה אש חיים ותקוה, והיה הנס, והתעורר העם, וניצוצות של תחיה לרבבות נפוצו בתוך כל חוגי האומה מדעת ושלא-מדעת והתעוררות הזאת שימשה ראשית לחיה הרחניים לדורות. והה (יעקב פראנק) — בשם המשטמה הצורבת והקצף החולני יצא, דרכו בתשועה היתה דרך ההסתגלות וההתחפשות, לתלמידיו יעץ להיבנות מחורבן האומה, להתרפס בפני אויביה מסביב ולשסות אותם בה, ובתורתו כתוב: האמונה כי ייגלה המשיח לקבץ נדחי ישראל ולהביאם לציון היא אמונה כוזבת — משיח לא יבוא וירושלים לא תיבנה עוד. ונשארה תנועתו יתומה ועקרה, קללת העם עליה באה, ובפינה זרה ונידחת עשו שרידי תלמידיו המרוחקים הגלמודים מה שעשו, ואחרי אשר הוציאו את כל רוחם באין רואה ובאין שומע, חלפו וכלו מן העולם עד גמירא, מכלי השאיר אחריהם אף שמינית שבשמינית מירש, אף סימן כלשהו — כקבר זה של מנהיגם המתעתע שהלך ונאבד בעפרות השוק אשר סביבו".

"ולמרות כל אלה הן אחים הם שניהם, הראשון והאחרון; כי אחד הוא הגן אשר מתוכו צמחו, אותו גן אשר בקרבו לכולנו שורשים. כי גורל גלותנו הוא שחוללם בנפתוליהם".

תיקונים למאמר א' של "אורים גדולים לשז"ר זצ"ל" ב"בצרון",
שנה ל"ו, כרך סו, תשרי-חשוון תשל"ה.

עמ' 14, שורה 13 (המניין מלמעלה); נדפס: ותשמרה מפגם; וצריך להיות: ותשמרהו מפגם.
עמ' 16, שורה 8 (המניין מלמטה); נדפס: וכטוב המשוררים החיים אתנו היום; וצ"ל: וכטובי המשוררים וגו'.

עמ' 17, שורה 12 (המניין מלמעלה); נדפס: ועדות פומבית של האר"י כי "שירותיו, ודבר האר"י נקטע באמצע; וצ"ל: כי "שירותיו חשובות בשמיים".

עמ' 18, שורה ראשונה בסעיף השלישי (המניין מלמעלה); נדפס: "לא סרה מורשת אימונים וגו'"; וצ"ל: מורשת אמונים (א' בחטף-סגל).

עמ' 19, שורה 10 (המניין מלמטה); נדפס: לטבריה בודד ועוזב וגו'; אחרי לטבריה מתבקשת נקודת סוף-פסוק.

„אבני בוהו“ לשלונסקי —

שירת ההפשטות*

מאת דן מירון

א.

הפואטיקה ה„אדריכלית“ החדשה, שפיתח שלונסקי בשירי „אבני בוהו“, ואשר עליה רמו כותרת הספר, שלטת בכל שלוש החטיבות שמהן הוא מורכב, השתיים העיקריות („כרכיאל“, „אבני בוהו“) והשלישית, הקצרה הנספחת אל העיקר לפי מהותה („ויהי“). לא בכל החטיבות מתגלה היא בכל אופן, באותה צורה ובאותה מידה של עקיבות. החשובה בחטיבות הספר מבחינה זו, בחינת גילוייה העקרוני של הפואטיקה החדשה, היא החטיבה המרכזית, שכותרה, הוזה עם כותרת הספר השלם מלמדת על כך, שבה ראה המשורר בשעתו את עיקרה של המסכת השירית שלו. מיבנה החטיבה הזאת מגלה לקורא תיכף, בסקירה ראשונה, את השיטה הפיוטית הבנאית-הסרגלית, שבה התממש עיקר זה. אמנם, שיטה זו שלטת למעשה גם בפרקי „כרכיאל“ ואפילו בסידרת שירי הזיכרון האטמוספיריים של „ויהי“, אבל בחלקים אלה של הספר מחפה עליה צעיף של צבעוניות ציורית ושל קונקרטיטיות סיטואטיבית. בחטיבת „אבני בוהו“ השאיר המשורר כביכול את קוי המחוגה הסרגלית השופים. כאן מדוים קווים אלה עצמם חלק מן המיתות הפיוטיות-ההגותי, שבאמצעותו ביקש המשורר ליצור את האימפאקט האיטטי המיוחד של שירתי החדשה, ולשום מערכת ציורית תיאורית לא הותר לטשטשם.

מטעם זה עצמו מרוכזים בחטיבה הזו הקשיים העיקריים, שהעמיד הספר בפני קוראיו ושעדיין הוא מעמיד בפני קוראים רבים. חטיבות הפתיחה והסיום של הספר נקראו בשעתן ועודן נקראות בנוחות יחסית, ואילו החטיבה המרכזית הביכה, כנראה, אפילו את המשורר עצמו כשבא ב־1954 ואחר כך ב־1971 לכנס את שיריו, ראיה לכך — הקיצוצים הרדאקטיים שקיצץ בכמה מפרקיה (בין השאר סולק מכאן פרק שלם, „בין החוחים“) עד כדי עירפול המשמעות בכמה מקומות, לעומת שימור חטיבת „כרכיאל“ כצורתה והרחבה כלשהי של חטיבת „ויהי“ (במהדורת 1954 נוסף לה השיר ה„רבולוציוני“ „תובל קין בחצר“. ב־1971 נוסף גם השיר „בית שמול הנהר“, מן המשובחים שבשירי הזיכרון של שלונסקי). ארתן קלות ונחות יחסיות, שאנו חשים בהן בקריאת החטיבות ה„חיצוניות“ של הספר לעומת הכבדות ואפילו הטרדנות הנראות אופייניות לרבים משירי

(*) ראה פרקים קודמים בסידרת מאמרים זו ב„בצרון“, חוברות ה' סיון-תמוז, תשל"ד, עמ' 201—223; ו', אלול, תשל"ד, עמ' 283—291.

(1) הערכה זו והשתתותה אולי במשך הזמן. סימן אחד לכך הוא חילוף הכותרת של החטיבה, שנקראה החל במהדורת השירים המכונסים של 1954 על שם פירקה הראשון, „גפיליים“, ולא על שם הספר השלם. על סימנים אחרים ידובר להלן.

חטיבת התוך, מוסברות על פי צירופם של גורמים אחדים שמן הראוי לעמוד על העיקרים שבהם. ב„כרכיאל“ וב„ויהי“, למרות ההבדלים הניכרים שביניהם, קיים שיתוף של תנועה רצופה ומוסברת בחלל ובזמן מוגדרים. ב„כרכיאל“ מובלים אנו מנמל יפו אל „קריית-נמל“ אירופית ים-תיכונית; משם, ברכבת, אל הכרך הגדול. כאן שרויים אנו ב„לוקאליים“ מוגדרים היטב, מצוירים בשפע של פרטים: חשמלית, רחובות לעת יום ולעת לילה, חצר בית ברובע-עמלים, חדרי מלון, מסבאות, בתי-קפה בזהמיים, קמרונים גשד על הסיננה, גיבובי-גנות, „טור עופל“, סבך חוטי החשמל וכו'. ב„ויהי“ נקבע המקום בתוך המעגל ה„מכושף“ של קריוקוב, כפר המולדת של המשורר, אשר בינו לבין קרמנצ'וג העיר „מהלך שעה ורבע“ (בצורה דומה קבע המשורר בראשית הספר כי „מיפו עד טרייסט השיט הוא קבוע: שישה ימים חמישה לילות“). חיזוק סימון המקום באמצעות סימון זמן מעצים את הרגשת הקונקרטיזציה הגיאוגרפית-הכרונולוגית של החטיבות הראשונה והאחרונה). לעומת זאת, אין המשורר מניח לקורא בשרי „אבני בוהר“ להגיע לידי ביטחון כלשהו באוריינטציה שלו בתוך החלל הזמן. אם נוצרת כאן לרגע אשליה של קביעות בחלל הרי זו מתנדפת מיד, והקורא המגשש ומבקש לו היאחזות בקביעות כזו, נמצא מרומה ומאוכזב. לא רק השביל מ„בצל אילן בער“, שיר הפתיחה, הוא „לא-שביל האץ אל הלא-זה“, הדר, שבצילו מתקבלים ה„נפילים“ בשיר הסימלי הגדול, הפותח את הפרק הראשון, הוא „בבו“ אליגורי בלתי-נתפש לתחושת המקום. הצבי המדלג על צוקיו הוא — ספק-צבי ספק כלב. החלל המקיף אותו מצטייר גם כחלל של חדר, שבו כבו הנברשות והנדלק נר המראשות. המקום והזמן במחזור „על קרן הצבי“ שבפרק א' מבוססים על פיתוח קאלאמבורי-אסוציאטיבי מרחיק לכת של אידיומים כגון „קרן צבי“ ושל רמזים טקסטואליים כ„צבי מורדף“, ומכאן ניתוקם המחולט ממסגרות של מוחשיות, כפי שטען בשעתו ש. צמח במאמרו על פגמי המיטאפוריקה של השירה של אסכולת „טורים“.²

בפרק „בין התוחים“ מצוי הקורא באינו עיר מיטאפיסית-מטושטשת, החסרה את כל סימני הממש, המצויים בשרי „כרכיאל“, למרות הליטראטיות המופלגת שלהם. ביסוד העיר משמש לא רקע נופי מסויים, אף לא נוף ספרותי מוגדר, אלא עיקרון של איפכא-מסתברא שמתוך דדון:

ראיתי:

מת נושאים בתוף ובמצלתיים — —

עיר נכר היא ועם לועז.

האיש לא איש, וגם העז לא עז.

² (עמ' 154)

(2) ראה המאמר „על ההשוואה“ בספרו של צמח „מסה וביקורת“ (תל-אביב, 1954), עמ' 140—144.

(3) כל מראי המקומות לפי המהדורה הראשונה, 1933.

כאן אוכלים "לחם כזבים" ושותים "מי מרה". השמים ממטירים על שדות פאראבוליים "רעל תחת גשם". ממשות נופית מוענקת כאן מדי פעם לא לחלל שבתוכו מתרחשות ה"דראמות" של השירים אלא דווקא לרגשות של גיבורי הדראמות. ביחוד לאלו של האני' המדבר העומד במרכזן («רק תמול גאו המים בכל ערוץ קרח. היום — הלב כדאי בתמוח», עמ' 151).

בפרק "פנסים באופל" נקבע החלל הדרמטי לפחות במסגרת המוכרת של הלילה, אבל על הקורא להסתגל לאופיו המופשט לחלוטין של לילה זה. שכולו מורכב מסמלים אליגוריים:

כל הלילות הולכים, בזהים —
 וגם אחד מהם לא שב עדין.
 זה אפסימון משחיר היין,
 הזב מיקב אלהים.

זה אפסימון, גגן החידלון,
 כורה שחזה לאיזה עץ גבוה.
 והוא צופה אלי מבעד לחלון
 מכרם השלדים המלבלבים בתהו.
 (עמ' 168)

הוא הדין בלילה וביום הנחלפים זה בזה במשל ה"ארזנות". הללו הם לא רק פארבוליים אלא גם מיטאפיסיים («אך בלילות, בהישפך יהוה / בערוצי הרחוב כנחל השחור, / לשאת מימיו הארזים מכאובה / ובאימתו לשים עלי מצור», עמ' 184).

בשירי "שעות" ניתק ממשג ה"שעה" כשלעצמו מן הצירים של הזמן והמקום. "שעה אחת", החולפת ב"עלפוני תווה על מרומי נבו", אינה ניתנת לקביעה כרונולוגית וחללית כלשהי. המשורר מגיע לשעה כזו דווקא כשהוא מפקיע את עצמו ממושגי הזמן המקובלים ונכבש להרגשה של על-זמניות («הפחד יעצור לפתע את שטפו. / כהלך על סיפי ישב לפרש הנצח», עמ' 190).

באותה מידה מתבטלות ברגע זה גם יכולתו "לנעוץ את צפורני הפתח והזהר" בהעויה חללית העשויה להיתפש לאחיותו. אם בסופו של הפרק מבליוח לרגע קל קטע מציאות תל-אביב, שבו אצים-רצים ברחוב ילדי תימנים מסולסלי-פיאות, הרי על המשורר להתחנן בפני איזה אלטר-אגו שבתוכו הוא («אחי ידע כל! הוא נקרא), שייניח לו את המראה בת-הרגע ולא יפורה ויאפסה כאילו היתה בועת-סבון («אחי יודע כל! אל תגלה הסוד, / כי כל מדדך אדם גולש על סף התהור», עמ' 206).

בשירי "סולמות" נמתחים קשרים מופשטים, אבסורדיים בין אדם לאלהים בתוך "נוף הזון לא חלמתו יבשות", על שפת תהום ש"גשר הכישוף נטוי עליה ותחת שמים של אור, שבתם נפתח "צוהר עלטה אלי-יה".

האני' המדבר של שירי "אבני בזהר" נטול כל אחיזה בקונטקסט ביוגרפי.

ב„ויהי“ נקבעת הזהות הביוגרפית או האוטו־ביוגרפית של „אני“ זה בבירור מוחלט. המחזור נפתח בקביעה כרונולוגית מדויקת של הולדתו („הא אדר אשר לשנת תר”ס), והשירים נקשרים זה בזה בתוך רצף של מעין פואימה אבטור־ביוגרפית. זו מביאה את המשורר־המדבר מתהייה על תאריך הולדתו עד לתיאור נסיונות השווא שלו בילדותו לעצור את מהלך הזמן ההיסטורי והביוולוגי של חייו. „בידים בוכות“ לפת את מטוטלת השעון כדי להחזיר את סבו לחיים, אבל:

„פתאם יבהל, וידו תשמט
 ושוב מגרזנת החרב“
 („הלות הארור“, עמ' 237).

גם ב„כרכיאל“ נשמרת התנועה הסדירה פחות־א־יותר של המטוטלת. על פני תמונת הכרך המצטיירת כאן מתגשש מגדל השעון הקוצב את הזמן ו„זורה את פיה השעיה שנשרפה“. המשורר, המנסה לבטל את הרגשת הזמן בשיכרון היין או בהתמוססות אל תוך מנגינות הסכסופן או הכינור הצועני, יודע מראש, שנסיון זה אין לו שחר. הפרספקטיבה הכרונולוגית של חייו פתוחה לפניו עד עומק־עומקיה. הוא יכול להגיע בתוכה את רצף המראות והזכרונות קדימה ואחורה כבסרט (ראה „בוזשמלית“ עמ' 70—72), אבל הנעה זו אינה מטשטשת את מוחשיות הזמן. זו משתמרת לא רק במסגרת זמן הסיפור של השירים, הנפתח בירידה לספינה בשד תראשון שבפרק ה„מסע“ המסתיים בליל השיכרון של שירי „עזאל“, אלא גם בחלל הכרונולוגי הגדול יותר המקיף זמן סיפור זה. נקבעים כאן קשרים ברורים בין ההווה של השירים למה שקדם לו: ילדות בעיריה אוקראינית, פרישה מבית התורים, עליית ארצה ב„לויד טרייסטינו“, התלהבות באהלי עין־חרוד. הקשרים אף מתחזקים באמצעות ציון מפורש של תאריכים, כגון בשורות:

„ותרע”ו. תר”ף. וטרף. דם ואדם.
 שגעון ונוגה... ארץ — תבערה“
 („עכברים בלילה“, עמ' 80)

הממחישות בתמציתיות מופתית את המהות הנסערת של שנות המהפיכה ומלחמת האזרחים באמצעות כליה המובהקים של שירת־השנינה, הקאלמבור („תר”ף. וטרף“) והמשחק האליטראטיבי (דם / אדם. שיגעון / נוגה).

כל זה חסר לחלוטין ב„באבני בוהו“. „אני“ אינו נטע כאן בשום מסגרת מוכרת של זיקות ביוגרפיות. האב, האם, האחות והרע, המופיעים מדי פעם, קיימים בתוך מסכת אמביוואלנטית, המסתמנת בעיקר באמצעות משחקי מלים מאותו סוג, המביא לעתים גם את קוראיו הסבלניים ביותר של שלונסקי לקצור רוח שעל סף פקיעת הסבלנות. „בין אב ובין אויב — כפשע, רק כפשע. / ורע־רוע היינו הך“, קובע המשורר במקום אחד („בין החוזים“ ב', עמ' 150), ואינו מסתפק בקביעה קאלמבורית זו אלא יוצא לפתחה פיתוחים נוספים — עד

אבסורד («אבי, אויבי, זה אהבי בסוד הנוגע שלרצח», עמ' 164). למקרא השירים מתעוררת ההרגשה שההיאחזות בחומר הפוניטי של המלים ומשחק הדמיונות והניגודים בין יחידותיו בא למלא ב"ממש" צלילי-לשוני את הזלזל הביוגראפי הזה, המקיף את האני של השירים, כגון בפגישה שנפגש האני עם הדמות המסומנת כ"אלף-יודי-שתי-נוני-ווי, בעמידתו בפני "אדם דמדום ודם", שכולו צירופי דלת-מם, ואפילו בהתרעשותו למראה "דימעות סומא המתגוללות באין" («פנסים באפל" י, עמ' 176), שעיקרה הזיהוי הפונולוגי של האין עם העין שאינה רואה כל אלה קובעים את ההפשטה כנורמה בזיקות שבין האני לסביבתו בשירי "אבני בהו", כדי כך, שהופעות אקראיות קצרות של דמויות בעלות ממש ביוגרפיה כלשהו (כגון הדמות של אברה'מיל השיכור בשיר ח' של «פנסים באפל»), או היקלעותו הפתאומית של האני לסביבה אנושית מומחשת (כגון הזדמנותו אל בין ילדי התימנים ב"שעות", שכבר הזכרתי), מורגשות כחריגות וכ"משגים" במערכת שירית, שסימנה הוא הויתור השלם על קישורם של ההגות והרגש בדוגמאות מוחשיות של המצב האנושי.

אכן, כך — כויתור עקיב ומכוון — יש לראות את ה"סתמיות" של חטיבת "אבני בהו", אשר בה, דווקא בה, קשורה מרכזיותה של החטיבה בספר כולו. הסתמיות מכל הבחינות הסיטואטיביות היא הגורמת לכך, שאפשרות הקריאה ה"סיפורית", הקיימת ביחס ל"כרכיאל" ו"ויהי", מתבטלת ב"אבני בהו". כאן אין הקורא יכול לנעו משיר לשיר ומפרק לפרק, כשהוא נאחז בקישורים הסיבתיים האמיתיים או המדומים שבין המצבים השונים של האני במסגרת המקום והזמן המוגדרים, שכן קישורים כאלה אינם קיימים, וכשהם נוצרים לפרקים, ממזער המשורר לבטלם ולהפריכם. אם נפתח פרק ה"נפילים" במעין מיתוס אפל של נדידת הנפילים אל מרגלות "נבו", ומתוודה אפשרות מעומעמת של היווצרות סידרת אירועים מקושרים זה בזה, מעין גרעין של "עלילה" סיפורית, בא המשורר ומפזר את ההתעבות הסיפורית-המיתית בעודה באיבה, הן על-ידי הוצאה מיידית של גיבור המיתוס (הצבי) מפשוטו לעבר משחק המלים המתוחכם ב"על קרן צבי" והן על-ידי השכחת הסיטואציה המיתית הסימלית תוך פיתוחה של סיטואציה אליגורית שונה לחלוטין ב"שבי" (המשורר, שנעשה עתה לצבי משיר השירים, רחף אחר רוח הטרורף, הרעיה היפה והארורה). ב"פנסים באפל" מתארגנת שוב מעין סידרה מיתית-חלומית של אירועים עוקבים (האני) נחטף על-ידי האב אל היער הקדמון ומושלך בו אל תוך "מערה סה מחורלת פרע", אבל גם כאן ממזער המשורר לשבור את ההתארגנות הסיפורית על ידי ההשתקעות בשירת שנינה וכן על-ידי פיתוח הפרק בכיוון זר לגמרי לגרעין הסיפורי, שהחל להצטבר בשיריו הראשונים (ראה הכיוון החדש בהתפתחות הפרק משיר ז' ואילך). בקצרה, המשורר תקיף בהחלטו שלא להניח לנו לקרוא את פרקי החטיבה כמערכות כמו-סיפוריות (להציג אולי את הפרק הקצר "ארונות", הניתן לקריאה כזו) אפילו בשעה שהוא מפתח בפרקים אלה רמזי אפשרויות סיפוריות. הוא מסיט בכוח את תשומת

ליבנו מערוץ ההתנגדות הקלה ביותר (אפילו המסכת המופשטת ביותר נקלטה ביתר נוחות, ועל-הרוב גם ביתר שטחיות כאשר נקבעים יחסים כמו-סיפוריים בין פרקיה), ומכוון אותנו אל ערוצים אחרים, שאין אנו מורגלים בהם בקריאת שירה. הוא מאלץ אותנו להבחין בכך, שאם מקום ההשתלשלות הסיפורית החסרה ממלאה השתלשלות אחרת, המקשרת את שירי החטיבה ואת פרקיה בזיקות, שאינן סיטואטיביות אלא פסבדו-לוגיות, זיקות „הגיוניות“ אלו הן המטעימות את השירים בטעם של יובשנות דיסקורסיבית שמתוך הארכת הדיבור לשם הנושא המשגיגי ולא לשם התיאור הסיטואטיבי או הפסיכולוגי. עם זאת מורטות הן את עצבי הקורא בעמימותן (שכן אף פעם אין הן מגיעות למדרגה של לוגיות טהורה), מעוררות ציפיות שאינן מתמלאות להתפתחויות חד-משמעיות ביוחס שבין שיר לשיר, למהלכי טיעון שיובילו למסקנות. מסאג המתיחות העקרונית, המדריכה את מנותנו בעת הקריאה בחטיבה המרכזית, המשורר השתחרר כאן לגמרי מן הנוחיות של שירת הסיטואציה ונעצר על סף הנוחיות שבפתיחה הלוגי העקיב והחד-משמעי. אין הוא מניח לנו להיסחף על גלי ה„אירועים“, המובילים את האג'י כאילו מעצמם אל מחוץ-עוד סיפורי, אך גם אין הוא מתיר לנו להיאחז בחוט השני של רצף העשוי שלשלת של טיעונים והוכחות. הוא מעמיד אותנו לאורך החטיבה כולה „על הבהונות“ ותוך כך מנסה ליצור שירה, שיש בה מן הסינתזה של הסמל המיתי והפרוציזורה הלוגית.

ב.

מבחינת הצורה הספרותית אין לטעות בזהותה של חטיבת „אבני בזהו“ בכללותה. זוהי „אנאטומיה“, מעין גירסה עברית-שירית של ה„אנאטומיה של המילאנכוליה“; מסכת שירת הגות, שבה מתפרק המושג של העצם המיטאפיסי למרכיביו הרגשיים והעיוניים, וכל אחד מאלה מיוצג על הגיואנסים השונים שבו. ספק הוא, כמובן, אם שלונסקי הכיר את האנאטומיות הגדולות של ספרות הריניסאנס ויכול היה לקבל מהן השפעה ישירה. שלונסקי היטיב להכיר, מכל מקום, את האנאטומיה השירית הגדולה ביותר של הספרות המודרנית, „פרחי הרע“ של בודליר, שבה התעקו דגמים „אנאטומיים“ של ספרות הריניסאנס ממסגרותיהם התיאולוגיות והכמו-מדעיות הישנות ונקבע להם מקומם במסגרות של שירה מודרנית. שגם היא אינה בטולה חומרה תיאולוגית ולהט שבפירוט וסיווג מדהיקים ברוח כמעט-מדעית. אין מקום לספק, שמספר יסוד גדול זה של השירה המודרניסטית נטל שלונסקי את מושג המבנה, שאותו ניסה לפתח ולמש בספר „אבני בזהו“ כולו ובחטיבת-התוך שלו בעיקר.

הסדר הנקבע בתוך חטיבה זו הוא „אנאטומי“, היינו מחלקתי ואף תת-מחלקתי היחסים בין המחלקות השונות ניתנים להבהרה מירבית על פי העמידה שהעמיד המשורר זה לעומת זה את פרק הפתיחה של החטיבה, „נפילים“, ואת פרק הסיום שלה, „סולמות“. השמות בשלעצמם מלמדים על היחסים שביקש שלונסקי לקבוע בין פרקים אלו, שבהם נקבעות נקודות המוצא התכלית של החטיבה. מה הפרק הראשון עומד בסימן שמים וסיפורם של „הנפילים“ — יצורי

מעלה שנפלו מן הגבהים אל השפל — כך עומד הפרק האחרון על אידאת ה"סולמות" — ההתירה לעלייה מן השפל אל הגבהים.

פרשת הנפילים, המסתמכת, כמובן מאליו, על המיתוס של נפילת המלאכים, שהדיו השתמרו במקרא, משמשת כאן נקודת-מוצא לאיפיון מצבו של האדם כיצור נפול ושל המשורר כשליח מקולל המצווה על הריסת שרידי השלוה, שהאדם נוטה להימלט אליהם מתודעת נפילתו. משום כך מניף המשורר על האדם את שירתו, שהיא "קרדום קר" ומלוטש, או "קרדום" דמוקליאני מלוטש-צונן מונף-תלוי לנצח ("בצל אילן בווער", עמ' 130). משום כך סוקל הוא את הנפילים כשהוא מדלג ספק כלב ספק צבי על מרומי הצוקים ודם רגליו מלהיט ומרתיע את אבני הכף ("נפילים" ג', עמ' 134). הוא ה"שכוי טרם עת, / ינשוף בטרם ליל" המביא חשיכה בטרם זמנה והמעלה אור על מה שהאפילה יאה לו ("ינשוף", עמ' 135-136). הוא הצבי המורדף ב"חרולי הזהב" (תמונה מבוססת על הדגם האיקונומי של ישו), אשר פשע באחיו וגם הם פשעו בו ואשריו "כי רש אני, וידוע ריב וקצף" ("על קרן צבי", עמ' 137-139). הוא החתן, היוצא למרוצת-עיוועים ברדיפתו אחר כלת הרוח ומשכורתו "לענה" ("שבי", עמ' 140-144). מבלי להזדקק לפירושים הפסיכואנליטיים המפורטים שהציע רטוש לשירי ה"נפילים" (הם, בעיקרם, אינם משכנעים, לדעתי, ומכל מקום, בודאי שאין הם דרושים לשם הבנה רצופה של השירים, שסימליהם אינם סודיים כלל. אדרבא, בדרך כלל עומדים הם על סף הפשטות האליגורית), ניתן לקבוע ביחס לשירים אלה, שאין הם אלא וואריאציות, המפתחות את העימות בין המשורר חושף-התהומות לבין האדם האומלל ("ילד סוס המרדה אל תהום" בלי דעת) בכיוונים עיוניים וציוויים שונים. עקרוני ככולם המתח הנובע מאפשרות הנפילה, המרחק בין הגבוה לעמוק, התחוללות נסערת של מעוף או דילוג על צוקים מסתיימת בהם בשקיעה או בהתמוטטות, שעליהן מלמדת כותרתם.

פרשת ה"סולמות", המבוססת על המיתוס של מגדל בבל, מביאה את חטיבת "אבני בוהר" לסיומה, משום שבה מתהפך הכיוון הציורי והעיוני של השירים מן ההתמוטטות אל העלייה המחודשת כלפי מעלה, מן העומק אל הגובה. האדם הנפול מגסה להתגבר על נפילתו במעשה בנייה כפייתי וחסר סיכוי ("אך הם בונים, בונים, בונים", עמ' 213). המשורר מכיר בכפייתיות וסאב-סורדיות של מעשה זה, ואם זאת הוא מקבל אותו כמיחווה משמעותי יחיד במסגרת המצב האנושי. למעלה מה: הוא מציג את עצמו כנציגו של האדם המטפס למעלה, וחלוץ הדרך לפניו. מכאן הגדרת תפקידו בתמונת הכתף או הבנאי הנושא את אבני-הבחהו. ב"פיגומי המכאובים". אמנם, גם כאן מן האדם דימדום ודם", שאת הקשר בינו לבין האלהים הוא מתאמץ לחדש, בהכרתו ובהירה. זו קובעת למפעל האבסורדי של בניית מגדל השירה מאבני ריק ובוהו מעמד של act of faith. הניגוד הוא המשכו של הניגוד מ"נפילים", גם

בשירי הפרק הפותח ובדל המשורר מקהל האדם לא במידת „נפילותו“ אלא במחזקתו, בבהירות הכרתו. בשירים אלה מוצג הניגוד, מכל מקום, כרקע לעימות ולמתיחות, בעוד שבשירי הפרק המסיים אין בו אלא כדי להגביר את הרגשת ההזדהות של המשורר עם האדם בחתירתו הסומית, הטראגית אל האלוהים שאותו לא ימצא. הרגשה זו, שיש עימה גם פיוס ורגשנות שמתוך אמפאטיה עולה על גדותיה (”מה זה בוער בעצמות, בוער ומתייפח: / — אני אהב אתכם, אדם מול אלוהים“, עמ' 221) אפשרית עתה, בסיום החטיבה, משום שבמהלכה הגיע האני המדבר בה לשיתרו מירבי מן הקונטקסט האישי-הסובייקטיבי של צערו. הוא משלים עתה עם מותו השלמה ללא ערר. המוות אף נראה לו כפועל יוצא הכרחי מפעולתו כמשורר (ראה השיר „הקשב ליבי ודום, שירי אומר לי גועי“, עמ' 210-211). הוא מלווה השלמה זו במסכת של ויתורים שמתוך הכרת הכישלון המחולט, ומגיע בצורה זו לאפשרות של יצירת זיקת חדשות אל הסובב אותו:

האילנות גודעו עד תום,
ובשדה קציר אחרון הוא.
לבי אומר לי, כי היום
פגישות לי אחרות נכונ.
(עמ' 208)

אלו הן בראש ובראשונה פגישות עם המוות (”אני אמות צעיר מאד, נרגע ולא חרד“ וכו', עמ' 214), אך לא רק איתו, אלא גם עם האדם ועם אלוהים. על פיהן יכול המשורר, שניסח בראשית החטיבה את שליחותו בתמונת ובמושגים של הרס, טרף ואכזריות (”בצל אילן בוער“), לשזב ולנסח בתמונת הבנאי האוקסימורוני, שהיא היפוך תמונת ההרס מנבואת ישעיהו⁵.

הפרקים שבין „נפילים“ ל„סולמות“ מאירים אספקטים שונים של תחום-הביניים שבין ההגדרה הראשונית, השלילית, של שליחות השירה לבין הגדרתה הסופית, השואפת למיוזג השלילה והחיוב במעשה של צירוף-הפכים. סמוך לפרק ה„נפילים“ מופיע הפרק „בין הזוחים“, שיש בו בחינה מפורטת של מעמדו השלילי של המשורר בחברת האדם. המציאות החברתית של המשורר מצטיידת כאן בתמונות ורמיזות, המקרבות את הפרק כולו (כפי ששלמדת כותרתו) לסיפור הפאסיק הנוצרי. כאמור, נרמזה כבר האיקונה של ישו ב„נפילים“, בתמונת הצבי מוקף חרולי הזחב. כאן היא מתפרטת והולכת החל בשיר הפתיחה (”קשה לשאת משא על שכם, / קשה ללב משא חזיו“, עמ' 146) דרך מיכלול תיאורי הרשעות של העיר החטאה, המוזגת למשורר כוס „יין מרור“ ומאכילה אותו „לחם הכזבים“ (תמונות מהופכות של היין והלחם מן הסעודה האחרונה). לאיקונה הנוצרית מתלוות רמיזות לסיפורי סדום ונינה המקראיות.

(5) ראה הפרק הקודם בסידרת מאמרים זו, „הניגודים שבכותרת“, „בצרון“, חוב' אלול, תשל"ד, עמ' 283-291.

הפרק כולו הועתק אל „אבני בזהר“ מתוך „באלה הימים“ העתקה שהיה בה משום שינוי משמעות, אף כי נוסף לו בפועל רק שיר הפתיחה. ב„באלה הימים“ ציינו שירי המחזור, שעל שמו נקרא הספר כולו, מצב זמני, אקטואלי של ניגוד ואיבה בין המשורר לבין סביבתו החברתית. „באלה הימים“, הדגיש המשורר, נעשו היחסים בינו לבין הסובב אותו מודעלים. בימים אחרים, קודמים, לא היו הם כאלה, והם אף עתידים להשתנות ב„אבני בזהר“ לעומת זאת מתארים השירים היבט קבוע בגורלו של המשורר המקולל הארכיטיפי. בעריכה הסופית של שיריו המכתמים העדיף המשורר להשיב את הפרק אל מקומו הקודם, אולי משום שמצא כפל דברים מסויים בהצמדתו ל„נפילים“. מכל מקום, בהופעתו במהדורתו הראשונה של „אבני בזהר“ הדגיש הפרק את טיבה האנאטומי של החטיבה המרכזית, שבה מפתח כל פרק דיון מפורט ומיוחד בהיבט מסויים של תופעה אחת, שהיא נושא של הספר כולו. בסילוקו ממסגרת חטיבה זו טושטשה במידת-מה ההחלטה ל„יסודיות“ האנאטומית, ובצורה זו חל עימעות כלשהו בבהירות המבנית של החטיבה.

כשם שפרק „בין החוחים“ סמוך לפרק ה„נפילים“ וממשיך אותו ישירות, כן פרק „שעות“ סמוך לפרק ה„סולמות“ ומכין את אורח הפיוס והאמפאית האופיינית לו. ההבדל העקרוני בין שני הפרקים מתגלם בכך, שבועד שב„סולמות“ נובעים הפיוס והרחמים מן השקיפות האינטלקטואלית האובייקטיבית, שאליה עשוי המשורר להגיע אחרי קבלת הוודאות של מותו והדתפנות אל „הפגישות“ הגדולות עם מה שמעבר למות זה, הרי ב„שעות“ מוצגת האפשרות של ההשלמה בין המשורר לבין הסובב אותו כמצב נפשי בלתי קבוע או כקוטב אחד בתנודה נפשית בלתי פוסקת. המיבנה האנאטומי של החטיבה משתקף היטב ביחס זה שבין שני הפרקים, כשם שהוא משתקף ביחס שביניהם לבין שני הפרקים הפותחים, „נפילים“ ו„בין החוחים“. ב„נפילים“ הוגדר גורלו של המשורר בעולם נפול ועדין הגדרה כללית, מקיפה ו„אבסולוטית“. לעומת זאת פותח תיאור של גורל זה ב„בין החוחים“ בהרחבה אך תוך התרכזות בהיבט אחד ומוגבל שלו. המתח בין המשורר לסביבתו הוצג כאן (בעקבות „באלה הימים“) כמסכת של תחושות ואינטואיציות יותר מאשר כמערכת של ודאויות אינטלקטואליות. אף מושג הסביבה והגבל וזוהה עם מושג החברה (שלא כב„נפילים“, שבו נע המשורר בחלל רחב לאין ערוך יותר מזה שבין היחיד למעטפת החברתית שלו). כך הוא גם היחס שבין „שעות“ ל„סולמות“. „שעות“ מקביל ל„בין החוחים“ ונצמד אליו כניגודו המוחלט, כשם שהחלטה אל הגובה ב„סולמות“ מקבילה ומשלימה את הנפילה אל העומק שב„נפילים“. בפרק ה„שעות“ נפרשת מסכת של תחושות ואינטואיציות, המקרבות את המשורר אל סביבתו, כשזו מזוהה בעיקרו של דבר עם מושג החברה. קירבה זו היא ארעית, היא מופיעה רק ב„שעות“ מסוימות

(6) ב„באלה הימים“ הוקדש השיר לא. שטיינמאן והקדשה זו הרגישה את הקשר בין תוכנו לבין שותפותם של שלונסקי ושטיינמאן כאנשי רייב ספרותיים בימי „כתובים“, כך הובלט ביותר בהיבט האקטואלי של השיר.

(מכאן הפתיחה של כמה מן השירים בנוסח „ישנה שעה אחת“), והמשורר עדיין אינו יכול לסמוך על יציבותה, שכן יציבות כזאת תינתן לה רק ב„סולמות“ עם הגברתה מהמדריגה הריגשית-התחושתית והעמדתה על הבסיס ההכרתי-השכלתני. בפרק שלפני האחרון עליו להיאבק, איפוא, היאבקות מתמדת עם אפשרות של איבוד מגע החדש עם העולם האנושי. למועשה, מזכיר הוא מדי פעם את זיקותיו הקודמות אל מתנה המשוררים המקוללים (המפליגים באניה השיכורה ומובילים אל אין-גמל את חבצלות הרועי, עמ' 191) או ל„אחי יודע כל“ מתוך בקשה, שלא ימשכוו מחדש אל תוך מעגל „הנוגה המכושף“ של התנוה והבהו או אל הידיעה כי „כל מדרך אדם גולש על סף התנוה“. במידה מסוימת חייב הוא כאן להשעות את הכרתו במלוא הטראגיות של המצב האנושי. מבחינה אינט-לקטואלית מגיע הוא, אפוא, במסגרת פרק זה להבחנות חלקיות בלבד, לעומת ההבחנות הכוללות של שירי „סולמות“, שבהם הוטמעה ההכרה בטראגיות של המצב האנושי בתוך תפישת קיום רחבה ממנה „הדיאנויה“ שהוא מעלה בפרק זה היא פגומה, מגששת, נוגעת ואינה נוגעת באמיתות המחייבת. דווקא משום כך מופיעים כאן (כמו ב„בין החוחים“) בתים רבים של שירה תחושתית איבוקא-טיבית, כגון:

על סף הבית — פחד מנחש,
והדמיון — כשה נבהלת,
דבר-מה צריך להתרחש,
ידימי דופקת על הדלת,
(עמ' 200)

שלדי בתים-בתים, כיצר הגדוע,
תצניח לרגליו עיר-סהר ישנה,
(עמ' 198)

משום כך גם מוצאים פה את מקומם שירים מוקדמים אופייניים, המחזירים אל הספר את הציוריות והטון של „בגלגל“ (ראה „צמרמורת לילתי על הזיוני משיח“ במחזור „תעתועים“ ב„בגלגל“ ומקבילו „צמרמורת לילתי על הזיוני משיח“ ב„שעות“, עמ' 203-204). עם זאת, קובעת המסגרת האנאטומית של „אבני בוהו“ תפקיד מיוחד לחושיות-ריגשיות של הפרק, שלא נקבע להן בהקשרים קודמים: זה של איפיון מעמד נפשי בלתי שלם במערכת, הנפתחהחח בשלם ונחתמת בשלם. המשורר ניצל כאן כמה תכונות של שירתו המוקדמת לשם הדגמת מצב-ביניים רחני, שגם לו נועד מקום בניתוח מפורט ומסווג של תופעה רחנית רבת-גוונים.

בין שני צמדי הפרקים, „נפילים“ ו„בין החוחים“ מזה ו„שעות“ ו„סולמות“ מזה, מופיע הצמד „פנסים באופל“ ו„ארצות“, המהווה את המרכז של החטיבה.

בולט במרכזיותו ביחוד הפרק „פנסים באופל“, המגיע לשיאו ב„נאום המוקיון“, הצהרה פרוגרמאטית פולמוסית מבריקה, שהיא נקודת התווך של החטיבה כולה. המוקיון קורא קריאת תיגר בשפעת שנינות מתוחכמות («אתם את סמבטיון הופכים לאמבטיון» וכו', עמ' 179) על משוררי השיקטון וההארמוניה ומנסח את הראציונאל של שירת התווה, שהיא תולדה הכרחית של המצב האנושי בכללו ושל חזונית הדור במיוחד. הפרק בכללו מתקדם לקראת הצהרה זו בצורה, הקובעת באורח חד-משמעי את מקומו המתווך בין שני הפרקים הראשונים לשני האחרונים במסגרת החטיבה. הוא מנוסח כולו בצורת פנייה אל „אח“, שבה הוא נפתח ובה הוא גם מסתיים:

קרן לילי נוסע	אחי המשתגע,
ומוביל הגרנה	שב עמי ופתר נא
קציר החרדות	אלומת סודות

(עמ' 160)

פנייה זו קובעת את הניגוד החד בין הפרק לבין קדמו, „בין החוחים“, העומד כולו על ההכרה: „האלה הם אחי? לא אכירם היום“ (עמ' 147) ו„ריע“ רוע היינו הך“ (עמ' 150). ב„פנסים באופל“ מתחיל, איפוא, המיפנה מן הזרות אל האמפאטיה, מהכרת בדידותו של המשורר המקולל בתברת האדם לחיפוש נקודות הקשר עם האדם האומלל ורע“. אבל מיפנה זה עודנו מסויג. המשורר מוצא קשרים אך ורק עם אחיו „המשתגעים“, אלה החשים כמוהו בורות ובאיבה המקיפים אותם מכל עבר. עדיין אין הוא יכול להזדהות אלא עם דמויות, שיש בהן משום בבואת האני שלו עצמו כפי שנצטיירה בשירי ה„נפילים“ וב„בין החוחים“: „המשוגע, השיכור הסהרורי המטופף על „כרכובי לילות“, ה„איננו המתמחש בסידרת סינקדוכות שליליות (פיסת היד ה„נעדרת“ של הגידם, הרגל והסרה של הקיטע, דמעות הסומא), ולבסוף המוקיון במרומי הטראפציות. בולט במיוחד הקשר בין הדמויות מ„נפילים“ ומ„שבי“ לבין הסהרורי המוקיון, שכן שנים אחרונים אלה גם הם נתונים לאימי הגובה וסופם שהם גופלים ומתרסקים. מסגרת הפנייה אל הזולת הקרוב, הדומה, מאפשרת לאני הדובר, מכל מקום, לפתח בפרק המסובך זיקות שונות של וידוי, שיש בו כבר משום הכרת קיומו של הזולת. כך מיתרגמת כאן ההכרה בכפילות של האב-האויב והריע-רוע מן הפרק הקודם לסידרת דרשיחים עם האב, המתואר כאן, שוב, ברוח התימונה של „נפילים“, כמי שמאיים על הבן להפילו מן הגובה, לשערו ולרסקו, כאילו היה עוף טרף, הלופת את קרבנו ב„צפורני עוית“ (ראה ביחוד השיר „בפתח מערה כה מחורלת“, עמ' 163—165).

פרשת יחסים זו בין האב לבן, המתנהלת בבירור לפי הדגמים הפרוידים-אניים, קובעת את עיקר משמעותו של הפרק, שלונסקי ביקש לסווג בפרק זה, שהוא מבחינות רבות ה„אנאטומי“ שבכל פרקי הספר, את השורשים האפלים ביותר של הנסיון האנושי. הכוונה היא בפירוש למתחים הנובעים מספירת התת-תודעה, הללו אינם גלויים לעין „בדלוק פנס היום“. האור מאפיל עליהם

(מן ההיפוכים האוקסימוריים האופייניים לשלונסקי). התתיידיע מצטייר בתמונת יעד לילי נעלם, שסגוריה-האור מטשטשים את קוויו, והאדם התמים עשוי להיכשל בו, משום שהוא, כביכול, בלתי־קיים: „חדד אם ייגוף, הן לא יבין: מדוע? / אולי אומר לו: את תמיה ותמים, / אתה ניגפת סאילן גדוע / שנעקר מיעד הקדומים“ (עמ' 166). הנסיון של שלונסקי לקבוע לקומפלכסים הפרוידיי־אניים את מקומם בחלל האינטלקטואלי של השירה העברית של שנות השלושים הוא רודימנטארי וגם למדי (מקביל במידה מסוימת לנסינותיו הפרוידיאניים של א. שטיינמאן בתחום הסיפורת בתקופה זו, ברומאנים „זוגות“, „דחאים“, „סודות“). הניסוחים הם פשטניים למדי („אבא! מה עוד תדרוש ממני — / הן כבר רצחנו זה את זה“, עמ' 165, או: „הדם זועק: גרוח! והשפתים נבל“, עמ' 167 וכו'). עם זאת, מכריעה בחשיבותה העובדה, שהוא ראה צורך לעצמו — בתור מחדש־דרך בשירה — לשבץ קומפלכסים אלה במרכז ה„אנאטומיה“ שלו ולקשר אותם בתימאטיקה של המוקיון, המרכזית כל־כך בכלל יצירתו המוקדמת. המיבנה של הפרק „פנסים באופל“, הנפתח בשיחזור התמונות הפרוידיי־אניות ועובר לאחד־מכן לעימות עם המשוגע, השיכור, הסהרורי, הילד המבהיל וביחוד המוקיון, מלמד על הקישור החדש שמקשר שלונסקי בשלב הכתיבה של „אבני בוהר“ את תפישת השירה שלו עם הפסיכולוגיה הפרוידיית. כך קובע הוא עכשיו למוקיון מעמד של „עמוקיון“ ולכלי השגינה (כגון הקאלאמבורים, ששלונסקי דימה אותם לא־פעם לצלצל פּעמוני המגבעת של המוקיון) תפקיד של שיחזור ותיגבור שכלי בשירה שאינה באה להביע את המתחיות הנפשיות אלא לנתח אותן ולקבוע להם ניסוחים, שהם ביטוי לעמידה מעליהם. אופייני ומאלף מבחינה זו הוא „נאום המוקיון“ ב„אבני בוהר“ לעומת נאומים מקבילים בספריו הקודמים לש שלונסקי, כגון נאום הממזר ב„עלם וממזר“ מ„בגלגל“ וביחוד שני הנאומים מתוך „ספר המוקיונים“ מתקופת „דוויי“. בנאומים אלה הועברה עמקנותו של המוקיון (שנקרא כבר כאן בשם „עמוקיון“) סבבואה של תמימותו. הוא מעין שוטה קדוש, המגיע בזכות ילדותיותו להכרה בטיבם הראשוני של הדברים, לרבות בטיבן המחשבי הטרומ־סמלי של המלים בעודן חומרים פוניטיים כמעט־טהורים ממשמעות. מכאן הקשר הנקבע בין העמדה המוקיונית לבין פואטיקה של הבעה, המכירה בכוחו של הניאולוגיזם ושל הקאלאמבור לשמש כלי אקספרסיבי, מכשיר לגילוי עולם ברגע של ראייה מעוצמת („הנה שמים מול נהר / [נע הר]“ וכו')⁸. העמקנות של המוקיון מ„אבני בוהר“ רחוקה מתפישתו זו. כאן המוקיון אינו שוטה ואינו מעמיד פני שוטה. הוא מרחק גם מהזוית היחפנות הקדושה של המוקיונים המוקדמים. בעוד שהללו לומדים את העולם כאילו היה אלף־בית („פתח אלף — אִי! פתח הא — הי!“), הרי ב„אבני בוהר“ יריביו של המוקיון הם האלפביתאים שאינם מבינים בטיבם המורכב והעמוק של הדברים, ואילו הוא כולו תודעה, גיבוש המחשבה, ריסון הביטוי באמצעות המכתם הסארקאסטי, סידור התבעה על פי הקישורים הלוגיים שבין חלקי המחשבה. את „נאום המוקיון“ אפשר ואולי אף צריך לקרוא כנאמר

(8) ראה „מוקיון כי יבכה“ ב„שירים“, כרך א', (מרחביה 1954), עמ' 157—161.

פואטי וסחני מבריק. הנאמים מ"ספר המקיזים" הם מנוולוגים דרמטיים ארכניים ומרבי חזרות. המוקיון המאחר מקשר את הניאולוגים והקאלאמבור בפואטיקה של משחק פוניטי-אינטלקטואלי ולא בכוננות של אקספרסיה שירית ישירה.

תמונת הסהרורי, הנמלט מן הציידים הרודפים אתו בתלומה, היא אחד הגורמים הקובעים את קשריו ההדוקים של פרק "פנסים באפל" עם פרקי הפתיחה והסיום, "נפילים" ו"סולמות". הסהרורי הוא בבירור בן למשפחת הנפילים וגורל הנפילה מצפה לו. הוא גם מקביל ל"צבי המורדף" שגורלו נתון "על קרן הצבי". כמוהו מודלג הוא בגבהים, לא על ראשי צוקים אלא על "כרכובי לילות", עם זאת תריו גם אחד מטוויי הסולמות. הטווי מופז עיוועים והבל, אשר בלולאיתו הבלתי-קיימות הוא נאחז בהילוכו על גבי הכרכובים, הוא הסולם הראשון הנשור בספר כלפי מעלה. אבל סולם זה נבדל באורח עקרוני מן ה"סולמות" של הסיום. בעוד הם מגלמים חריגה מהכרה לעבר האבסורד מתגלמת בו, בסולם של הסהרורי, בדיחה מן העימות עם האבסורד מתוך ביטול ההכרה. האנטי-הזירואי של פרק ה"סולמות" מתח עצמו אל-על בראשי הפיגומים לעיני כל הבזים והמשתאים למטה. עבודתו היא עבודת ראווה וכונתו חינוכית. לרצונם ושלא לרצונם של דרי-מטה מראה להם המשורר את הדרך להבקעה של האבסורד (צוהר-עלטה בשמים להאיר בו את הארץ). הסהרורי מחפש בסולמותיו מיסתור. הוא שוזר אותם ומתעטף בהם כדי להיות רואה ואינו נראה, הוא לכיד בתוכם כונוב ברשת העכביש (אירגו שממיתתי וסולמות הגביהו! / עטפוני, הליטוני ערפל. הלוטו! "עמ' 174). מכאן והבדל שבינו לבין המשורר ואף בינו לבין המוקיון של "נאום המוקיון". המשורר עוסק כאן בדיון בסהרורים אך אינו מנסה להמשיך בשיריו את מצב הסהרוריות. אדרבה עמדתו היא זו של מי שעומד בניגוד מוחלט למצב זה. ה"סהרורי" הוא איפוא דמות מן הדמויות המציטות מצב-ביניים ב"אבני בתר". שלונסקי מוליך אותנו כאן אל ההגדרות הסופיות של מהות השירה ושליחותה באורח מדורג, שהיו ועקיב, ללא קפיצות ושיבות לאחור. הוא איננו מקדים את המאחר, אלא מרמו עליו בלבד.

פרק ה"ארונות" שהוא מעין בלדה אליגורית, יכול להיקרא כמין נספח סיפורי ל"פנסים באפל". למרות קדרותו משמש הוא אף כמין אתנחתא אחר המתיחות והתיסבות של קודמו, שהגיעו להבהרה ולפרקן חריפים ב"נאום המוקיון". האנטי, המחפש ברחובות העיר את "צמד החללים", שאינו יכול לגלות מאחורי דלתות אורנו (דלת אחת אטומה ובאחרת קבוע ראי). מוצא אותם בדמויות של זקן וילד, אותן שניגלו לו גם מתוך הפבואה שנסקפה בראי. המשמעות ה"סימלית" של הקו שמותח כאן המשורר בין הילד, הזקן ובבואת האנטי שבראי פשוטה וברורה, והיא מלמדת על טיבה האילגורי המובהק, הרדוד במכוון של מרבית השירה הסימלית של שלונסקי בשלב זה של יצירתו. ברור גם התפקיד המיטונימי של ארון הבגדים (ארון מתים, ומסאן לשון הרבים שבשם הפרק: "ארונות"), אשר על פיו מבין האנטי את כיוון המהלך, העושה

אותו מן הילדות אל הויקנה ואף אל מעבר לה. פרק זה, בניגוד ישיר לקודמו, הוא הפחות „אנאטומי“ שבפרקי הספר כשם שהוא היוצר סיפורי שבהם. אבל האליגוריות והחשופה של סמליו מלמדת על שייכותו לשירת ההפשטות ומצדיקה את השתלבותו בשער „אבני בזהר“. מבחינת ההתפתחות של המערכת העיונית הכללית של השער יש בו משום קידום הקו המוליך מן העימות עם הזולת להזדהות עימו. אפילו אין זולת זה כאן אלא בבואת האני (כמו בפרק הקודם), הרי הדיפה אתריו, הנסיון הנואש ליצור מגע עימו (עמדו! עמדו! / אתה תינוק, וגם אתה הסב!), עמ' 185) קובעים דרגה חדשה של דחיפות לצורך בו. אלא שדחיפות זו עדיין היא במסגרת תשוקתו של האני לחזות על טיבו שלו עצמו, בניגוד לזיתור ההדרגתי על תשוקה זו ב„שעות“ „סולמנות“.

את שער „אבני בזהר“ ניתן, אפוא, לקרוא קריאה מושכלת רק מתוך הקפדה על רציפות הסדר העיוני הכמור-הגיוני של חטיבות השירים, הנקשרות זו לזו בתוך מערכת הגותית, שהמשורר מפתחה בזהרטה, ביסודיות וביגייעה. הבנת כל שיר וכל פרק בתוך השער תלויה בוויזוי הנושא המושגי שלהם ובסימון היחס שבינו לבין הנושא המושגי של השיר הקודם או של הפרק הקודם. הזומר הכמור-חזויתי הכלול בשיר או בפרק עלול להיות מקרי. מעמדו הוא משני, שכן הוא משמש אך זרק אילוסטרציה לנושא המושגי, ומשום כך אין המשורר חייב בפיתחו הרצוף, בשמירה על אחדות של „אווירה“, שחומר זה יכול לתרום ליצירתה. אדרבא, הוא מפר, כאמור, כל הצטברות של „אווירה“ אחדותית התלזיה ברציפותה של סיטואציה או בהתרחשות סיפורית אחידה, במידה שהצטברות כזו עלולה להטות את תשומת הלב מן הסדר האנאטומי-האינטלקטואלי של השער ואף של כל פרק מפרקיו. את מקומה של המחשבת החזויתית ממלאה השנינה, הברק הקר של הניסוח האפיגראמטי, השימש המופלג בקאלאמבור, המישחק הבלתי-פוסק בחומרי הלשון אינם באים, כפי שטענו, „לחפות“ על דלות חזויתית אלא להכריז על שידוד המערכות; במקום עוצמת החזויה בא המשורר להעלות את חכמת הדיון הנתחזי בה ובטיבה, במקום כאבו של המנותח — ברק איזמלו של המנתח, שהוא גילומה של העמדה הנתחנית. מכאן הקושי בקליטת שידי השער, אך מכאן גם חשיבותם העקרונית בהבנת תרומתו המיוחדת של שלונסקי לשירת שנות השלושים הארבעים. מהם יכולים אנו ללמוד את הקריאה הנכונה בשירים, שבהם גילה המשורר את תכונתה האנאטומית-השכלתנית של שירתו בצורת „רסה“ יותר, כגון בשירי המסעות והנף של „המפולת והפיוס“ ו„על מלאה“, וכגון בשירי „כרכיאל“ ו„ויהיה“. האחרונים עומדים ביחס אל שירי „אבני בזהר“ עמידה של חומר ראייה ליד תיוה, אגדה בצידה של הלכה, דיבור לעומת דיקדוק, אבל גם בהם, מעבר לחומריהם הסיטואטיביים המעובים, כביכול, ניכר כוחה של התיוה. ההלכה היא הקובעת את סדריה של האגדה, ויובשו של הדיקדוק גובר על חיותו של הדיבור.

לשאלת הריבוי הטבעי של האוכלוסיה במדינת ישראל

מאת: ד"ר גדליה שף

א.

מדינת ישראל עומדת היום בפני אתגרים רציניים מבחון המאיימים על בטחונה ועל עצם קיומה כמדינה יהודית עצמאית וריבנית במזרח התיכון. מדינות ערב, ארגוני החבלה הפלשתינאים, ברית המועצות, העולם השלישי — כולם חברו יחד להטרידנו מן הארץ. המדינה וממשלתה מתאמצות לנקוט בכל האמצעים הדרושים הרצויים — צבאים ומדיניים — להגן על המולדת. וכגודל הסכנה מבחון עומדת המדינה בפני בעיה לא פחות חמורה מבפנים, בעיה המאיימת לפחות באותה מידה על עצם המשך קיומה כמדינה יהודית. על הסכנה הזאת אין העתונים מכריזים עליה בכותרות ולכן לא זכתה לתשומת-הלב הדרושה, הן של הציבור והן של החוגים הרשמיים, והיא — שאלת גידול, או ביתר דיוק: אי-גידול האוכלוסיה היהודית בארץ. כמובא תמציתי לשאלה, נבדוק בראש וראשונה כמה נתונים סטטיסטיים שיתנו לנו מושג על חומר הבעיה. מאז קום המדינה ירדה הילודה היהודית באופן הלול — מ-33.8 לידות לאלף בשנת 1950 ל-24.2 בשנת 1967 (גידול מסוים הל מאז מלחמת ששת הימים. בשנת 1970, למשל, עלו הלידות ל-27.3 לאלף).

התוצאה מהילודה היהודית הנמוכה, האוכלוסיה היהודית מתרבה בשיעור של 2.9% ניטו לשנה, אבל כמעט הוצי מריבוי זה בא עליי עליה, שהיא מקור לא בטוח ונתון לשנויים שאינם ברשתנו, בעוד שהאוכלוסיה הערבית מתרבה בשיעור של 3.9% וגידול זה הוא תוצאה מריבוי טבעי בלבד. האשה היהודית בישראל יולדת בממוצע כ-3 ילדים, אבל המספר הזה כולל את כל העדות השבטים בישראל, אף עדות המזרח והחוגים הדתיים המסורתיים ביותר, שמשפר צאצאיהם גדול יותר. אבל אפילו בעדות אלה העתיד אינו ורוד ביותר, שיתדי המזרח ככל שהם משתלבים בחיים המודרניים בארץ הולכת הילודה שלהם ומצטמצמת, בעוד שהאשה הערבית מוסיפה בשיעור של ילדה מכסימלי — 8 ילדים בממוצע.

יחסית, איפוא האוכלוסיה היהודית בישראל היא הרבה יותר מבוגרת מהאוכלוסיה הערבית. למשל רק 32.9% של היהודים בארץ הם בגילים 0-14, 59.8% בגילים 15-64, ו-7.3% למעלה מ-65; בעוד שאצל הערבים 52.7% הם בגילים הרכים, 44.1% בינוניים, ורק 3.2% זקנים. על סמך מספרם אלה, אפשר לומר שהפריון הטבעי יגבר באוכלוסיה הערבית יחסית לאוכלוסיה היהודית, והפער של הריבוי הטבעי ביניהם ילך ויגדל.

מה הלקח של הסטטיסטיקה הזאת? שאם לא ייעשה דבר לעודד את גידול האוכלוסיה היהודית בישראל (או אם לא ירוסן הגידול הערבי) יבוא יום בעתיד הלא-רחוק ובארץ יתהווה רוב ערבי. העובדה הדימוגרפית תגרוך אחריה עובדה דימוקרטית המדינה העברית תיהפך למדינה ערבית.

סכנת הפיכת ישראל לפלשתינה על-ידי הליכים טבעיים מהווה סכנת איום לאומית ובטחונית ממדרגה ראשונה, שלא ניתנה לה תשומת-לב מספיקה. יש נימוקים נוספים המחייבים הגדלת האוכלוסיה היהודית בארץ. אין ספק שמצוות „פרו ורבו“ בימינו חשיבותה מוכפלת כתוצאה ישירה מהשואה באירופה. הנימוק ההיסטורי הזה לבד היה צריך לעודד ילידה יהודית מוגדלת, אבל במקום זה קרה ההפך — האוכלוסיה היהודית מידרדרת יחסית לעמים אחרים. אף מבחינה תרבותית, גידול האוכלוסיה היהודית בארץ עשוי לתרום להרחבת מסגרותיה של תרבות יהודית-עברית מקורית בכמות ובאיכות. ואפילו מבחינה כלכלית, למרות שברוב הארצות המפותחות ביותר צמצום האוכלוסיה משפיע

לטובה על הפיתוח הכלכלי, בישראל המצב הוא שונה — היא צריכה לכה אדם לפיתוח הארץ ועל כן לגידול האוכלוסיה.

ב.

על אף נתונים אלה, האוכלוסיה היהודית מפגרת מבחינת הריבוי הטבעי. ישראל, כמדינה וחברה מהדרנית לפי כל האינדקסים המקובלים — הכנסה, רמת חיים, הינוך, תיעוש וכו' — הולכת בעקבות שאר הארצות המהדרניות בהגבלת האוכלוסיה. מספר ההפלות וא רב ביותר והשימוש באמצעי מניעת הריון גפוך ביותר בכל שכבות החברה, כולל יהודים דתיים (לפי מחקרים שנעשו בירושלים). העובדות האלה מפתיעות ביותר לאור המדיניות שלכאורה מכוונת לגידול האוכלוסיה. המדיניות הזאת משתקפת בכמה שטחים משפטיים חברתיים הקשורים באופן ישיר לגידול משפחתי. למשל, המוסד לביטוח לאומי בישראל משלם את רוב ההוצאות של אישפוח האישה והרך הנוול בבית החולים, ומעניק לאם סכום מסוים לכל ילד או ילדה שנוול לה. נוסף לזה, אם האם עובדת, היא מקבלת חופשת לידה מ-6 עד 12 שבועות ו-75% של משכורתה. מענקים חודשיים ניתנים לכל משפחה ישראלית בעלת יותר משני ילדים, והמענקים הם גבוהים ביותר מהילד השלישי עד לחמישי. המדינה מספקת טיפול רפואי חינם לאם וילד, וגנונים, גנים וחינוך יסודי חינם עומדים לרשות כל אורח. למרות המענקים האלה ועשרות אחרים דוגמתם — למשל הענקת פרס מיוחד לנשים שילדו 10 ילדים ויותר, שבוטל אחרי שנתברר שכמעט כל הזכות בפרס זה היו נשים ערביות — ההשפעה על הילודה היהודית נשארת מינימאלית.

למה? אפשר שיש פער בין תגובת החברה לדרשות המדינה. השפעת המדינה אינה די איתנה להכריע בתחלטות האישייות של ההורים. אלפי משפחות יהודיות מעדיפות כנראה לצמצם את גודל נפשותיהן בגלל סיבות שונות, כגון: הצורך להעלות את רמת-חיהן; השאיפה גם של הורים לא-אמידים להעניק חינוך גבוה לבניהם; מטרה שאין להגשימה במשפחה רבת-צאצאים; חוסר הבטחון האישי-הפסיכולוגי הנובע מן המצב המתוח באיזור וכו'.

המדיניות של גידול האוכלוסיה היהודית מפגרת אחרי דרישות החברה ואינה ריאליסטית. אין מאון בין הגורמים הקובעים את המדיניות בנוגע לבעיה והכוחות הפועלים בחברה המשפיעים על דרכי בני אדם והליכותיהם. המדיניות הזאת אינה מאודגנת ומכוונת יפה, בסך-הכל היא מבטאה סנטימנטים, זמירות ומשגים רעיוניים והיסטוריים שאין בכחם להשפיע השפעה מכרעת בחברה המהדרנית. וכן גם אין הקבוצות והארגונים המתכוונים לעודד את הילודה מאחדים וחוזקים די הצורך לשנות את המצב.

הציונות עדיין תופסת את המקום העיקרי במדיניות של גידול האוכלוסיה — שני הזרמים העיקריים בתנועה: הציונות המדינית, המוגישה הצלת היהודים מהסכנה הפיסית המאיימת על עם ישראל; והציונות התרבותית (כוללת הציונות הדתית), שעיקר עניינה טיפוח התרבות העברית המקורית וחיוק רוח ישראל בארץ ובגולה. אבל כח הציונות עצמה כגורם חברתי היום מאד מסופק, ביחוד אצל בני הדור הצעיר, שהם ההורים בעתיד.

הבחינה השניה של הבעיה היא ההיסטוריה היהודית בת-זמננו. זאת אומרת — השואה. סבורים היינו שדווקא העדות האשכנזיות שסבלו במיוחד בשואה היו מעוניינים למלא את החסר, אבל המציאות היא הפוכה — יוצאי אירופה מקטינים את משפחותיהם ואפילו משפיעים על יוצאי אסיה ואפריקה בכיוון זה. אמנם כמה מהמנהיגים היהודים כותבים או מרצים לפעמים על חשיבות מילוי מקומם של חללי השואה, ובן-גוריון היה בראשם — דוגמתם האישיית אינה מעידה שהם נאה מקיימים.

הבחינה השלישית והחיונית ביותר היא הצד הבטחוני. קברניטי ישראל מכירים בעובדה הפשוטה שילודה יהודית מוגברת דרושה לאיכוס הכוחות ההגנתיים של המדינה. (היות והערבים הישראליים אינם משרתים, כידוע, בצבא, והערבים מבחוץ מהווים מקור בלתי מוגבל של כח-אדם). אבל אפילו המזמנט הבטחוני-הלאומי הזה, המובן ומוכר על-ידי כל אורח ישראלי, לא הצליח לשנות את המצב הדימוגראפי. יתכן אפילו שבחינה זו משמשת גורם שלילי, זאת אומרת, שהפחד מפני המלחמה מצמצם את הילודה.

הדוגמה הבולטת פה היא מינוי ועדה ממשלתית מיוחדת ב־1962 לבדוק את הבעייה ולהמליץ לממשלה על מדיניות מתאימה. הועדה, תחת השגחתו של פרופ' רוברטו בקי, פרסמה את מסקנותיה ב־1966. ביניהן היה רעיון ליסוד מוסד מיוחד לבעייה (מרכז דימוגרפי כן נוסד במשרד ראש הממשלה, אבל לא קיבל תמיכה מספיקה לפעול כהלכה). ההצעות כללו כל מיני אמצעים פסיכולוגיים, חינוכיים, ותעמולתיים לעודד את הילודה, מענקים כספיים, שיפור המצב הכלכלי של משפחות ברוכות ילדים, הגבלת הפלות מלאכותיות (שבין כך הן בלתי חוקיות באופן עקרוני), וכו'. התכנית לא נתקבלה במלואה ולא נתמכה באופן רציני, ולכן לא הביאה פירות ממשיים.

ג

מלבד מפלגת העבודה, מי עוד היה מוכן ומזומן לקדם את האינטרס הזה? מבידוקי של החומר הנמצא באר"ב נראה שהמפלגות הדתיות — המפלגה הדתית-לאומית ואגודת ישראל — פעילות בשטח זה. אבל גם פה יש מצב של נאה דורש ולא נאה מקיים. ממחקרים שנעשו בירושלים נראה שאין הבדל ניכר בין התיכונן המשפחתי באוכלוסייה הדתית-לאומית, המצביעה בעד המפד"ל, לבין האוכלוסייה הכללית. רק בין הדתיים המסורתיים ביותר — דרי שכונות צפון ירושלים, כמו גאולה ומאה שערים — התופעה של משפחות בנות 8 או 10 ילדים עדיין קיימת. יש לבדוק את הסתירה הכלולה בעובדות אלה. השפעת המפלגות הדתיות נרחבת ביותר בגלל הרשויות החינוכיות-הדתיות הנתמכות על ידן ובמקרה של המפד"ל, ע"י שליטתה על כמה וכמה משרדים ממשלתיים חיוניים המטפלים בעניינים הנוגעים ישירות לבעיית האוכלוסייה, למשל, משרד הדתות, משרד הפנים ומשרד הסעד (המעניק את רוב התמיכה למשפחות נצרכות), וכו'. בין המפלגות האחרות, רק מפלגת הימין — הביחוד חטיבת החרות בגז"ל-ליכוד — נוקטות בעמדה חיובית אשר לגידול האוכלוסייה, מטעמים לא-מיים-בטחוניים בעיקר... אבל והשפעה הממשית של תמיכה זו — במיוחד היות והליכוד אינו משתתף בממשלה ולכן אינו אחראי למדיניותה — מסופקת למדי. נצטרך לברר גם כן אם העמדה הזאת אינה אלא תשלום מס-שפתים ואין לה ערך ממש.

אני נוטה לשער, אם כי אין לי עדיין הוכחות ממשיות לכך, שיש בין המפלגות אפילו כאלה שמתנגדות למדיניות של גידול האוכלוסייה היהודית מטעמים שונים. למשל, אלה שבדרך כלל מצודות בעמדה אנטי-מסורתית, כמו הליברלים העצ-מאיים, או התנועה למען זכויות האזרח (לשעבר) — עם קשריהן לתנועות שחרור למיניהן. גם יש ארגונים המעוניינים לצמצם גדול המשפחה מטעמים שונים — בריאותיים, סוציאליים, כלכליים וכו'.

מאידך, אני מניח שיש קבוצות שונות בחברה המעוניינות בריבוי האוכלוסייה היהודית, כמו ארגון "אפרת". בין אלה מצויים ארגונים אתניים, בעיקר של עדות המזרח, שרואים את הנסיונות לצמצם את גידולם כאות נוסף של אפליה נגדם.

גורמים חיוביים לעידוד הריבוי הטבעי הם הצבא והמוסד לביטוח לאומי. רשויות שונות בחיים הציבוריים עשויות לשמש מקור של תמיכה (או להפך) במאמצים לעידוד גידולה של האוכלוסייה, הכל לפי השקפתן החברתית-המדינית והאינטרסים המיוחדים שלהן, כגון משרדי הבריאות, סעד, פנים, חינוך, עלייה וקליטה, האוצר וכו'.

אלה הם רק ראשי פרקים בפרשה חשובה זו, שאשוב אליה במחקרי הבאים ואטפל בהם ביתר פירוט ודיון רחב יותר.

לוחמה ומוסריות

מאת: ליאור ירון

מדינת ישראל קמה תוך כדי מלחמה החלטת האומות על כינונה של מדינה לעם היהודי בהכרח גררה את המלחמה. קשה לשחרר את חיי היום-יום שלנו ממועקת המלחמה ולחיות בתודעה שפני הדברים היו יכולים להיות אחרת. השינוי המהותי שהתחולל בעם היהודי עם הקמת מדינת ישראל השליטה המחודשת של העם בגורלו מחייבים אחריות השולט על מעשיו, ויוצרים בהכרח את הצורך בהגברת הביקורת העצמית.

יכולתו של העם היהודי בחידוש חייו ההיסטוריים במדינתו מצטיינת בכוחות קיום שביטויים המלחמתי הרא מרכזי. קשה לנו לתפוס את היכולת העצומה שהתגלתה בעמנו מבלי לקשור אותה ליכולת הלחימה. כל הכוחות האחרים מתקטנים בסמוך לביטויים העז של כוחות הלחימה. עיתים יכולת הלחימה העצומה הזו מאפילה על ההישגים הקונסטרוקטיביים האחרים. נסיון שיהודי חיי היום-יום מהעוצמה המלחמתית לקראת ימי שלום היו טבעיים וממשיים יותר בשנים הראשונות לקיומה של המדינה, כשרושם השינוי היה עדין טרי ולא עומעם על-ידי פגיעתן של בעיות ומצוקות חברה ומדינה עקב מצב הלוחמה. הנסיון בימינו לשחרר את חיי היום-יום לקראת השלום מכל קליפותיו של מצב הלוחמה הוא נסיון קשה לעין-ערוך.

גידול חזרות בצל התרב מגבש תפיסות שלא קל להשתחרר מהן במשך תקופה קצרה, כי אם בתהליך של זמן ממושך. מרחק הזמן מימי ההקמה של המדינה לימינו מחזק את התחושה כי גורלה של מדינת ישראל תלוי בלחימתה. ההסטוריה המודרנית מלמדת ובכללה ההסטוריה מסביב לסיכסוך הערבי-ישראלי, שלחימה היא אינה התפרצות רגעית כתוצאה ממספר גורמים יחידים כי אם מכלול גורמים שמשמעותם היום היא גלובלית. מכלול גורמים זה כופה הגבלות ופירוטות של "אין ברירה" על העם הלוחם. הלחימה מופיעה כביטוי צבאיות מחולטת שלעיתים גולשת הרחק מעבר לחיי הצבא. הלחימה היא תנאי קיום הכרחי שמיפגשי האדם עמו הוא מיפגש של "להיות או לחדול" — ומטבעו הרי זה מיפגש של אמת.

גלישת הצבאיות מעבר ללוחמה היא תופעה הצומחת מעצם אופי חיי לחימה. עירוב התחומים בין הצבאיות לבין הלוחמה, היא אחד מני גורמים שמשטטשים מעט את הכוחות האמיתיים המעצבים את יכולתנו. כוחנו המוסרי עמד לנו בבלימת התפשטות הצבאיות אל חיי החברה במדינת ישראל. נהגי צבאיות שהם אופייניים לצבא אינם מאפיינים את חיי החברה. טבעי הדבר שקירבה זו בין המושגים של "צבאיות" ו"לוחמה" יוצרת מעין טשטוש-תחומים ביניהם וחשש לערכיות של חיינו, אולם עוצמתם של כוחותינו המוסריים התוכיים הם המכוונים את מאבקנו לחיי מדינה וחברה תקינים. כוחות מוסריים אלה הם תוכנם ויעודם של חיינו והם הבולמים כל נסיון של עירוב התחומים.

שינוי תדמיתו של העם היהודי מאז הקמת מדינת ישראל לא זכה עדיין לביטוי שימצה את מלוא משמעותו. שינוי זה שהתגלם לראשונה בכוחות מעשיים-מלחמתיים, פרי רצון-חיים לאומי, בהכרח יצר יחס חדש של האומות אלינו ואף להערכה מחודשת של עצמנו. בגילגולי ההיסטוריים הצטייר העם היהודי כעם נרדף, עם שאין בכוחו הפיסי לעמוד מול אויביו. התמונה המחושית והמחרידה ביותר למעמד זה היא השואה. עם הקמת המדינה חל שינוי בתדמית ההיסטורית. מדינת ישראל הפכה אותה תדמית של נרדפות ושיפלות לתדמית עם שיועד להילחם על קיומו ולנצח בשדה המערכה. הספיקות אם מדינת ישראל הגשימה את התקוות הגדולות של הציונות אין בהם כדי להמעיט את עומקו של השינוי בהיסטוריה של העם היהודי. עלינו לשפוט ולמדוד את ההישגים לא רק לאור הרעיון, כי אם גם לפי תנאי והגשמה וכח המעשים.

שינוי התדמית והשפעותיו החיצוניות הנם דבר בלתי נמנע; אם אין בכוחנו להוכיח לאומות העולם את צדקת מעשינו ומאבקנו להגן על קיומנו כשהם תלויים ביתרונות כוחנו הפיסי, חובתנו היא להסביר לעצמנו את עומקו

של השינוי והשלכותיו. כוחנו הפיסי ועובדת היחצו חזקים עדיין אין בהם כדי לשנות את המצב הריאלי של קשוי קיומנו. הכח אינו ערובה לביטול סכנות הקיום. מצבו של העם היהודי מבחינת ביטחון הקיום לא השתנה. העם עומד מבודד במלחמת הקיום כשהכוחות הסובבים אותו גדולים וחזקים ממנו פיסי. ההצלחה להתקיים תבא לידי ביטוי בנצחון מלחמתי עדיין אינה מבטיחה את קיומו של העם. כל ניתוח מוסרי של מלחמה מעורר בעיות מוסריות. הנלחם, עקב המטרה הראשונית להתקיים הוא הורג, אם גם לשם הגנה עצמית. בעיני העולם המנצח הוא סמל הרשע; המנוצח — הצדק.

בעיות המוסר הללו יוצרות בעיות חינוכיות חריפות. מהי הדרך להנך את הדורות הצעירים על ערכים מוסריים הומניים? קשה להתייבב מאחורי שולחן הצדק המוסרי בשעת התגעשות ולחימה פיסי. קל יותר לקום ולדרוש צדק מעל במה רוגעת. התלבטות על מוסריותה של מלחמה לא חביאנו לידי פתרון. גם חיטוט עצמי בערכים המוסריים האיתנים של העם היהודי לא ישנה את מצבו המוסרי בשעת לחימה. החיטוט במוסריותה של מלחמה אינו טומן בתוכו את המעטה. אם נברוק לאור הלוחמה את צדקת דרכנו נמצא שאותה זכות שאנו רואים לעצמנו בארץ ישראל כמולדתנו אינה מביאה בהכרח את מצבנו לשפל מוסרי.

הכרת עצמנו בזכות זו והכרת העמים בזכותנו אינם יכולים להתייבב באותה רמת חשיבות; הכרת העמים בזכותנו אינה כה משמעותית לאור נתיבנו של הסיכסוך וההשפעות הגלובאליות הישירות שלו. הסיכסוך הוא בינינו לבין שכנינו.

ההכרה הערבית בעצם קיומנו אינה הכרה בזכות ההיסטורית שלנו לראות את ארץ ישראל כבינתנו, ואולי לעולם לא נגיע להכרה זו, אולם עובדת קיומנו מכתובה בהכרה הכרת הערבים בזכותנו לחיים עצמאיים בארצנו. ההכרה בצדקת מאבקנו וההרתעה החיצונית הן תנאי לקיומנו. תהליך זה של הכרה בזכות קיומנו וההכרה שבשיבת ישראל לארצו, אינו תהליך של תקופה קצרה, כי אם של שנים רבות ויגעות.

עובדת הקיום האיתן בכוחה לערער את כל העמדות האידיאולוגיות שלנו; אי-בידודם של כל הטיעונים הרעיוניים נגדנו אוצר סיכון לגבי מעמדנו בארץ. זכותנו לארץ-ישראל אין משמעותה שלילת הזכות הלאומית של הערבים שישבו בה, אך המציאות ההיסטורית הועידה לנו רק בית לאומי אחד והיא ארץ אבותינו. לא בקשנו להגשים את זכותנו לארץ על-ידי מלחמה. מצב הלוחמה הוא מצב של חוסר ברירה וניכפה עלינו על-ידי עמי האזור, שלא הניחו ליישב את הסיכסוך בינינו לבין שכנינו בדרך שלום.

כוחנו בהכרת צדקת מפעלנו בארץ, חובתנו אחת היא — גילוי אחריות כלפי הכרה הלחימה מבלי לפגוע בתודעת המוסר. תודעה זו אצל היחיד, או צבא שלם, אינה גוררת בהכרח תופעה של מגבלות השימוש ביכולת הטכנית. עוצמתו של הצבא אינה מתמעטת על-ידי טיפוח ערכים מוסריים. הגברת תודעה זו בכוחה להוד את רגישותנו לגבי מצב העם הלחם.

הכרת האחריות המוסרית גובעת מצדקת דרכנו בארץ והחזרתנו עם גורל העם היהודי, שעומד מול מלחמת-קיום לאומית. כל שהמאבק הולך ונמשך אנחנו צריכים להגביר את המיטען הרוחני ולהעמיק את תודעת המולדת, תודעת המשך הקיום היהודי מול עובדת הלוחמה שיוצרת תנאים ותופעות שליליים, ספקנות וירידה מוסרית.

חינוכנו אינו נועד לתכלית של משטר צבאי. מלחמתנו היא מלחמה למימוש של זכותנו לחיות בארץ-ישראל וליצור בה ערכי תרבות וחברה לפי מיטב האידיאלים היהודיים-האנושיים. תוקפו המוסרי של מאבקנו הוכיח את עצמו בעבר והוא יעמוד לנו כשנוסיף להגביר את כוחנו הרוחני בימי המבחן הקשים הצפויים לנו בימים הבאים.

על משוררים ואחרים

מאת: גבריאל פרייל

אצלנו מוציאים משוררים עמקי זקנה.
כמו הייהם זריקת נעורים חכימה
ואין מקבילות לגילים, השואה.

אלו אצלם רווחת הגעה
לצלומים משני הקצוות.
נקח, למשל, את רוברט פרוסט:
גבר צעיר מהררה, יושב לו
בכורסה נוחה, כורמונט
שבמאה כמעט-בקרית
וחורש מה על גיר חלק.
שעכה אהת הפונדקרת בראשו
נראית כלא-שיכת, בצלום השני
לאדם תבוט השלגים
נע לאטו בגן אנגלי מדמדם
ובידו הצונחת זלזל שצנח.

האם אשמים השירים שנכתבו
מחלוק לחלו, בין סוגר לסוגר
והם שיעשו לו כה?
אולי לא יותר ממה שיעושה
הנעל לפנדלר, הלחם לאופה
ומבקר עד ערב — המארכים.

**

פיטר פן לא בא אלי יותר.
לקחתי פנס צהב, נדחל, ויצאתי לחפש אותו בלילה.
הופיעה משמאלי דמות אפורה-עגלגלת ואנן ספרים על שכמת.
הן לי ידך סנשו-אחא! נבקש את האובדים!
צעדנו יחדו. עלה סן המדבר חיל צעיר שנפל
וחלה קרוע בגד ונו, למצוא את אמו.
טפסנו, שלשתנו, על הרים חומים וירדנו גאיות שהורים.
באפק סנגר נשרו כוכבים קטנים אל לע ים-מזרח.
בכה ללא קול, החיל אל אמו וסנשר-עיה הוריד אגנו אל עמר.
בכה בידי הפנס ונשטט — במזרח מאחור, עלע-דם השחר.

איך התוודעתי אל ביאליק

מאת: אברהם כרוזים

אבי המנחה נשא את נפשו להיות סופר והסתופף תמיד בחברת אנשי-רוח. חברו הטוב, ידידו מנער, מבית המדרש והישיבה היה חייקל לונסקי, הספרן הנודע לתהילה בבית עקד הספרים, ע"ש ר' מתתיהו שטראשון. הוא התרועע עם שרידי הסופרים מתקופת ההשכלה, א. י. טריווש וש. ל. ציטרון. לימים עשה במחיצתם הקרובה של המשוררים היידיים ליב נידוס ומשה קולבאק. בשעתו שימש בעריכת העתון הציוני „לעצטע נייעס“. אף זכה להוצגו שני מערכונים שלו בתיאטרון העממי.

במשך השנים, כאן בארץ, יצאו לאור ספרים „וילנה הציונית ועסקניה“ ו„אגדות ירושלים דליטא“. כשהתחלתי לתפוס קולמוס ולכתוב ראה בכך כעין המשכיות לעצמו, לעומת אמא המסורה, שדאגה „תכלית“ בשבילי, תוך טיעון מה יהא בסופי ואיך אתפרנס, הבין אבא לנפשי וגילה הזדהות. בזכו הזמן, החלומות והבטלנות הקשורה ב„שרייבעכטס“, כהגדרת אמי, לא הטרידו אותו. אדרבה, כשהחלית על מקום מחשבו הקבוע בתל-אביב, בא והתייצב בדחילו ורחימו לפני ביאליק כדי למסור לו אגרת-המלצה מאת ד"ר יוסף רגנסבורג, איש מדע ועסקן צבורי בוילנה, שעמד אז בראש הגימנסיה העברית. (כעבור שנים, סיון תרצ"א, בפתיחת הוועידה הכללית של חברי אגודת-הסופרים הזכיר ביאליק בהערכה מיוחדת את שמו בין יתר הנעדרים הראויים לציון).

באותה פגישה מילא אבא שליחות נוספת ושוחח עם ביאליק בענין הצעת ציטרון לפרסם ב„דביר“ את חיבורו המקיף „תולדות העתונות העברית“, כן לקח דברים וניסה לשמש כמתווך בנוגע לחומר ארכיוני, אגרות וכתבי-יד של י. ל. גורדון, שנמצאו בידי המו"ט א. מושביצקי. בהודמניות שונות סיפר אבי בהתפעלות על התרשמותו, כיצד ביאליק נתעורר בסקרנות רבה וביקש אינפורמציה מפורטת. אבי הטעים: „ראה, איך ביאליק העריץ את יל"ג. הוא לא התנכר ל„אריה“, לא בעט בקודמו כמישהו הצעירים המודרניסטים בזמננו.“ עם זאת לא נראתה אז כל אפשרות לגאול את החומר.

זכרונותיו של ציטרון נתפרסמו בהמשכים בשבועון „העולם“ ו„האוצר היל"גי“, אחרי גלגולים שונים וארוכים, כפי שנודע לי, הובא לארץ והרכש מאת אלמנת מושביצקי באמצעות פרופ' גדליה אלקושי וד"ר שלמה בריימן, תוקר תקופת ההשכלה.

אבי לא הצליח בשליחות התיווך, אך השיג מבוקשו להכיר אישית את משוררנו הלאומי. הנה חלום נסתר שהומחש בהקיצ, במציאות.

בזג שמחת-תורה השתתף ונערב אבי בציבור המצטופפים כשביאליק הופיע בנאום פומבי וכשאשתו מאניה ויונה העוזרת חילקו חברי מאפה ומשקה

קל. ביתו החדש של ביאליק הוזקק או מתוך החולות מוקף קהל חלוצים, מורים ונכבדי הקריה הצעירה הקטנה.

אף אני הייתי נוכח באותו מעמד וניצבתי ליד אבי. אזני היו כרויות לקלוט איזה פסוק מפני המשורר ועיני מכוונות מול רישומי דמותו החיה ותנועותיו.

מאז חלפו מספר חדשים וביום אחד, בראשית טבת תרפ"ו, הסתובב אבי מהורהר כנמלך בדעתו וממהר להחליט. פתאום פנה אלי:

"הזוכר אתה, בליל שמחת-תורה שמעת וראית את ביאליק בריחוק ממקום עמידתו. לא העזתי לפרוץ ולגשת מקרוב. חבל, שבפגישתי הראשונה לא דאגתי שתלך עמי יחדיו. אך הנה הגיעה השעה כי עתה, עוד היום, נבקר אותו. ותיכף הסמיך הליכה לדיבור. כעבור עשרה רגעים כבר היינו אצלו. סח לו אבי:

"מר ביאליק, בעתונות נתפרסמה ידיעה, שמשוררנו מתכונן לצאת חוצה-לארץ. לכן החפזתי לבוא ובהתמננת להציג את 'הבן החורז' בראשית עבר". יסלח-נא ליהודי טרדן כמוני הגדול מנחתו".

ביאליק השתתה שהייה קלה ואמר: "מעולם לא דחיתי בקשת סליחה ממני, אך לא הרגשתי פגיעה כלשהי וממילא לא עלתה בי תרעומת. יהודי וילנאי כשר, איש ירושלים דליטא שנהג בדרך הישר בלי עקיפין וכוונותו לטובה, איננו טוען סליחה. במקרה דגן נכונה המימרה זריזים מקדימים והזרזו בשכר. אשר לעניין הנסיעה: העתונאי לא בדה דבר ואינני בא להכחישו. כפו עלי תפקיד. עושים ממני 'משולח'. לא היה בי הכח לסרב. נסה בהצטרפות שמריהו לזין, לעשות גם למען בית 'הביר', שמצבו מעורער. בחדש הבא, ברצות אלהים, נפקוד את מחנה העברים בני-יורק, אפילו קצרה תהיה הפרידה, קשה היא. קשה הפרידה מביתי, קשה הגיתוק החטוף מבני חבורה מידידי".

תוך כדי שיחו נרכן קמעה אלי. בחיך טוב ובחמימות-קול סיים:

"נו, וזה הצעיר, יביא-נא מחברת החרוזים ונעיין בה". — —

אבי שמח וכולו הבעת הוד והתרגשות.

כך איפוא התוודעתי אל ביאליק והוא נעשה מעודדי ומיטיבי. הכרתי בו תכונות אדם בלי כחל ושרק, עממי בהליכותיו וכעד-אמונים לעצמו. "היה איש תמים ופשוט". זכיתי והיה לי בחינת רב וחבר כאחד — הזכיה והזכות הגדולה בחיי.

מחורש לחורש

חידוש המו"מ במזרח התיכון, או הסדר כפוי

ברגע ששורות אלה נכתבות — עדיין לא נפל הפור. ראש-הממשלה יצחק רבין ביקר בואשינגטון, ומילא תפקיד חשוב ביותר בהסברת העמדה הישראלית, בשיחותיו עם הנשיא פורד. היה ברור מלכתחילה שאין מר רבין מוכן לשכנע את קיסינג'ר, שהוא בחזקת "צד כדבר", מיום שנכשל המו"מ עם ישראל ומצרים במאוס שעבר. קיסינג'ר חזר מן המזרח התיכון ממורמר ואפילו מורתח, התלונן לפני כמה עתונאים ואף לפני ועדת-החוץ של הסניט על כך, שישראל גילתה עמדה לא-גמישה ואף קשוחה במו"מ. אע"פ שהכחיש אחר-כך דעה זו בפומבי וטען, שאינו מאשים אף צד מן הצדדים בכשלון המו"מ, אין ספק בנוגע למה שדיווח לנשיא פורד בשבוע מקאהיר ומירושלים. הנשיא שלח את האיגרת הידועה לישראל, האיגרת שלו שיקפה את התמונה, שצויר מזכירה-המדינה בפני הנשיא. סוף-סוף גם לקיסינג'ר היה דרוש שיעיר לעזאזל וזה לא היה יכול להיות הנשיא סאדאת, שכונה אותו "אחי וידידי".

לא מקרה הוא אפוא, שלאחר שהגיע ראש-הממשלה מר יצחק רבין לואשינגטון, לא טרח מדי לתת הסברים למזכיר-המדינה, כי אם, ובעיקר, לפורד, ואף לסיסקו, סגנו של קיסינג'ר. אמנם, קיסינג'ר שינה את הטון במסיבה לכבוד רבין אצל השגריר שמחה דיניץ חיבר על כך כי "אנו בני משפחה אחת", שאפילו אם ישנם חילוקי דעות במשפחה הם נשארים "בתוך המשפחה". אבל אין להתפעל יתר על המידה מדברי מחמאות דיפלומטיים המושמעים במסיבה, ועדיין קיימת סכנה שמזכיר-המדינה יוסיף לדרוש ויתורים מישראל, ויוסיף לתלות תקוות בהסכם עם סאדאת, שיפצה אותו על כשלונותיו הקודמים במזרח הרחוק ובמזרח התיכון. אפילו אם קיסינג'ר לא ימהר הפעם לתלות את הקולד בצווארה של ישראל ולא יאשימנה שהיא "קשוחה", יש לחשוש, שהוא עלול ללחוץ בכיוון הכרזת "תכנית אמריקנית לשלום במזרח התיכון", שאינה אלא פתיחה לפתרון שיושג בהסכמת ברית-המועצות, ושיהיה פתרון כפוי על שני הצדדים — אך בעיקר על ישראל — בוועידת-ז'נבה.

אמנם, אמת נכון הדבר, כי הנשיא פורד הוא אדם הגון ובמשך שנים רבות אף אהד את הרעיון הציוני והיה ידיד ישראל. אבל הוא הועמד הפעם בנסיון קשה. מאחר שאינו מורגל לעסוק בתכני הערבים במזרח התיכון ובשפת-החלקות של סאדאת, הוא חושש גם כן מפני אמבארגו חדש על הנפט. אין כמעט ספק, שקיבל בזאלצבורג את הרושם, שסאדאת "שואף לשלום", ולא חל ולא הרגיש כי כל חפצו של סאדאת היה לשכנע את הנשיא פורד ואת האומה האמריקנית, שהוא "מתון ונוטה למערב".

יתר על כך, כמה משקיפים דיפלומטיים אמריקניים כבר מיהרו לחרוץ משפט, כי סאדאת יצא בהחלט מן המעגל הסובייטי ואין בדעתו לשוב לתוך המעגל הזה. ברור שהמסקנה מדעה זו היא, שיש "לטפח את סאדאת" ולו גם במחיר יקר — באשראי, בכלי-רכב, במזון הגיתן במחירים מזולים ואולי גם בנשק — וביתורים ישראלים, מכיוון שהוא עתיד לשמש "חומה בצורה בפני הקומוניזם" במזרח התיכון ולהוות את החוליה המרכזית ב"ציר האנטי-קומוניסטי" סעודי-מצרים-איראן, אשר סביבו יתלקטו ויתאחדו עוד כמה מארצות ערב ומנסיכויות ערב.

ודאי, שראש הממשלה רבין עשה זה לא כבר פעולה רבת-משקל בהסברת העמדה הישראלית לנשיא פורד. הוא גם שיכנע אותו, כי ישראל לא תקבל תכתיב, ואפילו מן הטוב שבידידיה — ארה"ב. אבל עם סיום ביקורו של

רבין עדיין נשארה השאלה בתוקפה: האם אמנם יסכים סאדאת לוותר ויתורים משמעותיים? — נניח, כי יסכים להתווסף על הסכם-ביניים, או הסכם-הפרדה שני, לתקופת שלוש שנים, ואף יקבל את נוסחת-הפשרה על "אי-שימוש בכוח" (הוא אינו רוצה בשום אופן להסכים ל"אי-לחמה"). ונניח גם כן, שיסתפק בקבלת שדות הנפט של אבו-רודס והמעברים מיתלה וג'ידי. היסכים גם כן, שישראל תעמיד ממזרח לכניסה לשני המעברים מכשירי-האזנה אלקטרוניים של צה"ל, כדי למנוע הפתעה מצרית חדשה, כבאוקטובר, 1973? היסכים גם כן לתת לאגיות-סודת ישראליות לעבור בתעלת סואץ? לפי השמועה הוא כבר מוכן לתת "לסודות" הנועדות לישראל לעבור בסואץ. הדאי שהדין הוא עם רבין, שטען באזני פורד כי אין טעם להתווסף על הסכם הפרדה חדש עם מצרים כל עוד אין מצרים מקיימת את הסכם-ההפרדה משנת 1973, שבו התחייב סאדאת על חופש מעבר לאגיות ישראליות בסואץ. אבל כבר איננו בחיים המדיניים הבינלאומיים לא פעם, שאף מי שהדין עמו, והתגיון החזוץ לצידו, יוצא נפסד ומקופח.

לא בכדי הזהיר זה לא כבר שר-החוץ הישראלי יטאל אלון, כי "על אמריקה לתווך בין הצדדים ולא לכפות עליהם את רעיונותיה שלה". הוא הוסיף, כי אסור שהממו"מ יתנהל בתוך "סיד לחץ" וישלך יהיה זה נכון, או צודק, במקרה של כשלון המו"מ, שאמריקה תגיש "תכנית שלום משלה בשביל המזרח התיכון". תכנית רוג'יס הידועה, שנגנזה במקור לכמה שנים, אסור להוציאה מתוכו, ויהיה זה מישגה כבד, אם פורד וקייסינג'ר ינסו להתעלם מן הנסיון הקודם בתחום זה.

לכאורה, הכל טוב ויפה. מצרים הסכימה עקרונית לחדש את המו"מ על הסכם הפרדה חדש. אך סאדאת עדיין לא נתן שום אות ברור, שהוא מוכן לוותר ויתורים ממשיים למען השגת הסכם-ביניים חדש. לא בכדי נקט ראש-הממשלה רבין לשון זהירה לפני צאתו מארה"ב, ובשיחה בטלוויזיה הדגיש, כי הכל תלוי במה שיתרחש בשבועות הקרובים, ואם המצרים יהיו מוכנים לוותר ויתורים משמעותיים תמורת ויתורים של ישראל, שהרי אין ישראל יכולה להסתפק ב"דיכורים נאים" של סאדאת בלבד!

בשובו לירושלים גילה רבין, כי הנשיא פורד קיבל אותו תחילה בקרירות משום שהוא אמר לנשיא בגלוי, כי ישראל אינה מוכנה לסגת מהחלק המזרחי של מדבר סיני, כולל שארם-א-שייך, מרמת הגולן מעזה ומיהודה והשומרון, גם אם היא מוכנה להעניק אבטומיה לערביי הגדה המערבית של הירדן. רבין הסביר לנשיא פורד היטב, כי אין ישראל יכולה לוותר יותר — בהעדד ויתורים ממשיים מצד מצריים. הוא גילה לו גם כן, שאיננו מאמין שיש אפשרות מעשית להסכם-ביניים עם סוריה, משום שישראל אינה יכולה להיסוג מרמת-הגולן, ולא תסכים לעולם לעשות כדבר הזה. זה לא הפריע לקייסינג'ר להזמין לראשינגטון את אסאד, או לפחות, את שר-החוץ שלו, כדי לשאת ולתת אתו על האפשרויות של הסכם-ביניים. יתר על כן, מוכירות-המדינה לא גילתה לישראל רז זה, על ההזמנה שגשלה לדרמשק, והחבר נודע לרה"מ יצחק רבין רק בשלב האחרון של שיחותיו בארה"ב. כל זה אין בו כדי לעודד. אבל, בו בזמן יש לקבוע, כי ביקורו של רבין היה מוצלח ויעיל מכל הבחינות, משום, שרק עם ביקור זה הוסר סוגי המסווה מעל פניו, "שוחרות השלום" של סאדאת. התעמולה הערבית השקיעה באמריקה מיליוני דולרים רבים בהפצת האגדה על מתנותה של מצרים ועל כוונותיו הטובות של סאדאת ושאיתנו לרובק בידידות עם ארה"ב. בעתונות, בטלוויזיה ובחדיו של ארה"ב נשמעו יותר ויותר קולות, האומרים, כי ישראל היא נוקשה, כובשנית ושואפת קרבות. וקולות אלה נשמעו שוב ושוב מראשיתה של מלחמת יום הכיפורים ועד עתה. איש לא הבלוט את העובדה שצבאות ערב היו במלחמה זו התוקפניים, אבל הכל דיברו על נסנותם של עמי ערב, "להכיר בקיומה של ישראל", ועל "מתנתו היתרה" של אנוואר סאדאת. בין העתונים האלה תפס "ניו יורק טיימס" מקום בראש בתחום זה. עיתונם של ארכס והולצברגרים לא בוש להאשים את ישראל במיליטריות. ולאחר שהכריזו רה"מ רבין על דילול הצבא הישראלי בסניי ממזרח לתעלה, כמחווה כלפי 76 הסינטורים בוואשינגטון ששיגרו את האגרת לפורד

לתמוך בישראל — לא נרתע „ניו־יורק טיימס“ מלטעון, כי צו הדילול לא היה אלא מעשה של „אחיזת עינים“ ושל רמאות מצידה של ישראל! אמנם, היו יוצאים מן הכלל מעטים. למשל, איש הטלוויזיה ג'ון צ'אנסלור ראיין את רבין וסאדאת (בערוץ 4) ונתן תמונה אובייקטיבית של טיעוני הצדדים, גם אם לא ניתן לו במסגרת הצרה של הראיון להסיר את מעטה הצביעות מדברי „השלום“ של סאדאת. מייק וולאס, איש הטלוויזיה (ערוץ 2) נכשל להכשיל במסרו בתכנית „60 דקות“ על מצבם התקין של יהודי סוריה, ואף הביא „עדויות“ של כמה יהודים נפחדים בדמשק ששיבחו (בנוכחות השוטרים) את יחס השלטונות הסוריים ליהודי סוריה.

רק עתונאים אחראיים מעטים שמרו על קו ההגיון ועל מידת האמת. לציון מיוחד ראוייה הכתבת ג'ון פיטרס שפירסמה ב„קומנטארי“ מחודש מאי ש. ה. דו"ח על סיור במצרים וגביית עדויות מאנשי השלטון ומהמוני העם בכתב וברשם-קול. מאמרה מביא הרבה הוכחות ועדויות לכך, ש„מתינתו הפוליטית“ של סאדאת אינה אלא מעטה זיוף ומירמה. כמה אינטלקטואלים מצריים אמרו לה, ש„העמדה של דיטאנט כלפי אמריקה אינה אלא עניין של תועלתיות“. סאדאת רוצה להשיג את השטחים באפס מחיר. אחד מהם אמר לה: „לאחר תיקון הגבולות — לא יהיה קיום לישראל!“ הישראלים ידעים זאת, ואנו מטיבים לדעת זאת! — רק העתונות האמריקנית אינה רוצה לדעת זאת! רה"מ יצחק רבין עשה שירות רב-ערך למדינת-ישראל ע"י ביקורו בואשינגטון, וע"י שיחותיו עם הנשיא פורד, והא יישר כמה הדורים, ואם גם לא היה יכול לסלק מראש את כל הסכנות. האגדה על „המתינות הערבית“, ובפרט על מתינותו של סאדאת עדיין מוסיפה לשלוט ברוב כלי התיקשורת האמריקניים, אעפ"י שהכתבת ג'ון פיטרס הנ"ל מעידה אחרי ביקורה במצרים, כי רוב העם במצרים ומנהיגיו קובעים בגלוי, כי הם שוטמים את ישראל וכופרים בזכות קיומה. שרהחוק המצרי והזין לדבר בגלוי — בראיון בטלוויזיה האמריקנית — על כך, כי „ישראל היא „גוף זר“, שנשתל במזרח התיכון, והיא רוצה לכבוש את כל הארצות שבין הפרת הגלילוס. הוא גם טען את הטענה הנשונה, כי 3 מיליוני ישראלים לא יוכלו לעמוד בפני 100 מיליוני ערבים. כל הטענות האלה הרשמעו לא ע"י עראפאת אלא ע"י שרהחוק של מצרים, המנהל כביכול את „המדיניות המתונה“ של הנשיא סאדאת. אבל כל זה אין בו, כנראה, כדי לשכנע רבים מאנשי כלי-התיקשורת האמריקניים.

יתר על כן, טום בריידן, הטוראי של „ואשינגטון פוסט“, יצא במחאה גלויה נגד אגרת 76 הסינטורים לנשיא פורד למען ישראל. הוא תבע מדיניות מאוזנת יותר לגבי ישראל וערב. הוא טען כן, כי האיגרת הזיקה למר"מ עם ישראל ומצרים ולא הניחה מקום לד"ר קיסינג'ר לתימרון...". הלא דווקא איגרת זו היא שהניעה את רבין להחליט על מחווה של שלום בצורת דילול-כוחות צה"ל בסניף! האם תמיכה אמריקנית חד-משמעית בישראל לא היתה פועלת גם היא בכיוון זה? — טום בריידן שופך חמתו על הסינטורים משום שהם תובעים להבטיח לישראל „גבולות בני הגנה“... למעשה, לא ישראל היא שהמציאה תביעה זו כי היא הוכרזה בראיון טלוויזיה ע"י הנשים ניקסון עוד באחד ביולי 1970! הלא הנשיא פורד עצמו בזמן היותו ראש סיעת המיעוט (הרפובליקני) בבית-הנבחרים, תמך באגרות מסוג זה הנשלחות מהקונגרס לנשיא, כדי להשפיע עליו. אגב הנשיא פורד נשאל בזאצבורג, אם הוא רואה באגרת 76 הסינטורים משום לחץ, הוא השיב בשלילה.

כל זה אינו משנה, כמובן את העובדה שהטור של טום בריידן נדפס בכמה וכמה עתונים אמריקניים ומביך את דעת הקהל האמריקני, ועל כך יש להצטער. בביקורו של רבין בואשינגטון, היה משום מיפנה. אבל אין להסתפק בתוצאות ביקור זה, ויש לעשות מאמץ עליון לרסן את מסלפי דמותה של ישראל ואת המקורבים על ישראל בכלי התיקשורת של ארצות-הברית, ולהעמיד את העת-הציבור על האמת לאמתה.

י. מישאל

שלום בארון — בן שמונים

מאת: מ. אונגרפלד

בבית אביו המשכיל האמיד ר' אליהו, בנקאי ושנים רבות ראש והקהילה בטארנוב, קיבל מילדותו חינוך דתי וכללי כאחד, ולמד תורה מפי מלמדים תלמידי חכמים, ולימודים כלליים אצל מורים שהבינחו לזכייתו הבגרות. כן למד אצל הגאון ר' יוסף ענגל בקראקאו, כדי לקבל ממנו היתר הוראה, ולאחר שגמר את הגימנסיה בתרנ"ג בקראקאו ולמד שנה אחת באוניברסיטה, פרצה מלחמת העולם הראשונה, הוא המשיך בלימודיו בבית המדרש לרבנים ובאוניברסיטה בווינה. ב-1917 הוכתר בתואר ד"ר לפילוסופיה וב-1920 הוסמך לרבנות. כמו-כן זכה בתוארים למדעי המדינה ולמשפטים. בשנות התרע"ט — תרפ"ו שימש מורה להיסטוריה בפידגוגיון העברי בווינה מיסודו של הפרופ' צ. פ. חיות, ובשנת תרפ"ז — הוזמן לשמש מורה להיסטוריה ומנהל הספרייה במכון לחכמת ישראל מיסודו של סטיפן וויץ בניו-יורק, בשנת תרצ"א כשנסדה באוניברסיטה קולומביה בניו-יורק התנדדה להיסטוריה לספרות ולמסדות של עם ישראל נתמנה בה בארון כפרופסור, ושימש יו"ר החוג למדעי היהדות, משנת 1954 הודח בארון היסטוריה יהודית כפרופסור אצרה בבית המדרש לרבנים בניו-יורק.

פרופ. שלום בארון פיתח עבודה מדעית וספרותית וחבר ספרים בכמה לשונות, בעזרת ידיעותו הלשונית הרחבה, ובתוכן גם הלשונית הסלאבית והרו-מאנית. ספריו הראשונים שהוציא בגרמנית הם: „שאלת יהודים בקונגרס הווינאי“ (1920), „תיאורי ההלכה המדינית של פריידינגר לאסאלט“ (1933), באנגלית כתב את הספרים: „על תחום-המושב והאמנציפציה“, „על האומיות ואי הסבלנות“, ספרו הגדול בן שלושת הכרכים „היסטוריה חברתית ודתית של היהודים“ אחר-כך הרחיב במהדורות הבאות תרגומו העברי בשם „היסטוריה חברתית ודתית של עם ישראל“, בשמונה כרכים. לאחר מכן הופיעו ספריו „הקהילה היהודית, תולדותיה ומיבנה עד תקופת המהפיכה האמריקאית“ (1942), ג' כרכים והאומיות מודרנית ודת“. סימני-ההיכר של כתיבתו הם: רב-צדיות, כשרון רב לתפיסה סינתטית ובקיאות יחידה במינה במקורות ספרותיים מרובים בלשונות ושונות. בארון, שהיה המיסד והנשיא של המכון וגם העורך של „הרבעון למדעי היהדות“, תרם הרבה לתנועה שקראה להתנערות תרבותית יהודית בארה"ב ולישוקם וצורות התרבות היהודית שנשדדו באירופה על ידי הנאצים.

במשך זמן קצר, לאחר שנות חקירתו הראשונות, הטיל על עצמו את העבודה הנורוזה לכתוב מחדש את דברי ימינו לאור ההשקפה הסוציולוגית שנשתלטה במחקר ההיסטורי, ולאחר הידיעות החדשות שהצטברו והלכו בחקר דעת עברנו, הוא בא ותלמודו בידו: ידיעה יסודית ומקיפה בענפיה השונים של תרבות ישראל וקורותיו, יחד עם ידיעות בלשונות עתיקות וחדשות בפילוסופיה, משפט, תולדות אירופה והעולם העתיק, ציוד מושלם זה, מצא את שימוש המצויין בספריו.

בהערכת מפעלו ההיסטורי של בארון, יש להבחין בין התיאור ההיסטורי והסברו העליון, כלומר, בין ההיסטוריה הפילוסופיה שלה, כי הוא שאף לתת לנו, לא רק את קורותינו, אלא גם את העקרונות המכוונים אותם ושביניהם הם הופכים לדראמה בעלת ממדים אוניברסליים. את פרק הפתיחה ל„היסטוריה“ שלו, הקדיש בארון לסיכום עיקרי דיעותיו על מהות הישדות וגורלה ההיסטורי, ועל הסברת מערכת העיקרים העליונים הפועלים בהיסטוריה היהודית מאז מקדם ועד ימינו. את הסיבות העליונה ושרשה ביקש ומצא בדמותה וייעודה של האומה כפי שעצבו ונקבעו, עת הופיעה לראשונה על במת המאורעות של ההיסטוריה.

בארון מסביר את מהותה של היהדות כמונותיאיות היסטורי, מונותיאיות — על שום אופייה הדתי, על אמונתה בד', כמנהיג ההיסטוריה הקובע תכליתיה

והתובע כניעה לרצונו המבוטא בחוק; היסטורי — על שום תפיסת הקשרים בין ד' והאומה בממדי הזמן. היסטוריונים זה מתבלט לא רק בחגי ישראל ובסמל הברית של המילה, אלא גם בהשקפותיה של היהדות על בריאת העולם והאדם, בחירת ישראל, יציאת מצרים, ועוד צד אחר לו; טרנצנדנטאלי-אוניברסלי. היהדות רואה את ייעודה בגבולות הזמן ההיסטורי, המשתחרר מהטבע ומתגבר עליו, לאמור: השאיפה לשינוי במערכת הטבע עצמה, וטבע האדם בעיקר. בנצחון ההיסטוריה על הטבע צפון החלום על שינוי האדם והחברה ועל תור הזהב העתיד לבוא. ולאורו של מתח חריף זה שבין הטבע וההיסטוריה, מסביר בארון גם את האופי הלאומי של דת ישראל ואמונת הבחירה.

גדולה היא התנגדות הטבע להיסטוריה ואי-אפשר להתגבר עליה אלא באמצעות קיבוץ אנושי מיוחד, שהטיל על עצמו התפקיד לחיות בניגוד לטבע ומתוך מרד תמידי בו. רק יחידים בודדים ומחוננים עלולים להתגבר על הטבע. ועל כן בחר ד' באומה שלמה, להיות נושאה של האידיאה המוסרית בקרב מין האדם, ללמדו להתגבר על הטבע, לשם השגת דרגות חיים עליונות. כדי לשמור על יחודו בקרב העמים המשועבדים לטבע, ניתן חוק לישראל, המטיל עליו דרך-חיים מיוחד, המבטא את רוח-האומה האמיתית. לא הטבעי קדם ל"היסטוריה" בתולדותינו, אלא להיפך: היעוד ההיסטורי הטבוע בנו מראשית צעדנו בעולם זה. אפילו ימי בית ראשון מלאים מגמות היסטוריות. על אחת כמה וכמה, ימי בית שני.

את גילויי הראשונים של היעוד ההיסטורי מוצא בארון במושג האלוקים הטרנסצנדנטאלי, ובהשתחררות האומה מהגורמים הטבעיים של קרקע ומדינה. מושג אלוקים, תחילתו, לדעת בארון, בימי המדבר וסמלו היה המשכן המיטלטל. אף עשרת הדיברות הינן התעודה המונותאיסטית מימי המדבר, אף בשיא הצלחתן לא השיגו מגמות ה"טבע" בישראל את שהשיגו בקרב העמים האחרים של המזרח הקדמון. עם ישראל היה שופרן של אידיאות, שראשיתן נעוצה בתורת משה הקדומה. המגמות נגד המלוכה והמדינה הן עדות להשתחררות מהגורם הטריטוריאלי-מדיני. מציאותה הקדומה של גלות יהודית הנה אחת המקורות שממנה שאבה את כוחה הלאומיות היהודית "ההיסטורית". הגלות היא עתיקה וימיה כימי האומה. קדמה לכיבוש כנען גלות מצרים. המשכת קיום האומה כבבל, ללא המסגרת הטבעית של קרקע ומדינה, נתאפשרה על ידי התפתחויות רוחניות וחברתיות קודמות. בית-הכנסת מילא את תפקידו של בית-המקדש כמרכז העדה. בד בבד עם הדגשת חשיבותה של הגולה מבליט בארון את מיעוט ההישגים הארצי-טבעיים של ארץ-ישראל בתקופה זו.

ובסיכום: עם מיוחד במינו אנו שובמרותו הוטבעו יעודים אנושיים-כלליים לשמש דוגמה לחיים היסטוריים מתוך מרד מתמיד בטבע ושאיפה להשתחרר ממנו.

אלה הם ראשי פרקים של השקפתו ההיסטוריוסופית של פרופ' בארון. ואם כי יש הרבה לחלוק עליה הרי אין חולק על עצם מפעלו הגדול, שזכה לו ושזכינו לו אנו.

תולדות הציונות לפרופסור זאב לקויר*

מאת ד"ר פלטיאל בירנבוים

א.

ההיסטוריה של הציונות התחילה עם תופעת מדינת היהודים של הרצל; אולם הרעיון הציוני קדם לשם ולהסתדרות הציונית. נתן בירנבוים השתמש במונח ציונות בפעם הראשונה באסיפת-ויכוחים בווינה בשנת 1892. ספרו של פרופ' זאב לקויר פותח בדיון על הרקע האירופי של הציונות ומסיים בהקמת המדינה ב-1948. רובו של הספר מבוסס על חומר שפורסם על התנועה הציונית, שנכתב עליה, או נגדה, בשפות שונות: גרמנית, רוסית, יידיש, עברית, אנגלית. „הציונים היו עם מרבה-ידברים: שום סוד לא יכול להישמר זמן רב; את הכול ניתן למצוא בספרים ובכתבי-ידע... השאלה אם הציונות היא רעיון טוב או רע נדונה בספר הזה; אך אין זו השאלה היחידה, או המרכזית, שהעסיקה אותי... היה בדעתי לתת תיאור נאמן של המקורות וההתפתחות של אחת התנועות הערכות לקרב ביותר בהיסטוריה של העת האחרונה. כיוון שאיני מאמין, שהאמת ההיסטורית עשויה להימצא אי-שם בין שני קטבים, לא ניסיתי להסוות את עמדתי אני... האופי האפולוגטי של ההיסטוריוגרפיה היהודית היה בעבר תמיד אחת מגודות-התורפה העיקריות שלה. הציונות סייעה לשינוי הדבר הזה“ (הקדמת המחבר).

הספר שלפנינו נותן תיאור מקיף וקריא של המישים שנות התנועה הציונית, מראשיתה ועד הקמתה של מדינת ישראל. פרופסור לקויר מתאר את כל שלבי ההתפתחות של התנועה הציונית החל מפינסקר ותקופת חיבת ציון, פרקי הספר מוקדשים למפעלו של הרצל, למאבקיו הדיפלומטיים שלא נשאו פרי; למאמצים הפוליטיים בבריטניה, שהסתיימו במתן הצהרת בלפור; לתקופתו של חיים ויצמן כמנהיג התנועה הציונית; למאבקים בין הורמים הפוליטיים השונים בתוך התנועה הציונית באירופה, אמריקה וארץ-ישראל; לפעולתו של זאב ז'בוטינסקי; לעימות הגורלי בין הציונות לבין התושבים הערבים בארץ-ישראל, ועם העמים הערביים באיזור.

ביומנו מיום 10 בפברואר 1896, רשם הרצל, שזה עתה קרא את האוטור-אמנציפציה של פינסקר: „חבל שלא קראתי את העבודה הזאת לפני שיצאה לאור החוברת שלי. מצד שני, טוב הדבר שלא ידעתי עליה — שמא היתה זונה את מפעלי אני“. איש לא שמע על הרצל בחוגים יהודיים-לאומיים, האם מבקש הוא לתפוס לעצמו פתאום את הנהגת התנועה? מדוע לא הזכיר בחוברתו קיומן של מושבות יהודיות בארץ-ישראל, את פעולותיהם של חובבי-ציון בארצות שונות? ביקורת חריפה במיוחד באה מצד ציוני התרבות, כגון אחד-העם: האם יש משהו יהודי במדינה היהודית כפי שחזה אותה הרצל? הרצל לא היה גלהב לשפה העברית: „מי מבינינו יהיה מסוגל לקנות כרטיס-רכבת בעברית?“ שאל.

ב.

חוג קטן של ציונים צעירים נאספו סביב הרצל אחרי שיצא לאור מדינת היהודים, שניים מראשוני החסידים שלו היו דוד וולפסון ומאכס נורדאו. המחבר מספר על המותו ההליכותיו המלכותיות של הרצל, שעה שקיבל עליו את הנהגת התנועה. הרצל היה הדיפלומט האידיאלי, ברם, המלכים ושריהם לא הושפעו מפתאום מוסרי וחזונות רומנטיים. שאלתם היתה תמיד: את מי הוא מייצג? ואיזו תועלת יכולה לצמח לנו ממנו?

אחרי המסע הבלתי מוצלח ללונדון ופגישה הרת-אסון עם רוטשילד

* זאב לקויר, תולדות הציונות, תרגום: חיים גליקשטיין, הוצאת שוקן, ירושלים, תשל"ד, 488 עמוד.

בפאריס, גמר ואומר: היהודים העשירים כולם נגדו. הוא יפנה עכשיו במישרין אל התומנים. הרצל החליט, כי יש לכנס את הקונגרס הציוני העולמי מדי שנה. הוא חשש, שהתנועה תקפח תגופתה אם יהיו הפסקות ארוכות מדי בין כינוס לכינוס. הקונגרסים נפתחו תמיד על-ידי הרצל ובנאומים פרוגרמטיים קצרים יחסית. אחריו היה מדבר גורדאו, שהיה מתאר בסקירה מלאכת-אמן את מצב היהדות העולמית. אלה היו נאומים מהירים ונוגעים ללב על אותו נושא: מחסורם החומרי של היהודים במזרח אירופה ומצוקתם המוסרית והרוחנית במערב.

את אחד-העם מצייר המחבר כאיש שנרתע מפוליטיקה ונשיאת נאומים. כוחו היה כסופר ומורה. המסה "לא זה הדרך", שעשתה לו מוניטין, היתה ביקורת חריפה על הציונות בזמן התוא. הוא היה ביקורתי באותה מידה לגבי הרצל והציונות המדינית, שהתיימרה להחזיר את העם היהודי אל היהדות, אך למעשה התעלמה מכל הבעיות היסודיות של התרבות היהודית, שפתה וספרותה של החינוך והפצת ההשכלה העברית. ב-1912, אחרי ביקור נוסף בארץ-ישראל, היה קצת יותר אופטימי ביחס לעתידה של הארץ. הוא היה בטוח שהלך ונוצר עתה מרכז רוחני לאומי של היהדות.

בעוד שלאחד-העם היתה השפעה חזקה על חלקים של האינטליגנציה היהודית במזרח אירופה, השפעתו של מרטין בובר בחוגים יהודיים הצטמצמה בפראג, וינה וברלין. הוא לא הטביע שום רישום על יהדות מזרח אירופה, בובר האמין, כי שליחות גדולה נועדה לעם היהודי, עם הקדוש, שבשוכו לארץ-ישראל יאחד את הטבע האורגני עם השליחות האלוהית. יהדות מזרח אירופה לא היתה זקוקה לפילוסופיה של בובר. לכל היותר יכולה היא להועיל ליהודים המתבוללים במערב בזמן של משבר רוחני. מאוחר בחיים היה בובר למליץ-ישר על שיתוף-פעולה יהודי-ערבי.

יעקב קלצקין, נביא הציונות הראדיקאלית ורחיית הגולה, לא אישר את פעולות הציונות המדינית. היו לו ספיקות המורים ביחס לבריטניה ותוצאותיה של הצהרת-בלפור. המשפטים הנמרצים על התוצאות המעוותות של הגולה נכתבו לא בירושלים, אלא בכפר קטן נחמד בבואוריה, מקום-הנופש של קלצקין, ובהידלברג. קלצקין לא התיישב בארץ-ישראל. גאוזות ההלכה והמעשה אי-אפשר למוצאה בחיי, וגם לא בחיי רוב הוגי-הדעות והמנהיגים של הציונות באותו דור.

המחבר עובר לתיאור הציונות במלחמת העולם הראשונה. היחס הגרמני הרשמי לציונות היה אדיש, אך לא לגמרי בלתי ידידותי. עם פרוץ המלחמה נעשה היחס קצת יותר חיובי. עם פירסומה של הצהרת-בלפור נעשתה לונדון מרכז התנועה הציונית העולמית. ויצמן מתאר את שיתחו עם בלפור, בדונם על תוכנית-אייגנה: "מר בלפור, נניח שהייתי מציע לך את פאריס במקום לונדון, האם היית לוקח אותה? הוא הודקף בכסאו, הביט בי וענה: אבל ד"ר וייצמן, לונדון היא כבר בידעו. זה נכון, אמרתי, אך ירושלים היתה בידעו כשלוונדון היתה ביצה. הוא נשען לאחור, המשיך לתקוע בי מבט ואמר שני דברים שאני זוכר בצורה חיה, הראשון היה: האם מצויים יהודים רבים החושבים כמוך? ענית: אני סבור, כי אני מביע דעתם של מיליוני יהודים... על כך אמר: אם כן הדבר, יבוא יום ותהיו כח".

ג.

ב-1926 הגדיר ז'בוטינסקי את יצירת רוב יהודי בארץ-ישראל, ממערב וממזרח לירדן, כמטרה הראשונה של הציונות. המטרה הסופית היא פתרון השאלה היהודית ויצירת תרבות יהודית. הוא דחה בתוקף את ההנחה שאין להכריז בגלוי על מטרת הציונות. כדי להשיג רוב הציע ז'בוטינסקי עלייה בשיעור של ארבעים אלף לשנה במשך תקופה של עשרים וחמש שנים. הוא התייחס להתנגדות הערבית לציונות כדבר טבעי ובלתי נמנע, אך מאחר שהיהודים באירופה היו עומדים בפני אסון, בעוד שמצבם של הערבים במזרח התיכון הוא בטוח, סבר כי הטיעון של היהודים הוא לאין ערוך חזק יותר. הרביוונים הכיר בכך, שיהיה מיעוט ערבי גדול במדינה היהודית אפילו לאחר שיהיו היהודים רוב.

ויצמן, בספרו מסה ומעט, כתב: "ז'בוטינסקי, הציוני הגלובלי, היה לא־יהודי לחלוטין בהליכותיו, גישתו והתנהגותו... כאשר נתקשרו בינינו קשרים אינטימיים בשנים יותר מאחרות, ראיתי ממרחק קרוב יותר... הוא היה בעצם מכוער, בעל קסם עצום, נימוסים נאים, חסילב, גדיבילב, תמיד מוכן לעזור לחבר במצוקה...". בן-גוריון, שנלחם מלחמות רבות עם ז'בוטינסקי היה מוקסם מאישיות יריבו: "היתה בו חירות רוחנית פנימית גמורה; לא היה בו כלום מיהודי הגלות והוא מעולם לא היה נבון בנוכחות גוי". הרביוניזם הכיר עובדות יסוד מסוימות מוקדם יותר מאשר מפלגות ציוניות אחרות. ז'בוטינסקי היה אופטימי יתר על המידה ביחס לקבלת הערבים את הנוכחות היהודית. חצי יובל אחרי מותו נטמן ארונו בירושלים ונערכה לו לוויה ממלכתית. הוא היה אחד האדריכלים של התנועה שהביאה להקמת המדינה.

ההתנגדות לציונות ימיה כימי הציונות עצמה. היא באה מכיוונים רבים, יהודיים ולא־יהודיים, שמאל וימין. טולסטוי אמר כי הציונות ביסודה אינה תנועה פרוגרסיבית אלא צבאית. האם באמת רוצים היהודים מדינה כדוגמת סרביה, רומניה או מונטנגרו? אלפרד רוזנברג, האידיאלוג הנאצי, דרש להוציא אל מחוץ לחוק את הציונות כאויבת המדינה הגרמנית, ולהאשים את הציונות בבגידה במלכות. זמן קצר אחרי ששילח הרצל הזמנותיו אל הקונגרס הציוני הראשון, הכריזו "רבני המחאה", כי השאיפות של "אלה הקרויים ציונים להקים מדינה לאומית יהודית" עומדות בניגוד להבטחה המשיחית של התנ"ך ושאר מקורות הדת היהודית. פרופסור לודביג גייגר בברלין הציע לשלול מן הציונים את זכויותיהם האזרחיות, וכתב שעתיד העם הגרמני צריך להישאר היחיד שעליו ישתיתו יהודי גרמניה את תקוותיהם. כל רצון ליצור עם מחוץ לגרמניה הוא כפיות־טובה גרידא לעם שבתוכו הם חיים. הרצל בעשה ציוני כתוצאה מפרשת־דרייפוס, אבל רוב יהודי צרפת הגיבו בצורה אחרת. כאשר הופיעה הציונות לראשונה על במת־החזיון האמריקנית, הצהירו רבני הרפורמה, שזוהי תנועה העוצרת את מצעד הקידמה והסובלנות, מכשול להסתגלות יהודית לסביבה דמוקרטית.

בסיום ספרו עתיר־התוכן כותב פרופ' זאב לקויר שלוש־עשרה תיוות על הציונות. כדלקמן: הציונות היא תשובה לאנטישמיות. היא נעשתה כוח פוליטי כתוצאה מלחץ מוסרי. את החיים בגולה גינתה כבלתי בטוחים מבחינה גופנית ומשפילים מבחינה מוסרית. זרם המוני של יהודים אל תוך ארץ־ישראל בראשית המאה הי"ט היה עשוי להתקדם בלי ההתנגדות רבה מצד האוכלוסיה המקומית, משום שרעיון הלאומיות עדיין לא היכה שורשים מחוץ לאירופה. אך יהודי מרכז אירופה ומערבה טרם התנסו באנטישמיות החודשה. על אף כל מאמציו לא קיבל הרצל עזרה מן המיליונרים היהודים. אי־אפשר היה לקנות קרקעות. אי־אפשר היה לתת עזרה מספיקה לעולים חדשים. הקרנות לפעולה מדינית בארץ־ישראל ובגולה היו בלתי מספיקות מכל וכל. העקשנות הערכית הייתה תגובה טבעית של עם שאינו רוצה לחלק את ארצו עם עם אחר. מנקודת־מבט ערבית, היתה הציונות תנועה חוקפנית, העלייה היהודית — פלישה, "המדינה שנוצרה על־ידי הציונות עומדת, איפוא בפני מאבק קשה במאמציה להכריח את שכניה להכיר בזכות־קיומה. כל עוד המאבק הזה נמשך אין קיום המדינה ועצמאותה מובטחים יותר משל ארצות קטנות אחרות שמקומן הגיאופוליטי חושף אותן לשמש מטרות־התפשטות של מעצמות־על".

פרופ' זאב לקויר נולד בגרמניה (1921), עלה לארץ ב־1938, וסיים לימודיו באוניברסיטה העברית. כמה שנים חי בקיבוץ. בשנת 1970 נתמנה פרופיסור להיסטוריה באוניברסיטת תל־אביב. לאחרונה יצא לאור בתרגום עברי ספרו "עיוות על המזרח התיכון והמדיניות העולמית (הרצאת שוקן, ירושלים, תשל"ה, 224 עמוד) בספרו זה מנתח פרופ' לקויר את מלחמת יום הכיפורים ואת השלכותיה.

ארכיון ומוזיאון לתיאטרון בירושלים

מאת ישראל גור

ארכיון ומוזיאון לתיאטרון איננו המצאה ישראלית. כמה בירות ומטרות פולינים בעולם המערבי ידועות, בין השאר, גם בארכיוני התיאטרון שלהם. מבין אלה המוכרים לי אציון במיוחד את ארכיוני התיאטרון של ניו-יורק, קופנהאגן ורומא. אלה הם ארכיונים מחזיאנים וזים, במובן זה שהם שוקקים פעילות ובני אדם. במאיים, שחקנים, חוקרים וסטודנטים נוטלים משם חומר וידע בשפע להצגותיהם, נסיונותיהם ומחקריהם. המדובר הוא איפוא, במוסד שאיננו, חלילה, תחליף להצגה החיה, אך הוא קטע אורגני מהתוויה התיאטרונלית-התרבותית. אני מודה בה שביקורי בארכיוני-תיאטרון באירופה ובארצות-הברית נטעו בי קינאה לא מעטה, אך הגורם הקונקרטי-הישיר שהעמיד על הפרק את כינונו של ארכיון תיאטרוני בישראל הוא החומר הארכיוני הרב שהצטבר אצל בעקבות עריכת הרבעון התיאטרוני-העיוני "במה", שיוצא בקרוב שש-עשרה שנות הופעה סדירה.

הצעד הראשון התבטא בהקמת ועד ציבורי בראשותו של השר משה קול, ושעם חבריו נמנים, בין השאר, פרופ' דב סדן, מרדכי איש-שלום (ראש עיריית ירושלים לשעבר), העתונאי יהושע יוסטמן ואחרים. בראשית פעולתו ביקש הוועד הציבורי להבטיח — בצד הארכיון העשיר של "במה" — כמה אוספיות-תיאטרון חשובים. כך, למשל, פנה פרופ' דב סדן אל זלמן זילברצוויג ז"ל — חוקר התיאטרון היידי ומחבר הלקסיקון הגדול של התיאטרון היהודי — והציע לו להעביר את ארכיונו העשיר לירושלים. זילברצוויג נענה להצעה, ובהתאם לכך נתתם הסכם בינו לבין השר משה קול על העברת הארכיון לידינו.

בינתיים חלה האישי אנושות. עוד זכיתי להיפגש עמו שבועות אחדים לפני מותו. רעיתו צילה, תיבליא, סירה עמי על פני ארכיונו שהיה מרוכז במסך שבהצגותיהם בלוס אנג'לס; ארכיון עשיר ובו מאות ספרים, תקליטים, סרטי-קול, תעודות, תמונות ומכתבים. מצב-האחזקה של הארכיון העשיר הזה היה בכיר, רע, וכשהוא הגיע כעבור שנה בערך לירושלים — ב־80 ארגוני-קרטון גדולים — ניגשנו מיד למלאכת המיון והשיקום. רוב הספרים היו טעונים שיקום, וממילא — השקעה כספית גדולה.

לבד משני האוספים הגדולים הללו — של זילברצוויג ושל "במה" — הגיעו ומוסיפים להגיע אלינו ארכיונים של שחקנים ובמאים מהארץ ומחול. בין אלה נזכיר במיוחד את ארכיוניהם של יצחק נח"ק ז"ל, שהיה מעמודי-התווך של התיאטרון הסאטירי "המטאטא" הן כבמאי והן כמחבר, ושל מאיר מרגלית ז"ל — מגדולי השחקנים בישראל — שנפטר לפני כשנה בערך. את אוספו התיאטרוני הגדול ציווה לנו מרגלית עוד בחייו.

* * *

הארכיון והמוזיאון לתיאטרון בירושלים פתח את שעריו לציבור לפני שנתיים, ב־22 במאי 1973, בדירה בת 8 חדרים השייכת לעיריית-ירושלים. דירה זו שימשה בעבר כלישבה סוציאלית, ולאחר השקעה כספית לא-מבוטלת הוכשרה למטרות הנוכחיות.

הרכיב האחד של המוסד הוא הספרייה. זו עומדת לרשותם של חוקרים ומתעניינים למיניהם. הספרים — מהם כאלה שאינם מצויים בשום ספרייה אחרת — אינם מושאלים, כי אם ניתנים לעיון בתדר-העיון המיוחד של המוסד. הרכיב השני הוא הארכיון. זה מכיל סבר אלפיותיקים, מהם תיקים אישיים המוקדשים לבמאים, שחקנים, מחזאים, תפאורנים, מבקרים, חוקרים וכו'; מהם תיקים המוקדשים להצגות השוטפות של התיאטרון הא"י (תיק לכל הצגה), ומהם תיקים — יותר נכון: קופסאות מיוחדות, הקולטות בשלמות אוספים שניתנים למוסד. העבודה הארכיונית קשורה גם, בין השאר, בצילוב מתחכם, כלומר: בהפניות נושאניות מתיק לתיק. נעים לציין כי יש ביקוש רב לתיקים אלה ע"י חוקרים, סטודנטים ובמאים.

המוסד שוקד על חיתוך יומימי של קטעי-עתונות הנוגעים לנושאי-התיאטרון, הדבקותם ואיחסונם בתיקים המתאימים. כיו"ב נעשית עבודה תיעודית חיה המוסד מעסיק תעודנים מוסמכים היוצאים אל שחקנים וכמאים וקולטים את סיפוריהם על גבי סרטי-קול. ספריית-סרטי-הקול של המוסד גדלה הולכת, ואף היא נועדה לשמש הוקרים וסטודנטים. ביום-מג'הימים — כשירווח לנו — יש בדעתנו להביא לדפוס רבים מסרטי-הקול הללו, כחלק מתכנית פירסומית עניפה. אך כבר עכשיו, בשיתוף עם מערכת „במה“, פותח המוסד בסידרת פירסומים ביבליוגרפיים — המדובר במפתחות לכתבי-העת התיאטרוניים הרבים שהופיעו במשך השנים בידיש ובעברית. הפירסום הראשון רואה כימים אלה אור בחוברת החדשה של „במה“ (מס' 65-64).

וכשמדובר בפירסומים, עלי להזכיר כי יש בדעתנו להוציא לאור את הכרך השביעי של הלסקיקון לתיאטרון שמחברו זילברצווייג הותירו לא-גמור בכית-דפוס במקסיקו-סיטי, וכיו"ב — את ספרו הגדול-האלבומי על תיאטרוננו של מוריס שווארץ. הדבר כרוך בתוצאה כספית עצומה, ואנו מצפים כאן לסיוע מאת ידידי-המנהל בלוס אנג'לס, עיר-מגוריו. ללא סיוע זה — ספק אם נוכל לעמוד במשימה.

אחת המשימות והחשובות שרשם לפניו המוסד בעת היווסדו: עריכת תערוכות נודדות. התערוכה הראשונה הוקדשה לזכרו של מאיר מרגלית. היא נפתחה בתיאטרון-ירושלים ב-12 בינואר ש"ז; מירושלים הועברה לתיאטרון העירוני בחיפה (1 במארס), ומחפה — לבית הבימה בתל-אביב (5 במאי). אלפים רבים כבר צפו בתערוכה זאת.

לסיום — אני מוצא לנכון להביא כאן כמה שורות מתוך נאומו של השד משה קול בטקס-הפתיחה של המוסד:

„אנו פותחים את שערי-הבית-הזה ואומרים לכל הנכנס בו: דע את עמך! דע את עמך באמצעות המחזות שנכתבו בידי יהודים בעברית, בידיש ובלשונות אחרות; דע את עמך באמצעות התיאטרון היהודי ששימש לא אחת מוקד של פעילות בקהילות יהודיות שונות; דע מגין באת!

אנו מבקשים להציל מפיזור ומגשייה ספרים, דוקומנטים וכתבי-יד הנוגעים לתיאטרון היהודי והעברי, או לפעילותם של אמנים יהודים בתיאטראות-העולם, ומכאן פנייתי לכל מי שמצויים בידו ספרים וכתבי-יד כאלה: הפקידו אותם בידינו, כי רק כאן יעודם“.

רצייה לחידוש עם ולבנין ספרות / סוף מעמוד 199

במחיצתו של ברנר נצטברו הכוחות היוצרים. עצם הופעתו, כתיבתו, ראיתו הנוקבת, היה בהם משום סילוק אותה מועקה שבנפש ואותו עירום שבנוף, שהשתלטו לא פעם על הבאים במגע ישיר עם הזיים הקשים בארץ. הואיל ונתון היה לחיי העבודה והיצירה הספרותית בכל התמצית שבדמו — נתלכדו הכל מסביבו, ביודעים ובלא יודעים. בתוך השממה המסוגרת הדרשיאו חלקת מרעננות, עלה ליבלוב סיפורי אטי, מבטיח עתידות לספרותנו. ברנר היה הגנן המשביח את הגידולים, נוטר הכרם. לא בלבד בסיפור מזוי הארץ, שטיפחו באהבה ונתן עליו את לבו, אלא גם בסיפור מזוי היהודים בגולה, שכתבתו בארץ נתבהרה ונתעמקה פי כמה וכמה.

רק מתוך הרגשת היצירה הארץ-ישראלית ניתן לו לסופר העברי לשוב ולשמוע את הקולות ממעמקי נשמתה של היהדות הפזורה בתבל. קמה פליאדה שלמה של מספרים ומשוררים, הן אלה שעקרו עצמם מן הגולה למצוא כאן פתרון וטעם ליצירתם, והן אלה שנולדו בארץ או נתחנכו באווירתה מנעוריהם. היכן הוא אחד ברנר של ימינו?

נשים בספרות העברית

מאת: י. זמורה

א.

"הודות" לעובדה, שנשים יהודיות (בגולה) לא למדו, לא שנו את התנ"ך, כגברים היהודיים, לא שמעו עברית, אבל למדו לקרוא כתב יהודי — זכינו לספר יהודי מופלא, שאין חומה לו בשום אומה ולשון; כונתי — לספר "צאינה וראינה"; אין ספק, שזה אחד הספרים המקוריים והמעניינים שיש בספרות העולם; ספר זה הנו בו בזמן — ספר קדוש, בין שאר "ספרי הקודש", וגם ספר עממי. האם יש בזה משום סתירה? שכן ספר קדוש נכתב בדרך רגילה על ידי למדנים, על ידי קדושים וחכמים; וכאן ספר שנכתב — "מלמטה" כאילו על ידי ה' ע"ע; ספר שהתקטט שלו קדוש, כמו בחומש אלא שהוא... מפורש, מקושט, — במעשיות, במשלים, באגדות; ספר לנשים, המבינות, כביכול, פחות מן הגברים, כלומר: ספר מותאם לקוראות...

ואף-על-פי-כן ספר שופע שירה, מלא חכמה, גלב, "פופלרי", אבל מלא וגדוש פילוסופיה!

"צאינה וראינה" הוא ספר פיוטי; ואף-על-פי-כן — ספר מחנך, ספר יהודי-לאומי, מחנך, וגם ספר אנושי-אוניברסלי.

כולנו, אפילו הגברים, הונחנו על ידי אמהותינו ברוח של "צאינה וראינה".

* * *

זהו אחד הספרים הנקראים ביותר בעולם. מיליונים של נשים יהודיות קראו את "צאינה וראינה" — קראו בהנאה, וככו על דפיו, כל עותק של "צאינה וראינה" אשר תמצאו אי שם בבית-מסחר ספרים-עתיקים (דווקא הספר הפופלרי ביותר הפך להיות הנדיר ביותר ומצוי בידי מוכרי עתיקות!) מוכתם על ידי דמעות — של סבתי, של סבתך! כל עותק — הוא נאד של דמעות, כל עותק — הוא ביוגרפיה.

* * *

כשאני מדפדף בעותק שלי, — אני מלטף את הדפים, מנגב את הדמעות של סבתי, או של סבתך (זו אותה סבתא יהודיה!).

* * *

כמעט בכל המהדורות של "צאינה וראינה", שנדפסו במשך של מאות שנים במאות מהדורות, אנו מוצאים איורים (אילוסטרציות) — עדינות, מקוריות, עממיות, מעשה ידי אמנים אלמונים! תמימות עם חכמה!

ספר מקורי 1927, ספר קדוש ועממי-יהודי, מעשי ופיוטי, מעניין ויפה.

ב.

לעתים רחוקות, רחוקות מאוד, היתה איזו אשה יהודיה, עד לתקופת ההשכלה, שידעה עברית כהלכתה.

אם נמצאה פעם אשה, בעלת כשרון, שלמדה עברית מתוך שמיעה וראייה, כי אז ציינו את הדבר כציין דבר-פלא, אבל בנעימה של זילזול: "גם משרתת אצל הרב יודעת לפסוק הלכות".

תנועת ההשכלה הביאה עמה, בין שאר התמורות, גם את האמנסיפציה של האשה היהודיה, — "הירשר" לה ללמוד עברית.

אשה יהודיה אחת בעיר ושתים במדינה, אמנם, למדו עברית. וקרה נס — אשה יהודיה באיטליה — רחל מורפורגו — עברה על "החרם" — היא כתבה שירים בעברית. בפעם הראשונה בתולדות הספרות העברית על כל גלגליה, רחל מורפורגו — היתה שייכת למשפחה המהוללה של לוצאטו (שד"ל,

רמח"ל, אפרים לוצאטו, הרופא יצחק לוצאטו ועוד): היא היתה דתית עד תכלית והיא פיקפקה שמא היא חחוטאת, חס וחלילה בהה שהיא כותבת עברית. על שיריה העבריים ועל מכתביה היתה טובעת חותמת — „אני ריממה ותולעה" וכדומה.

שיריה, ברובם אינטימיים, שירי משפחה, שירי מזל-טוב לחתונה, לבר-מצווה ולברית מילה, להכנסת ספר תורה לבית-הכנסת, הופיעו בצורת ספר, בשם „עוגב רחל" *.

היתה זו הסנונית הראשונה, אשר בישרה את האביב החדש. אלא שהאביב לא הזדזר לבוא. נשים יהודיות התחילו ללמוד עברית — אחת בעיר שתים במדינה. היה זה תהליך אטלי וארוך, עד שבאה התמורה הממשית. הספרות העברית היתה בפרט זה יוצאת-דופן, — ספרות הנקראת רק על ידי גברים. הנשים היהודיות קראו אידיש, רוסית, פולנית, גרמנית, צרפתית, אבל לא עברית.

הספרות העברית נענשה, — לא רק משום שרק מחצית היהודים היו קוראיה-בכוח, אלא גם משום שהסופרים העבריים היתה להם תחושה „לא נוחה", שכן הנשים שלהם, המכרות שלהם, האהובות שלהם — אינן מבינות את לשון יצירתם. הם היו כמיותמים בעיני עצמם.

משוררים עבריים כתבו שירי-אהבה, ואילו האהובות לא ידעו לקרוא ולא קראו. היתה זו טרגדיה.

* * *

ולפתע פתאום — באה התמורה הגדולה, נשים יהודיות התחילו לכתוב עברית, — סיפורים וגם שירים; דבורה בארון, יוכבד בת-מרים ברוסיה, אסתר ראב ורחל, בעברית, נוספה עליהם — אלישבע.

ויש לומר תיכף ומיד: רוב הנשים האלה התגלו כנשים בעלות כשרון לא מבוטל. בעלות כוח יצירה. דבורה בארון התפתחה לאחד מכן למספרת עברית גדולה ומקורית, בעלת „אני" מובהק, בעלת דיוקן מפורש, — אמן הסיפור הקצר. יוכבד בת-מרים ואסתר ראב, הן עד היום מן המשוררות העבריות האהובות, נשים עם אופי, עם הרגשת-עולם ועם השקפת-עולם.

זו היתה ההתחלה. אבל ההמשך — ממש מדהים, מפליא. — פמליה שלמה של נשים-סופרות בעברית, בפרוזה כבשירה, מעיר ומכפר, מקיבוץ ומקבוצה, סאלה שבאו מן הגולה וכאלה שנוולו בארץ-ישראל: — לאה גולדברג, אגדה אמיר, שושנה שריר, נעמי פרנקל, דליה רביקוביץ, ולדה, עליזה טור-מלכה, בת-שבע שריר, יהודית הנדל, אהובה בת-חנה, מירה, פנינה עמית, יפה קרינקין, מרים שנייד, ש. שפרה, ניצה בת-שאול, יהודית כפרי, רינה לי וכו' וכו' עשרות נשים סופרות, משוררות ליריות, משוררות אפיות, נשים דתיות מספרות, עתונאיות ועוד. כל אחת מאלה — נעימה שלה; וכולן יחד יוצרות אחרת משיוצרים גברים. הן שרות אהבה (הגברים של זמננו מתביישים לשיר על אהבה), שרות על הטבע, על נופים בישראל; הנשים יותר קלאסיות מאשר מודרניות, הן עדיין סבורות שיש ערך לתוכן, הצורה — קצת שמרנית וקצת מודרנית.

ובין המספרות שכבשו דרך משלהן בסיפורת העברית: רחל איתן, עמליה

כהנא-כרמון, שושנה שרירא ועוד. יש שירי אמהות, שירי נחת-מילדים ואפילו שירים על הריגן (ימים מלאים" מאת לאה נאור) ומעניין, בלי ספק, יש שירים כנגד גברים: (שיר אשה מאת ש. שפרה, ושירי חוה ותפחה מאת פנינה עמית). והאם שרו פעם גברים שירים ליריים נגד... נשים?

מעניינות המשוררות הדתיות, השרות שירי אהבה בנוסח של „שיר השירים" ובנוסח של תחינות (נוסח של שרה בת-טובים!). ואין זה עוד בגדר של

(*) את הספר הזה הדורתי אני והוצאתי בתל-אביב לפני שלושים שנה.

„שיח אגדה“

מאת: אריה מנצ'ר

(תיפה)

בראש מסתו הידועה „הלכה ואגדה“ אומר ביאליק: „כאן יברשת של פרוזה, סגנון מוצק וקבוע, לשון אפורה בת גוון אחד — שלטון השכל; וכאן לחלחית של שירה, סגנון שוטף וכן חולף, לשון מנומרת בצבעים — שלטון הרגש“. רבות עשה, כידוע, המשורר למען החדרת האגדה המסורתית בכל שכבות העם, לרכות בחוגי הנוער היהודי, מלומדים וסופרים אחרים זיכנו בקבצי אגדות שונים והוצאות חדישות של מבחר אגדות לספרי הקודש לסוגיהם.

נעלה מכל ספק כי כל הוצאת אגדות חייבת להיות מכוונת בראש וראשונה לחוגים עממיים ולצעדים ותכך נעשו בעבר נסיונות מעניינים.

קצת מונח לפנינו ספר חדש — „שיח אגדה“*. המחבר שמחה רז, הידוע לנו מכבר בעיקרו בספרו „איש צדיק היה“, השכיל להגיש ספר נאה במבנהו הפנימי המשובח, ובצורתו החיצונית המושכת את עין הקורא. בספר מבחר אגדות לחמשת חומשי התורה המסודרות לפי פרשיות השבוע. בראש כל פרשה ופרשה ניתנת כותרת מיוחדת ומובא פסוק מתוך הפרשה המאפיין אותה ואת תוכנה. מבנה האגדות הוא אחיד: בראש כל אגדה ניתנים דברי הסבר של המחבר, ולאחר-מכן מתפרסמת האגדה עצמה בלשונה המקורית. בשעת הצורך מפרש שמחה רז את לשון החכמים ואת כוונת האגדה כפשוטה.

בדבר בחירת החומר ובירוורו מעיד המלקט על עצמו: „שלוש אמות-מידה עמדו לנגד עיני...: צמידותו לכתבי התורה, הנקראים לפרשיותיהם השונות; ופשטותו ובהירותו לגבי הקורא והלומד, והלקח המוסרי המשקע הרעיוני הטמונים בכל אגדה ואגדה... השתדלתי מטעמים מתחייים לחרוז את האגדות סביב נושאים מרכזיים. למקרא האגדות מתחזרות המגמות כמו מאליהן, והקורא נמצא למד יסודות דעת חדשים של החד עולם יהודי שכינת עולם...“ (מבוא, עמ' 7). נראה לנו כי עלה בידי המחבר לעמוד במשימה זאת. רוב-רובן של האגדות ערך לימודי-חינוכי רב להן, לצעיר ולמבוגר כאחד, ויש אשר ריח של ישוב א"י נודף מהן. נדגים זאת כדברי אגדה לפרשת וישלח „מדוע פחד יעקב אבינו? (עמ' 51—57), והנה כתוב הסופר שמחה רז:

„חכמינו זכרונם לברכה ניסו בדרכים שונות למצוא דברי הסבר וצידוק לפחדו של יעקב והם דנים אותו לכף זכות (ההדגשה בידי המחבר)“.

לאחר איזכרון של תשובות קדמונים על שאלה זו מוסיף רז להביא את דברי חז"ל:

„וירא יעקב מאד“ — אמר שמא יגרום החטא. אמר יעקב: כל השנים הללו עשו יושב בארץ ישראל — תאמר שהוא בא עלי מכה ישיבת ארץ ישראל? כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו — תאמר שהוא בא עלי מכה כיבוד אב ואם?“ (מכילתא בשלח).

כלומר, מסביר רז, „יעקב חשש שמא יבוא עשו עליו בוכות הישיבה... בארץ-ישראל, בעוד הוא יעקב, היה יושב בחוץ לארץ, ובזכות כיבוד אב ואם — מצווה שאף היא קיומה נמנע ממנו. ידע יעקב שיש בכוחה של א"י להעלות את האדם מטומאה לטהרה, שהרי: „כל היושב בארץ ישראל, זכות ארץ ישראל מכפרת עליו... לפיכך בהיפגש יעקב עם עשו... פחד יעקב... שמא יגבר עליו (עשו). מה מרשים הדבר! עומדים כאן לפנינו שני אנשים. האחד איש תם אשר גם בשבתו עשרים שנה בחוץ... עם לבן גר ותרי"ג מצוות שמר; וממולו ניצב עשו, רשע, שיעמיד שערותיו של אדם (שעיר), — והצדיק מפחד מפניו... רק כאשר עשו שב לחרבו, פג פחדו של יעקב... והוא שוב בטוח שיתגבר על כל המכשולים... כל הפחד והיראה לא תקפו את יעקב אלא עד בואו אל גבול

* „שיח אגדה“, מאת שמחה רז, הוצאת ספרית „מעריב“ ו„קריית ספר“, ירושלים תשל"ד 304 עמודים.

ארץ ישראל — זה כוחה של ארץ־ישראל המפיג את הפחד מתוך הלב, והמקנה ביטחון עצמי והרגשה של שלושה נפשית וגופנית!...“.

דוגמה זו באה ללמדנו את דרך שיחו של שמחה רז באגדה. העיון באוצר האגדות בביאוריו הבהירים ומאלפים של המחבר מלמדנו מחדש את המאור שבתורה היא מהנה ומובנת במידה רבה יותר למקרא האגדות המלוקטות, בספר שלפנינו, וכבר התנסינו בכך. אין פלא בדבר שכן נוסף על עצם פירסום האגדה העתיקה, הידועה מכבר, והנשכחת, מצטיין הספר בסממנים מיוחדים. כל החומר מנוקד בקפידה מירבית, הכותרות מודפסות בדפוס צבעוני, ביטויים חשובים ועיקריים מודגשים בדפוס מפורז. בספר כולו משולבים איורים נאים, לדוגמא: העמוד הראשון מספר בראשית בהוצאת שונצינו המפורסמת כשלושים תצלומים של תמונות אמנותיות, פרי מכחולם של אמנים איטלקיים והולנדיים, של רמברנדט ושל גוסטאב דורה (בכתובת לציור בעמוד 232 צ"ל מתתיהו השמונאי, ולא המכבי), של א. מ. ליליך, מ. אופנהיים, א. קרטיין, תבליטים ותהריטים, סמלי שבטי ישראל על בולי ישראל ואיורים מתוך הגדה של פסח, תצלומי־פנים של בתי כנסת ושל כתבי־יד עתיקים. סידור החומר כולו וחלוקתו מאירים את העינים ומעידים על טוב טעם ודעת של המלקט והמחבר ושל בתי ההוצאה.

נשים בספרות העברית / סוף מעמוד 239

„נחשול“, זהו זרם של נשים סופרות במדינת ישראל, זרם ההולך וגובר, כל חודש, ושמא כל שבוע, — מתפרסמת משוררת חדשה ומספרת חדשה, ויש נשים שכותבות בקורת (דינה שטרן, שולמית הר־אבן, אידה צור), ויש שכותבות מחקרים וכו' וכו'.

* * *

מובן מאליו, שכדאי היה להתעכב פעם ולהאריך דברים על כל אחת ואחת מהן, לנתח את הכשרונות, אבל לשם כך נחוצה יריעה אחרת וכוונה שונה. כאן, הפעם, רצינו רק למשוך שימת־לב לתופעה מיוחדת ולסקור סקירה כללית ולבסוף להעמיד שאלה: — מהי הסיבה ומתו הטעם העמוק של תופעה זאת?

ואנו מנסים לענות על שאלה זאת, לפי הבנתנו: ראשית, — בכל העולם, בכל הארצות, ובכל השפות, — מתרבות והולכות נשים סופרות. שמא זוהי תגובה על „מעשיותם המובהקת של הגברים“, היכן תמצא עכשיו גבר שהנו בחינת „בוהימה“, כמקודם? עכשיו כל הגברים הם בחזקת „מדענים“, אפילו פרסומת הפכה להיות מדע, וגם „יחסי ציבור“ זה מדע; על כן באות נשים והן האפוטרופסיות של השירה, של החיים הרחניים.

שנית, אצלנו, בישראל, יש, כנראה, גם משום נקמת ההיסטוריה. האשה היהודיה בישראל נוקמת את הגזירה שלא ללמוד עברית, וממילא לא לכתוב עברית, — בדורות הקודמים, ועכשיו הן רוצות להדביק את אשר אחרו. (הקוראים עכשיו, הגברים „האהובים“ את שירי האהבה של נשיתם? או שמא גם הם מתנקמים ואינם קוראים?).

כן, — הנשים בישראל יש להן יותר אפשרויות משיש לגברים — לציות למוזות, לקרוא, לכתוב, להשראה רוחנית.

ואם העניין יתפתח וילך בדרך זו, — יתכן שתבוא תקופה, ודוקא גברים יהיו מיעוט בספרות העברית, ישבו, רחמנא לצלן ב„עזרת נשים“. האם יתרחש ויחול גם שינוי בתוכן הדברים? האם תשנה הספרות את נושאה? האם תשנה את צורותיה?

האם תהיה הספרות עשירה יותר ועדינה? או שמא יותר מחמירה ונוקשה? שכן, פעם שרו הגברים וחלמו על הנשים, ואלו עכשיו יהיה ההיפך. מי חכם ויידע?

הערות במקרא

מאת: דוד שלמה שפירא

ג*.

שמות בניו של שאול

בשמואל א, לא: ב: נזכרו שמות שלשת בניו של שאול שנפלו בחרב במלחמה עם פלשתים בהר הגלבוע: יהונתן, אבינדב ומלכישוע³². במקום אחר נקראו: יונתן וישוי ומלכישוע³³. יש מזהים את ישוי עם אבינדב, ויש מזהים אותו עם עוד בן של שאול שנוכר במקור אחר, והוא אשבעל הנודע בשם איש־בושת³⁴. השם אשבעל מעורר תמהון, כיצד קרא שאול את שם בנו על שם הבעל, שם שעורר כל כך זועה בלב נאמני ד' עד כדי שהחליפו את השם בעל בשם בשת? ³⁵. גם את שם בנו מרצפה קרא שאול מריב בעל והוסב שמו למפיבשת³⁶. ברור ששאול השתמש בשם ובכינויים המציינים את שם ד' לקראו את בניו על פיהם. בכורו קרא בשם מצורף לשם המיוחד — יהונתן. נראה שהשם אבינדב דומה במובנו לשם יהונתן, ד' שהוא אביהם של ישראל נדב את הבן להוריו, וגם הבן השלישי שמו דומה

³² ראה "בצרון", חוברת ד', איירניסן, תשל"ה.

³³ שמואל א לא: ב.

³⁴ שם יד: מט. על ריבוי שמות לאדם אחד, עיין בספר "קשת הסופר" לר' אהרן מרקוס, כרך א (תל־אביב, תשל"א): "נשאר שמץ מנהו באומה הישנה שבאומות היום הם הסינים אשר מעת התיישבם בקצה המזרח... הגוי הזה שוקט על שמריו ונשאר בו מנהגים היותר קדומים אשר כל אחד מהם יש לו לכל הפחות שלשה שמות, שם הילדות ושם הבחורות ושם האישות לפי השתנות מצבו וכשרון פעולות מלאכתו ומאורעותיו ישתנה על פי הוריו או מוריו וישתקע שם הקודם" (ע' פא, ב).

³⁵ עיין רד"ק בשמואל א, שם, ומצודת דוד לדברי הימים א ח: לג ורד"ק שם. ויש אומרים ש"ישוי" הוא שם תיאופורי ומשמעותו "איש י", והוא כנגד "אשבעל", עיין תנ"ך הוצ' קיטל בהערות לשמואל א יד: מט, וראה *Jewish Encyclopedia*, s.v. Ish-Bosheth 649a. אלא שאם כן למה שינו את שמו לאיש־בושת ולא קראוהו "ישוי"? וגם השם ישוי מקורו מאותו הזמן שלא היו משתמשים בשם המיוחד בצירוף עם שם פרטי (כראשית מו: י, אלא שיש לדחות טענה זו שאפשר שבזמן מאוחר השתמשו באותו שם קדום במובן שונה). אולם באמת משמות אליליים בכלל אין להביא ראיה על מצב האמונה. הרי יש לנו שם כ"אחירע" (רע הוא אל השמש במצרים) — במדבר א: טו, ואין מכאן ראיה שאביו היה עובד אלילים, ועיין על השמות האליליים של יהודי יב בקויפמן, תולדות דאמונה הישראלית, כרך א—ג, 696—80, וכן השם מרדכי ואסתר. גם היום משתמשים היהודים בשמות שמקורם באליליות מבלי לדעת מקורם, וזכעין שמות החדשים ("תמוז" וכו'). ראה ספרו של אלברייט שם, 110, 167—168.

³⁶ רד"ק דברי הימים שם; רש"י שם ט: לו. ב"מקרא כפשוטו", חלק שני ע' 132 (ונשנה בע' 133) כותב ארליך ששאול היה עובד הבעל טרם שנמשח למלך והעדים לזה הם איש בושת בנו ושם מפיוש בן בנו, וד' בחר בשאול לקרב אליו עובדי הבעל. דברים אלה ישא רוח, שאם איש בושת נולד קודם ליהונתן, מדוע נבחר יהונתן לירש עצר (אם לא נאמר משום שהיה גבור מאיש בושת וחכם ממנו), ואם יהונתן נולד אחר שחזר בו מעבודת הבעל איך קרא לבנו מריב בעל, ונראה מכל המסופר על יהונתן שכבר נולד קודם שנמשח שאול למלך. ובמקום אחר כותב ארליך שאיש בושת לא היה בנו של שאול כי אם בן־בנו (שם 184), אם כן נפל פותא בבירא, ובכלל, הלא לפי ארליך כל מה שמסופר על שאול ודוד הם דברי אגדה, ומדוע נוצרה אגדה כזאת על שאול שקרא לבניו בשמות אליליים? אתמהא! עיין דבריו בע' 139. ועוד שגם בן אחד של דוד נקרא "בעל־ידע" (דברי הימים יד:ו); והוסב שמו "אלידע" (שם ג:ח). הגם על דוד יאמר שהיה מעובדי הבעל? ועיין להלן הערה 41.

³⁵ שמואל ב כא: ח; ועוד על הסבת שם ראה במדבר לב: לת.

במשמעותו לראשונים. מלכי (שהוא ד') העניק לי מעשרו⁸⁶. ויתכן ששאל השתמש בשם בעל גם כן במובן אדון. והלא אפילו אחרי שנים כשכבר נכרתו שמות הבעלים מפיות בני ישראל עדיין נשאר השם „בעל” לכינוי לד'. ד' הוא „בעל חמה”⁸⁷, הוא „בעל מלחמות”, הוא „בעל גבורות”, הוא „בעל הרחמים”⁸⁸, הוא „בעל הישועות ובעל הנהמות”⁸⁹, והוא „בעל העולם”⁹⁰. לפיכך אין פלא שהשתמשו בשם „בעל” במובן „אדון” בקשר לד' אלדי ישראל⁹¹. משמעות השם „אישבעל” (אשבעל) כנראה היא או איש שניתן על ידי האדון ד', או שמובנו הוא עבד לבעל, מקביל ל„איש האלדי” שקרוב שמשמעותו הוא „עבד ד”⁹². השם „מריב בעל” יותר קשה לבאר ואולי פירושו שיריב בעד האדון⁹³.

36 „גבורות” בקשר לאלהים, עיין תהלים סז: י, הושע יד: ה. על „שוע” במובן עושר והעניק, ראה המילון המקראי, גוניוס, 447b. ברם יש לומר ש„מלכישוע” מובנו „מלכי (ד') הוא לי לישועה”, כעין תהלים עז: יב: „ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות בקרב הארץ”. והשועה קשר שוע לנדיב בישועה לב: ה: לא יקרא עוד לגבל נדיב ולכילי לא יאמר עוד שוע.

37 גוזם א: ב. ועיין ישעיהו נד: ה כי בועלין עושיין ד' צב' שמו; שם סב: ד: ולא רצן בעולה. וראה שם כז: יג: ד' אלדינו בעלונו אדונים וולתן.

38 „בעל מלחמות” ביצור המאורות; „בעל גבורות” בברכת גבורות שבשמונה עשרה; „בעל הרחמים” בתפילת הזכרה. „בעל הרחמים” נמצא גם בנוסח הידוי שבכל יום ושל סליחות. על השם „בעל הרחמים” ראה גם רש"י לשמות טו. ג. על שמות ד' בצירוף „בעל” בספרות הניל ראיתי שוב את רשימתו של מרמורשטיין בספרו The Old Rabbinic Doctrine of God, pp. 77-81, אלא שלא הביא את השמות „בעל גבורות”, „בעל מלחמות”, ו„בעל הישועות”, שמקורם בסידור התפילות.

39 בברכת „רצה” שבברכת המזון.

40 בראשית רבה לט, א; ועיין סוטה לה, א: בעל הבית („אדון העולם” — רש"י); סנהדרין יט: ב: בעל מחשבות („הקב"ה” — רש"י). והשחה השם „שדה בית הבעל” (מועד קטן ב, א). ועיין שמואל ב ה: כ: „על כן קרא שם המקום ההוא בעל פרצים”. נראה ש„בעל” כאן מובנו „מקום”, עיין שם בתרגום יונתן ובשבעים (כאילו כתוב: מעל) והמפרשים.

41 עיין Hastings, *op. cit.*, s.v. Canaanites, 178a; s.v. Baal, II, 284-285. שבכלל אל היה בעל שמו של אל מיוחד, כי לכל מקום בעל מיוחד שלו. וראה s.v. Baal, W. F. Albright, *From Stone Age to Christianity* (Baltimore, 1940), p. 218; S. Baron, *Social and Religious History of the Jews*, I, 59, and note 40 (p. 319); *Jewish Encyclopedia*, s.v. Ish-Bosheth, VI, 646-647. כנגד זה, עיין גריץ *Geschichte der Juden*, I, 102-103, ועיין „מסתרי העבר” לד"ר ש. י. פייגין, 279, ו-381. ברם דברי האחרון שהמלחמה נגד הבעל החלה על ידי אליהו ויהודע מפורכים על ידי שופטים ו: כה—לב. ועיין עוד קויפמן תולדות האומה הישראלית, כרך א—ג, 667. ועיין עוד ת. מ. י. גבריהו בספר ויזיל, 334, והלאה. J. L. McKenzie, *Dictionary of the Bible* (Brue Publishing Co., Milwaukee, Wisc., 1965), s.v. Baal, p. 72.

עיין עוד בספרו של אלברייט הנ"ל, ע' 72 ו-113, לפיו בעל הוא שם האלוה העליון, מלך האלים, אל קוסמי. על פי מובן זה השתמשו בו בני ישראל באותו הזמן לציין את אלדי ישראל, ולפי שניתן מקום לטעות התרעמו הנביאים על השימוש בשם זה.

42 השחה בראשית ד: א: קייתי איש את ד', שכנראה הכוונה: קייתי איש לעבוד את ד'.

43 ראה המילון המקראי, גוניוס, 937. והשחה גם שם בתו של שאול, מירב (שמואל א יד: מט) לכאורה היה אפשר לפרש את השם מריב בעל כמי שעליו לריב עם פולחן הבעל כעין ירובעל (שופטים ו: לב), ברם, מה נעשה עם השם אישבעל [אם לא שנאמר שעיקר השם הוא אשבעל (היינו שהבעל תאכלנו אש, כפי שהשם נקרא דברי הימים א ח: לג; ט: לט)?]. עיין ספרו של אלברייט הנ"ל 110 והערה 62 שועתו ש„אשבעל” מובנו „יש בעל” ו„מריב בעל” היינו שהבעל רב בעדו. יתכן אמנם שמובן השם הוא שנושאו מיועד למלכות „איש שהוא עומד להיות בעל בעמיו”. עיין בויקרא כא: ד: בעל בעמיו, בתרגום שם, ברמב"ן ובפירוש רנה"י וזש"ל. לפי זה גם מובן השם „מריב בעל” אפשר שהוא „האדון הרב בעד עמי”.

ואם תמצא לומר שאין השמות „אי־שבעל“ ו„מריב בעל“ שמות תיאופוריים כלל יש לומר שאלה הם שמות שאשתו של שאול (וכן פילגשו)⁴⁴ נתנה לבנה, וכונתה בשם „אי־שבעל“ שילדה בן שיהיה מסור לבעלה וכן השם „מריב בעל“ משמעותו שהוא יריב בעד בעלה. ואפשר עוד שהשם „בעל“ הוא כינוי למלך⁴⁵, אלא שמשום שגאה לפלחון הכנעני של הבעל חזלו בישראל להשתמש בשם זה אף בצירוף, עד שנשכח הבעל והשתמשו במלה זו במקום שאי־אפשר לטעות.

ד.

בתי־פתח

הסיפור על הקרבת בתי־פתח עורר תמהון ורוגז כבר בימי קדם, והמפרשים השתדלו להסביר את מהות הענין באופנים שונים⁴⁶. יתכן שסבר יפתח שמכיון שנתקיימו דבריו ונתן ד' לו נצחון על אויביו עליו לשמור מוצא שפתיו⁴⁷. יש מקום, לפי דעתי, לומר שיפתח הוטעה על ידי הלכה עתיקה וזוהי: במשנה נזיר ג, א שנינו: „בית שמאי אומרים הקדש טעות הקדש ובית הלל אומרים אין הקדש, כיצד? אמר שור שחור שיצא מביתי ראשון הרי הוא הקדש ויצא לבן בית שמאי אומרים הקדש ובית הלל אומרים אינו הקדש“. לשונו של יפתח בנדרו את נדרו מפליא בדמיונו ללשון המשנה: „והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה לד' והעליתיהו עולה“⁴⁸. יתכן שכבר בימי קדם נחלקו בענין נדר בטעות, ובמקומו של יפתח

44) שמואל ב כא. ה. ואפשר שרצפה בת איה, פילגשו של שאול, לא היתה מזרע ישראל, והיא קראה את הבנים בשמות שעדיין לא נשקעו מפיה, ואולי מפני כן לא נזכרו שמות איש בושת, ארמוני ומפיבשת בתוך שמות בניו של שאול, מפני שהיו בני פילגש (אי־אפשר לומר שאיש בושת היה בנה של רצפה, שאלמלי כן לא היה איש בושת אומר לאבנר: מדוע באת אל פילגש אבי (שמואל ב ג: ז). וראה השם „אשבל“ בנו של בנימין (בראשית מו: כא), והקשר בין שם זה ואישבעל צריך עיון. עיין מילון מקראי, גזניוס, 78, גם נמצא השם בעל בשבט בנימין (דברי הימים א ת. ל), ואולי אינו אלא מן הגבעונים (עיין בתרגום המיוחס לרב יוסף שם ח: כט). וגם בשבט ראובן נמצא השם „בעל“ (שם ה: ה). ועיין גם השם „בעליה“ (שם יב: ו). והשם „בעלידע“ (לעיל הערה 34), אולי יש לפרשו באותו המובן שבהערה 41 לעיל, היינו משבר (עיין שופטים ח: טז; יחזקאל יט: ז; ראה במפרשים שם) את אלילי הבעל, וכשהסבו את השם ל„אלידע“ קיבל משמעות אחרת. או אפשר שהשם ניתן על ידי אשה שהיתה מבנות היבוסים ועדיין לא נשקע שם הבעל בפיא, עיין שמואל ב ה: יג, וכנגד זה ראה „מקרא כפשוטו“ שם.

45) עיין ישעיהו טז: ח; בעלי גימ, ובתרגום: מלכי עממא, ורד"ק ואבן עזרא שם. נראה ש„בעלי שכם“ בשופטים ט: ב היינו שרי שכם. ועיין יהושע כד: יא וברד"ק ובמצודת דוד שם. עיין רמב"ן לויקרא כא: ד על מובן „בעלי יהודה“ ו„בעלי גימ“.

46) עיין תענית ד, א; בראשית רבה ט, ג; תנחומא, סוף ויקרא; רמב"ן סוף ויקרא; רד"ק, רלב"ג ומלבי"ם שופטים יא.

47) עיין עמק יהושע להגאון ר' יהושע אייזיק שפירא מסלונים, חלק ב', דרוש א', ונראה שבאמת ידע יפתח שאי־אפשר לו למלאות את נדרו, וחשש שנדר נדר לשוא, והוציא שם שמים לבטלה (ויש דעות גם בהלכה שהנדר נדר שוא, היינו נדר שאינו יכול לקיימו שהוא עובר משום בל יחל ולוקה, עיין תוספות שבועות כט, א, ד"ה באומר, ובית יוסף לטור יורה דעה סימן רל"ו, ד"ה ומ"ש או על דבר, ובפרט כאן שנדר בהוצאת שם שמים), אלא שבתו מסרה נפשה על הדבר והביעה נכונותה לאפשר לאביה למלאות נדרו, מאחר שעשה לו ד' נקמות באויביו בקשר לנדרו. ועיין במצודת דוד שם יא: לו, וגם מלבי"ם (אם שפירשו שם בדברי יפתח לא מסתבר). ועיין עוד גריץ *Geschichte*, I, 133 ויעבץ תולדות ישראל חלק א' ע' 105. וראה גם ספרו של הרב טוביה יהודה טביומי „טל אורות“ חלק ראשון ע' פו—צ.

48) שופטים יט: לא. ו„במקרא כפשוטו“ כתב „ומלשון הכתוב משמע שנתכוון יפתח לאדם ולא לבהמה. כי אין בהמה יוצאת לקראת הבא“. ושכח בראשית טו: י; איש בתרו לקראת רעהו; איוב לט: כא; יצא (הסוס) לקראת נשק; שופטים יד: ה; והנה כפיר אריות שואג לקראתו (היינו שהולך לקראתו ושואג). וגם יש שהולכים לקראת דבר שאין בו רוח חיים. עיין שמות יד: כז; ומצרים נסים לקראתו (לקראת הים); במדבר כד: א; ולא הלך כפעם

היתה השיטה רוחת שגדר בטעות הוא נדר ושאין נשאלים על ההקדש⁴⁰ וטעה יפתח לחשוב שאף נדרו הוא בכלל, מה שאינו כלל בדבר שאינו ראוי לקרבן, וגם חשב שלפי שבהקדש אין דין שאלה לפי הדעה המקובלת אצלו זה שייך אפילו בגידונו הוא, שבאמת לא היה צריך להיתר חכם כלל⁴⁰.

בפעם לקראת נחשים. כדברי ארליך כתב גם מרדכי מרטין בובר בספרו „מלכות שמים“ ע' 166, וגם ב- Hastings, *op. cit.*, XII, 654, s.v. Vows; McKenzie, *op. cit.*, 419-1. אלא שכמדומני שלא התעמקו בכל הענין כראוי. מה היתה באמת כוונת יפתח? כלום לא היה יכול להעלות על דעתו שבתו או מי שהוא ממשפחתו יצא לקראתו בראשונה? באמת נראה שכונתו של יפתח היתה על הבקר והצאן ששוחטים בשביל שובי המלחמה. הלא ידוע שמלכיצדק קידם את אברהם בלחם ויין בשובו מהקרב (בראשית יד: יח), וגם מקדמים את הנווד בלחם ומים (דברים כג: ה; ישעיה כא: יד), בייחוד מי ששב לביתו ממלחמה או ממרחקים בוודאי מקדמים פניו ופני הבאים אתו בצאן ובקר לטעוד את לבם. יפתח נדר שבשובו בשלום מהמלחמה הוא ואנשיו יצומו והצאן והבקר שהוזמנו בשבילו יקריב עולה לד', וזה היה רגיל בישראל, כאמור: „אבוא ביתך בעולות, אשלם לך נדרי, אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי, עולות מחים אעלה לך עם קטורת אלים, אעשה בקר עם עתודים“ (תהלים סו: יג—טו), ונראה שגם בתהלים הוא אותו דבר, שבמצר נדר המשורר, שתחת לערוך סעודה לעצמו ולידידיו בצאתו מן המצר, יביא את הצאן והבקר קרבן לבית ד'. ועיין שמואל א טו: „ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבות לד' אלוֹדִיך בגלגל“, וראה עוד שמואל ב כג: טז: ולא אבה דוד לשתותם וימן אותם לד'. ברם מה קרה? תחת שיצאו לקבל את פניו בצאן ובקר לערוך סעודה לו ולאנשיו, והנהגה בתו יוצאת לקראתו בתופים ובמחולות“ (שופטים יא: לד). הנה התופים והמחולות ובת העונה לפניהם, איה הצאן הבקר לעלה? יפתח נבון ולא ידע מה לעשות. הרי נדר נדר, ולא עלה בידו לקיימו כפי שגדר, עד שבתו בטעותה יעצתו מה שיעצה. אין לשאול, הרי הכתוב אומר: והיה היוצא אשר יצא מדלת ביתי לקראתי... והיה לד' והעליתיהו עולה (שם: לא), שמשמע מי שיוצא מעצמו, אין הדבר כן, הרי מצינו כמו כן: ותנא אחרייו שאת המלך (שמואל ב יא: ח); ותעבר המנחה על פניו (בראשית לב: כב), והפסוקים הכוללים ביטויים כאלה רבו מספור. ומדברי המשנה נראה ברור ש„ביתני“ אין הכוונה דווקא הבית שהוא דר בו, גם בית־הבקר הוא ביתו מפני שהוא שייך לו. ואולי מפני כן נאמר כאן „מדלתי ביתי“ להורות שבית־מגוריו לאו דווקא.

49) עיין ירושלמי גזיר פ"ה ה"א; בבלי גדרים עה, א. ועל המחלוקת בימים קדמונים ראה בתוספות חגיגה טו, א ד"ה יוסי. ועיין מהר"ץ חיות שם, וב„קדמת העמק“ להעמק שאלה" של הנצי"ב.

50) בראשית רבה שם. ומה שאמרו חז"ל שהיה לו להתיר נדרו היינו לפי טעותו שחל הנדר, או מפני הטעמים דלעיל הערה 47. [והמהרש"א הקשה בחידושי אגדות תענית ד, א למה היה יפתח צריך היתר חכם, מאחר שהנדר אינו חל, ואפילו מי שסובר שחל (בראשית רבה שם), אינו אלא לענין דמים לנוק הבית, ועל פי דברינו יש ליישב קושייתו]. ויש שגם בעל מום נתפס בקדושת מזבח אף שאסור להקריב אותו כגון בממיר תם בבעל מום (משנה תמורה פ"ב מ"ג). ועל פי זה אפשר היה ליפתח לטעות בנדרו הוא.

[הערה, אפשר על פי השם „אישבעל“ יסד הנביא הושע את דבריו (ב: יט): „והיה ביום ההוא נאם ד' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי“. ואולי כן פירש הנביא את השם „אישבעל“ היינו שבעל יתבטל והיחס בין ישראל לאביהם שבשמים יהיה יחס „איש“ ולא „בעל“. ואולי על יסוד שם זה נוצר הביטוי „איש בער“ (תהלים צב: ז). השם „אחיתפל“ שאין לו ביאור, אולי היה שמו העיקרי של „אחיבעל“ או „אחימלך“ ונשתנה שמו בפי הנ"ל ל„אחיתפל“ עם הנקודות של בושת, להראות שלא אחיו של המלך הוא כי אם אחי תיפלה.]

... סקירות ורשימות ...

יות", שמן הראוי שתהא לה המשך. החינוך העברי היסודי העליון עומד לפני מבחנים קשים ביותר. המגמה לצמצם את העברית מסכנת את ההישגים של החינוך העברי שמאות מחנכים ותיקים ובעלי שאר-רוח עמלו בביצורו במשך יובל שנים ויותר. הרבעון צריך לא רק לסיים תקופה, לסכמה ולערוך "חשבון-נפשה" אלא גם להתחיל בתקופה חדשה ולרכו מסביבו נאמני לשוננו ותרבותנו שילחמו למען החינוך העברי השלם ושיסייעו בפתרון אמת הבעיות היסודיות שעצם קיומו תלוי בו. בפתרון הרצוי, — הכשרת מורים עברים ראויים לתפקידם. חסרותם של כוחות הוראה, שהעברית וערכיה הם חלק מנפשם ומהשקפת-עולמם, יביא בסופו של דבר לידי דלדול גמור של בית-הספר העברי.

עצם המשך הופעתו של הרבעון יכול לשמש אות ומופת, שעוד לא הכל אבוד, ושעדיין יש תקווה שיקומו עוד מחנכים עברים צעירים, שיחדשו את רוחו של החינוך היהודי ויחלצו מן המיצר שהוא נמצא בו כעת. לשם כך יש ליצור קשרים הדוקים בין הרבעון ובתי המדרש למורים המצויים עדיין באמריקה, וכן גם עם המחלקות העבריות באוניברסיטות בארץ הזאת, שמו-ריהן חייבים להשתתף השתתפות פעילה יותר במאמצים לשפר את החינוך העברי ולתת יד לתקנתו ועליתו. ח. ל.

"שבילי החנוך" — חוברת-יובל זה לא כבר הופיעה חוברת היובל של "שבילי החנוך", למלאות שלושים חמש שנה לצאת הרבעון (ת"ש — תשל"ה). העורך, ד"ר זבולון רביד, פותח את החוברת בדבר המערכת ובברכת פרידה לאחר 15 שנה להשתתפותו ברבעון חמש שנות עריכה. בסקירתו "35 שנה לשבילי החינוך" עומד ד"ר רביד על דרכו של כתב-העת בתקופתו הראשונה (תרפ"ה — תרפ"ט) כשנערך על-ידי ד"ר ניסן טורוב (תרפ"ה — תרפ"ז) וש. ב. מכסימן (תרפ"ח — תרפ"ט); שתי החוברות שהופיעו לאחר מכן ושלושים שנות עריכת הרבעון של פרופ' צבי שרפשטיין (ת"ש — תשל"ל).

המדורים בחוברת: החינוך היהודי באמריקה; ממעיינות מסורתנו החינוכית; חינוך לערכים; במערכות החינוך והוראה; אישים ומוסדות בחינוך היהודי באמריקה; סיפור ("בשחר היל-דוט" מאת המספר והמחנך הידוע ב. איזיקס) ושונות.

מן המחנכים הוותיקים בחוברת א. מ. דושקין (ששים חמש שנים של החינוך היהודי בארה"ב); אהרן קליין (חינוך לבוגרים — ניסיון שהצליח); זאב חומסקי (גרץ קולג' לפני יובל שנים); דוד רודבסקי (לדמותו של אליעזר ל. הונור); עזריאל איזנברג (מעין חשבון הנפש) ועוד.

ל"שבילי החנוך" מסורת רבת-זכר.

ידיעות

אות-כבוד מטעם עיריית ירושלים למרים גרנות

מרים גרנות, קיבלה השנה את אות-הכבוד "יקיר ירושלים" מטעם העיריה על מעשיה החשובים ותרומתה למען המוסדות התרבותיים והחברתיים של עיר הבירה.

מרים גרנות היא בתו של רב צעיר בעלה המנוח אברהם גרנות, היה יו"ר ההנהלה העולמית של הקרן הקיימת לישראל, פרופ' סור למדיניות אנראית באוניברסיטה העברית בירושלים ומחברם של ספרים חשובים בשאלות ההתיישבות.

ישראל (אזרחינג) ניזמן הוא מן העסקנים העברים הוותיקים באמריקה, בנו הרברט צומד בראש הקרן.

פרס לשלמה סקולסקי

קרן אלפרד זיורינקובסקי העניקה פרס של אלף דולר למשורר ולסופר העברי, שלמה סקולסקי, תל אביב, על תרגומו מן השירה הפולנית לעברית.

מר סקולסקי סיים את לימודיו בסמינר למורים בחילנה בשנת 1933 ולימד בבתי הספר של "תרבות" בפולין והיה מראשי תנועת בית"ר. בשנת 1941 הגיע לארץ כמע" פיל, היה מפעילי אצ"ל והשתתף בעתונות העברית. ס. הוציא ספרי שירה: "בין הבתרים" (תשי"ב) ו"אשירה לך, תל אביב" (תשי"ז). הוא הידסה לכתוב, לתחנם ולעבד ספרי ילדים ותירגם "קונראד זאלגרה" ו"גראזינה" לאדם מצקביץ ויצירות אחרות מן הספרות הפולנית. כמריכן ערך את האנ' תולוגיות "מחבר הסיפור הצרפתי" ומבחר הסיפור הרוסי.

פרס ניומן לש. שלום

פרס ישראל ובלהה ניומן מטעם המחלקה ללימודי היהדות של אוניברסיטת ניו-יורק הוענק השנה לש. שלום, מן השורה הראשונה של משוררי זמננו. סקס מתן הפרס יתקיים באוניברסיטת חיפה ביום ב', 25 באוגוסט. השופטים הם הד"רים נתן וינטר, מנהל המח' לקה ללימודי היהדות באוניברסיטת נ. י., אברהם י. כץ, גשיא אוניברסיטת דרופסי, חיים ליף וזוד רחבסקי; השופטים בארץ הם: ד"ר משה דייוויס, ראש המכון היהודי באוניברסיטה העברית בירושלים, השופט משה זילברג ופרופ' דב סדן.

יצירתו של ש. שלום משקפת את חתירתו של האדם היהודי לפיענוח סוד הויתו הקד' מית. כמריכן נתן ביטוי רבתנופה למאבק העם לקוממיות ולמימוש חזונו בארץ אבות. הפרווה של ש. שלום כוללת תיאורים מעמי קים של עליית החסידים, ניזמן בגליל, רומן "הגד לא כבה", הפואימה הרמתית "שבת העולם" ועוד.

מכתבים אל המערכת

למאמר: "ח. נ. ביאליק בישיבת אודיסה"

היו שני מיני מוסדות חורה: "ישיבה ו"כולל". בישיבה למדו בחורים לפני חתונתם. האברכים שאחרי חתונתם חפצו להוסיף להשתלם בגפ'ת, לקבל סמיכה ולהתכונן לרבנות, למדו ב"כולל". בקובנה היה מוסד כזה, שנקרא "כולל קובנה", ושם למד ר' חיים טשרנוביץ בשנות חייו האחרונות של ר' יצחק אלחנן, רבה של קובנה.

(ב) ר' יצחק אלחנן ז"ל נפטר בשנת תרנ"ו, היינו תשע שנים לפני בואו של ר' חיים טשרנוביץ לאודיסה בשנת תרס"ה, ומאי משמע "שכא בכחו ובברכתו של הבאון ר' יצחק אלחנן"?

צבי מתימון

במאמרו של ד"ר זוד מרגלית "חיים נחמן ביאליק בישיבת אודיסה" ב"בצרון", חוברת ד', ניסן-איר תשל"ה נמצאת פיסקה זו: "עד שנת תרס"ה היה שם, ברחוב באזארנא 33, תלמוד תורה מטיפוס ישן. בשנה זו הגיע לאודיסה מישיבת ר' יצחק אלחנן, אשר בקובנה. הרב חיים טשרנוביץ, ולהלן: "הרב חיים טשרנוביץ, שבא בכוחו ובברכתו של הבאון ר' יצחק אלחנן יום ייסוד ישיבה, שתמוג בתוסה לימודי קודש כבכל ישיבה, ולימודי חול, במתכונת גימנסיה" (ת"כ"ן בלשונו).

כדי להעמיד את הדברים על דיוקם, ירשה נא לי להעיר שתי הערות.

(א) לפי המונחים של מרכזי התורה בליטה,

בר, מן הראוי שיימצא היקש לפתרון בה
 זה; כי בתחום זה העבר מלמד על תהיה
 כשם שזהוה מורה על העבר.
 בסוף הספר בא מפתח השמות והענינים
 הקדמה, ביבליוגרפיה באנגלית. XXI + 146 עמ'.

SERVING AND CATERING
 MID-EAST AND JEWISH STYLE CUISINE

תחת השגחת הרב יצחק פופקו
 מלאכי כבוד

**Maccabeem
 Restaurant**

147 WEST 47th STREET, N.Y.C.
 FOR RESERVATIONS CALL 575-0226

HOURS
 SUNDAY THRU THURSDAY 9 AM to 11 PM
 FRIDAY 9 AM to 3 PM
 SATURDAY SABBATH ENDS to 2 AM

Under Strict Kashruth Supervision of
 RABBI YITZCHOK POUPKO and MASHGICH
 TMIDY
 On The Premises
 CATERING FOR ALL OCCASIONS
 Recommended by Max Mangold, leading Kosher
 Columnist
 Meet your genial hosts DANNY and JOSEPH

על "שיר האהבה הראשון של ח. נ. ביאליק"

ברשימתה "שיר האהבה הראשון של ח. נ. ביאליק" ("בצרון", כסלרסבת, תשל"ה), מגלה שרה גלזמן את דעתה כי השיר "עיניה" הוא שיר והאהבה הראשון של ח. נ. ביאליק וכי הוא נכתב תחת רושם פגישתו עם איזו נערה אלמונית ואולי גם בימי שהותו בוויטמיר.

טעות הוא בידה בספר "כתבים גנוזים" הבאתי מתוך עזבונו של ביאליק כמה שירי אהבה אחרים שכתב המשורר בוויטמיר בשנות תר"ן-תרנ"א — שנה-שנתיים לפני "עיניה" ("הלום חיון אביב", "לכי דוהיה"), טעה גם פ. לחובר שכתב בספרו כי "עיניה" הוא שיר האהבה הראשון של ביאליק. אין כל יסוד לדברי שלמה הלל, ששמע כביכול מפי ביאליק, כי את "עיניה" כתב לאחר ששב מוויטמיר לבית סבו לימי החופש. והנכון הוא, כי את "עיניה" כתב ביאליק לאחר שחזר מבקרו הראשון הקצר באודיסה, כשלושה-ארבעה חודשים לפני ארוסו עם מניח, בתו של פסח אורבון, שהיה חברו וידידו של אחיו הבכור של המשורר. מ. אונגרפלד

ספרים חדשים

הרב ד"ר מאיר מינקוביץ: הבעיה מי הוא יהודי

בהוצאת ספר-הרמון הופיע הספר הבעיה מי הוא יהודי באספקלריא משפטית היסטורית. פרקי הספר, מלבד ההקדמה והמבוא, הם: הקידושין כגורם ביחוס המשפחה; מי הוא גר או גיורת; בעית "מי הוא יהודי" כרקע לפולמוס של הנצרות; פרשת אותו האיש לאור מבחן מעמדו כיהודי; מפתח השמות והענינים.

בהקדמה לספר מצוין המחבר את אופי הספר ומגמתו בדברים אלה: "מחקרנו כמחקר משפטי-היסטורי, אינו מכוון לכך לספק פתרון ישיר לבעיה זו בגווניה הנוכחיים, מטרת המחקר בעיקרה להעלות את הגורמים ההלכיים-משפטיים וההיסטוריים של הבעיה, כפי שהם משתקפים מתוך הספרות התלמודית החושפת את מצפוני הבעיה בע-

ISRAEL

Burials and American Disinterments

שלמה שאולזאה

announces that RIVERSIDE continues to be the only licensed funeral director in the U.S. able to effect

Transfer to Israel within the same day

Har Hazeitim Har Hamenuchot

And all Cemeteries in Israel

RIVERSIDE also is available as the

Sole agent for Sanhredra Cemetery

RIVERSIDE only can offer this service:

Enroute to Israel within the same day

- Strict adherence to Halacha and Minhagim.
- Arrangements made during lifetime with no obligation.
- Chapel secured in any community.

RIVERSIDE

Memorial Chapel, Inc./Funeral Directors

MANHATTAN: 180 West 76th Street (at Amsterdam Avenue)/EN 2-6600
 BROOKLYN: 310 Coney Island Avenue (Ocean Parkway at Prospect Park)/UL 4-2000
 BRONX: 1963 Grand Concourse (at 179th Street)/LU 3-6300
 FAR ROCKAWAY: 1250 Central Avenue/FA 7-7100
 And Westchester Riverside Memorial Chapel, Inc.:
 21 West Broad Street, Mt. Vernon/(914) MO 4-6300

Chapels in Miami, Miami Beach and Hollywood, Florida.

Solomon Shoulson/Andrew Fier

המרכז היהודי תורת אמת

78-15 שדרת פארסונס, פלושינג
הרב ה. יואל לאקס
ישראל יצחק הסנדר, נשיא

קהילת אגודת אחים

רחובות ברוד וסטאוקס, פריהולד, ניו-ג'רסי
א. פישמן, רב אד בלומנטאל, נשיא

MAIMONIDES' Code of Law and Ethics Mishneh Torah by Philip Birnbaum

An authoritative, abridged translation of one of the most important presentations of Jewish law and lore. Dr. Birnbaum has distilled from Maimonides' original 14 volumes the essential legal and ethical aspects of Judaism for today's students, scholars and laymen. 335 pages. In paperback, \$3.95.

JEWISH CONCEPTS by Philip Birnbaum

730 pages of facts, definitions, insights and descriptions of everything pertaining to Jews and Judaism. An invaluable desk-top reference volume. For writers, teachers, students and inquiring minds of all ages. New, revised edition. \$7.50.

LARGE TYPE PRAYER BOOK For Sabbath and Festivals

For people with poor vision—young or old—the Large Type Prayer Book can add a new dimension to their lives. Oversize type in both Hebrew and English; printed on non-glare paper. Translated and edited by Dr. Philip Birnbaum. A perfect gift for someone you love. 372 pages. Regular edition, \$7.50; Deluxe Gift Edition, \$10.00.

Hebrew Publishing Company | בית הוצאה העברי

79 Delancey Street, New York, N.Y. 10002

"IN THE HEART OF THE JEWELRY CENTER" YAHALOM RESTAURANT

49-55 WEST 47TH ST., N.Y.C.

OPEN SUNDAY — CLOSED SATURDAY

Hours

SUN. thru THURS. 9 A.M. to 10 P.M.

Friday 9 A.M. to 3 P.M.

UNDER
PERSONAL
MANAGEMENT
OF RABBI
YAKOV KLEIN

SERVING & CATERING THE FINEST MID-EAST,
JEWISH HUNGARIAN STYLE & ISRAELI CUISINE
UNDER STRICT KASHRUTH SUPERVISION &
MASHGIACH TMIDY ON THE PREMISES
CAFETERIA STYLE, ALSO

SERVICE INDOOR BEAUTIFUL · GANAYDEN ROOM — Call 575-1699

המרכז היהודי דהוליסבנד

הרב אליעזר ד. רכטמן
שלדון פרטיה, נשיא

הרב דוד הולאנדר

המרכז היהודי של מאונט אידן, ברוקס
מכרך את מדינת ישראל

ישראל הצעיר דסטימן איילנד

יעקב צבי מרקוס, רב
יוסף חיים באראץ, נשיא

ביהכנ"ס בני ישראל

111 אירווינג פלייס, וואודמיר, ל. א.

ד"ר ישראל טפליץ, רב
יוסף רוזמן, נשיא

כרבות למדינת ישראל

לגאולה שלמה והגשמת שאיפותיה
קהילת אהבת אהים

ניו-ברונזוויג, ג. ג.
הרב פ. ריימון

קהילת "שערי צדק"

היקסוויל, ל. א.

ספוארט ווארנר, רב
אדוורד פילד, נשיא

ישראל הצעיר דקוויגארדן הילס

הרב פ. שווינפלד צבי ספפל, נשיא

קהילת בית אמת

של היולט, ל. א.

הרב משה פיקהולץ
ג'יאורג' ישראל, נשיא
יחיאל רוזן, חזן

כנסת ישראל של סי גייט

סי גייט ושדרת נאוטילוס

עזרא גלמן, רב דוד קאספנר, נשיא

THE BROTHERHOOD SYNAGOGUE

קהילת בית אהים

28 Gramercy Park South, N.Y.C.

אירווינג י. בלוק, רב

אברהם זוינהויז, רב-חבר
האורד ווסטר, נשיא

קהילת בית שלום של קינגסביי

ברוקלין, ג. י.

משה יהודה פינק, רב

קהילת כנסת ישראל

פאר ראקובי, ל. א.

רפאל פלקוביץ, רב
אליעזר ניימאן, נשיא

היכל שערי צדק

בופלו, ג. י.

סנפורד ד. שיינבלאט, רב

שמואל אבלאוו, נשיא

המרכז היהודי של דוקסון הייטס

34-25 רחוב 82

הרב מ. דו' וואלדמן

דוד ליכט, נשיא

Temple Beth El

Closter, N.J.

Rabbi Frederick Pomerantz

Pres. Donald Sorkow

Temple Beth El

Laurelton, L.I.

Rabbi Jacob Polish

Pres. Arthur Liebowitz

Temple Emanu-El

Yonkers, N. Y.

Temple Or Elohim

Jericho, L.I.

Rabbi Irwin Lowenheim

Vassar Temple

Poughkeepsie, N. Y.

Wantagh Jewish Center

Rabbi M. Rubin

Rabbi & Mrs. S. Weinberger

Passaic, N. J.

Dr. Jos. I. Weiss, Rabbi

Neponsit, L. I.

Rabbi Jacob Wendroff

Queens Jewish Center

Queens Village, N. Y.

Rabbi Benj. B. Wykansky

Staten Island, N. Y.

Rabbi A. I. Ziegelman

North Bergen, N.J.

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

Cong. Kneses Tifereth Israel Port Chester, N. Y. Rabbi Joseph Speiser	Israel Community Center Levittown, L. I. Rabbi Eugene Katz	Northeast Jewish Center Yonkers Rabbi Joseph H. Wise
Cong. Ohab Zedek Yonkers, N. Y.	Jewish Center of Bayside Hills, L. I.	Northshore Jewish Center Long Island
Cong. Shaare Hatikvah, N. Y. Dr. Abraham D. Krauss, Rabbi	Jewish Center of Wakefield & Edenwald Dr. Benj. Helfgott, Rabbi	Prospect Park Jewish Center Rabbi Abraham Kelman
Cong. Shaare Zedek, N.Y.C. Rabbi Shlomo Balter	Jewish Center of West Orange, N.J.	Rabbi & Mrs. Herman Saville Sinai Cong. of the Bronx
Cong. Shaare Zedek West N. Y., N. J. Pres. Julius Lebrecht	Jewish Community Center of Paramus Rabbi Aryeh Gottlieb	Sephardic Cong. of Long Beach Rabbi Asher H. Abbitan
Cong. Share Tefila of Kings H'way Rabbi Wilfred Wolfson	Judea Center Synagogue Brooklyn, N. Y. Dr. Meir Feldman, Rabbi	Sephardic Temple Torah Israel Cong. Rabbi Eli Greenwald
Cong. Sons of Israel Lakewood, N. J. Rabbi Paul Z. Levovitz	Lake Hiawatha Jewish Center New Jersey Rabbi & Mrs. Herman Savitz	Shore Parkway Jewish Center Brooklyn, N.Y. Rabbi Harold Richtman
Cong. Sons of Israel Suffern, N. Y. Rabbi Paul E. Schuchalter	Lake Success Jewish Center, L.I. Rabbi Seymour Baumrind	Suburban Jewish Center Linden, N.J. Rabbi Edw. Kandel
Cong. & Talmud Torah Ahavath Achim, B'klyn Rabbi Israel Poleyeff	Lincoln Square Synagogue New York Rabbi Steven Riskin	Synagogue of the Suburban Torah Center Livingston, N.J. Rabbi Moshe A. Kosivetz
Co-op City Jewish Center Rabbi Fred Ackerman	Little Synagogue, N. Y. Dr. Jos. Gelberman, Rabbi	Talmud Torah Tifereth Israel of E. Flatbush Rabbi Jacob D. Lief
Elmhurst Jewish Center Jackson Heights, N. Y.	Manhattan Beach Jewish Center Rabbi Dr. Jos. Singer	Farmingdale Jewish Center Rabbi Paul Teicher
Dr. Salomon Faber, Rabbi Kew Gardens Anshe Sholom Jewish Center	Dr. Israel R. Margolies, Rabbi Beth Am, The Peoples Temple Rabbi & Mrs. Daniel H. Mehlman Cong Derech Emunah Arverne, L. I.	Temple Beth Am Bayonne, N. J. Rabbi Morris M. Tosk
Flushing Jewish Center Rabbi Paul L. Hait Rabbi Harvey Falk	New Hyde Park Jewish Community Center Rabbi David Moseson	Temple Beth Sholom Smithtown, L.I. Rabbi Elliot T. Spar Cantor David S. Myers
Forest Park Jewish Center Rabbi Y. Sladowsky	New Milford Jewish Comm. Center Rabbi Harold D. Halpern	Temple Emanuel or Queens Rabbi S. Kehati
Glenwood Jewish Center Rabbi Solomon E. Drillman	Mosholu Jewish Center Bronx, N. Y. Rabbi Herschel Schachter	Temple Emanu-El of Lynbrook Rabbi Harold I. Saperstein
Greenburgh Hebrew Center Dobbs Ferry, N. Y. Rabbi Immanuel Lubliner		Temple Emanuel of Parkchester Rabbi S. Ponn
Hicksville Jewish Center, L.I. Rabbi Jos. Grossman		

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

<p>Young Israel of Forest Hills Yellowstone Blvd. & Burns St. Forest Hills, L. I.</p>	<p>Bellrose Jewish Center Floral Park, L. I. Rabbi Alvin M. Poplack</p>	<p>Cong. Ahavath Israel Kingston, N. Y.</p>
<p>Young Israel of Hillcrest 169-07 Jewel Avenue Flushing, L. I. Rabbi Sholem B. Kowalsky Pres. Joseph Rubin</p>	<p>Rabbi & Mrs. Rubin H. Bendelstein Bayonne, N. J.</p>	<p>Cong. Ahavath Israel Tottenville, Staten Island Samuel D. Baker, Pres.</p>
<p>Young Israel of Oceanside 150 Waukens Ave. Oceanside, L. I. Rabbi. Benj. Blech Pres. Herbert Mehl</p>	<p>Rabbi David I. Bergstein Woodside Jewish Center, L. I.</p>	<p>Cong. Ahavat Shalom Lakewood, N. J. Rabbi Raphael Miller</p>
<p>Young Israel of Westchester New Rochelle, N.Y. Rabbi Stanley Wexler</p>	<p>Beth O'r Religious School Clark, N.J. Rabbi Theodore Stampfer</p>	<p>Cong. Ahavat Torah Englewood, N. J. Rabbi I. L. Swift</p>
<p>Young Israel of Windsor Park 67-45 215 St., Bayside, L. I. Rabbi Louis Bernstein Pres. George Weinstock</p>	<p>Beth Sholom Center Amityville, L. I. Rabbi Leon Spielman</p>	<p>Cong. Bachurei-Chemed Long Beach, L. I. Rabbi Morton Kronenberg</p>
<p>Young Israel of Jackson Hts. Rabbi, Mordekai Shapiro</p>	<p>Rabbi Morrison David Bial Summit, N. J.</p>	<p>Cong. Beth El of Astoria Rabbi Harold Furst</p>
<p>Young Israel — Mosholu Pky. Rabbi & Mrs. Z. Charlop</p>	<p>Rabbi Jerome H. Blass Bergenfield-Dumont Jewish Center, N. J.</p>	<p>Cong. Beth El of Borough Park Rabbi I. Schorr</p>
<p>Young Israel of New Hyde Park, Rabbi Meyer Bilitzky</p>	<p>B'nai B'rith Hillel Found'n. Lehman College, Bx. 10468 Rabbi Wm. Herskowitz, Couns.</p>	<p>Cong. Beth El Massapequa, Long Island Rabbi Israel Orenstein</p>
<p>Young Israel of Ocean Pky Rabbi Herbert W. Bomzer</p>	<p>Bound Brook Jewish Center N. J. Rabbi David P. Prince</p>	<p>Cong. Beth Israel of E. Flatbush Rabbi & Mrs. Jos. Levinson</p>
<p>Young Israel of West Hempstead Rabbi Sholom Gold</p>	<p>Brentwood Jewish Center Brentwood, N. Y. Rabbi Irwin Beigel</p>	<p>Cong. Beth Israel of Richmond Hill Pres. William Silverman</p>
<p>Young Israel of West Side Rabbi Emanuel Gettinger</p>	<p>Briarwood Jewish Center, L. I. Dr. J. Melber, Rabbi</p>	<p>Cong. Beth Sholom Mineola, L. I. Rabbi Irving Rockoff</p>
<p>Young Israel of Woodmere, L. I. Rabbi Sidney Lebor</p>	<p>Clifton Jewish Center Clifton, N. J. Rabbi, Dr. Eugene Markovitz</p>	<p>Cong. Beth Tefillah Paramus, N. J.</p>
<p>Ave. O Jewish Center Rabbi Philip H. Singer</p>	<p>Concourse Center of Israel Rabbi Morris Berman</p>	<p>Cong. Beth Tikvah Knesseth Israel, Brooklyn, N. Y. Rabbi Jacob Greenberg</p>
<p>Beach Haven Jewish Center Brooklyn, N.Y. Rabbi Israel Wagner Pres. M. J. Bienstock</p>	<p>Cong. Adas Israel Passaic, N.J. Dr. Leon Katz, Rabbi</p>	<p>Cong. Bnai Israel of Linden Heights, B'klyn</p>
	<p>Cong. Agudath Sholom of Flatbush Rabbi Solomon Kornfeld</p>	<p>Cong. Bnai Israel Fairlawn, N. J. Rabbi Stanley Bramnick</p>
	<p>Cong. Ahavath Achim Dr. Nathan Goldberg, Rabbi</p>	<p>Cong. B'nai Israel Freeport, L.I. 11520</p>
		<p>Cong. Bnai Jacob Hebrew School of Flatbush Rabbi Jacob Weitzman</p>

תחילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

<p>Temple Sinai Mt. Vernon, N.Y. Rabbi Cyrus Arfa Pres. Stephen Flink</p>	<p>Town & Village Synagogue Tifereth Israel 334 E. 14th St., N.Y.C. Rabbi Stephen C. Lerner Pres. Irving Heisler</p>	<p>Westbury Hebrew Cong. Old Westbury Rd. Old Westbury, L. I. Rabbi Melvin Kieffer Pres. Gerald Mordfin</p>
<p>Temple Sinai 41 W. Hartford Rd. Newington, Conn. Rabbi Marc Brownstein Pres. Herbert Silverman</p>	<p>Tremont Temple 2064 Grand Concourse Bronx, N. Y. Rabbi Abraham Krantz Pres. Herman Bernstein</p>	<p>Westchester Reform Temple Scarsdale, N. Y. Rabbi Jack Stern, Jr. Asst. Rabbi Stuart A. Gertman Pres. Ralph Wienshienk Joseph Boardman, Cantor</p>
<p>Temple Sinai 363 Penfield, Rocheser, N.Y. Rabbi Harvey S. Goldman Pres. Nathan Rubin</p>	<p>United Jewish Center 141 Deer Hill Ave. Danbury, Conn. Rabbi Jerome R. Malino Pres. Dr. Raphael Schwartz</p>	<p>White Meadow Temple Rockaway, N. J. Rabbi Jacob Weitman</p>
<p>Temple Sinai 425 Roslyn Rd. Roslyn Hts., L. I. Rabbi Norman Kahan Asst. Rabbi Mark Miller Pres. Alvin Miller</p>	<p>United Synagogue of Hoboken Hoboken, N. J. Rabbi Alex Pronman Pres. Irving Litwin</p>	<p>Whitestone Hebrew Center 12-45 Clintonville Ave. Whitestone, L. I. Rabbi Ezra Finkelstein Out-Pres. Sidney Rock In-President Hyman Adler</p>
<p>Temple Sinai Lakeside Drive Stamford, Conn. Dr. Samuel M. Silver, Rabbi Pres. Richard Imershein</p>	<p>Utopia Jewish Center 64-41 Utopia Pkway Flushing, L. I. Rabbi Solomon Goldman Pres. Paul Goldfarb</p>	<p>Woodlands Community Center White Plains, N. Y. Rabbi Peter Rubinstein Pres. Joel Leifer Outg. Pres. Carol Pinzer</p>
<p>Temple Sinai Tenafly, N.J. Rabbi Bernard Zlotowitz Pres. Mrs. Paula Braverman</p>	<p>Van Cortlandt Jewish Center 3880 Sedgwick Ave., Bronx Dr. Jacob Sodden, Rabbi Pres. Alazar Kushner</p>	<p>Yorktown Jewish Center 2966 Crompond Rd. Yorktown Heights, N.Y. Rabbi Stanley Urbas Pres. Bernard Lipsy</p>
<p>Temple Society of Concord 910 Madison St. Syracuse, N. Y. Rabbi Benjamin Friedman Rabbi Theodore S. Levy</p>	<p>Village Temple 33 E. 12th, New York, N. Y. Rabbi Dennis N. Math Pres. Robert Ratner</p>	<p>Young Israel of Ave. U Brooklyn, N. Y. Rabbi Zev C. Minkovitz Pres. Martin Lieber</p>
<p>Temple Solel Bowie, Md. Rabbi Dr. Louis Cashdan Pres. Mr. Wallace Cohen</p>	<p>Washington Hebrew Cong. Washington, D.C. Rabbi Joshua O. Haberman Pres. Julian Cohen</p>	<p>Young Israel of Boro Park 1349-50 St., Brooklyn, N. Y. Rabbi Gedalia D. Schwartz Pres. Irving Roth Ex. Dir. Meyer Hochhauser</p>
<p>Temple Torah of Little Neck Little Neck, L.I. Dr. Morton L. Gordon, Rabbi Pres. Stanley Kleiner</p>	<p>Washington Heights Cong. 815 W. 179th St., New York Rabbi Gedalia Finkelstein Julius Hirsch, Pres.</p>	<p>Young Israel of Concourse 1040 Grand Concourse Bronx, N. Y. Rabbi Max Hoch Pres. Jerry Rothman Exec. Dir. Ira Levy</p>
<p>The Temple Cleveland, Ohio Rabbi Daniel Jeremy Silver</p>	<p>West Side Jewish Center 347 West 34th St. New York, N.Y. Rabbi Solomon Kahane Pres. Morris Riefen</p>	<p>Young Israel of Flatbush 1012 Avenue I, Brooklyn, N. Y. Rabbi Solomon J. Sharfman Pres. Miles Heller</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
 SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

<p>Temple Israel 456 Webster Avenue New Rochelle, N. Y. Rabbi Jacob K. Shankman Rabbi Amiel Wohl Asst. Rabbi Ronald Gerson Pres. Murray Goldstein</p>	<p>Temple Judea Jerusalem at Central Massapequa, L. I. Rabbi Sanford H. Jarashow Pres. Mrs. Adeline Berger</p>	<p>Temple Shalom of West Essex Cedar Grove, N. J. Rabbi Norman R. Patz Pres. Joel Weinstock</p>
<p>Temple Israel of Northern Westchester Croton-on-Hudson, N. Y. M. A. Robinson, Rabbi Pres. Sol Gluck</p>	<p>Temple Menorah of Philadelphia 4301 Tyson Ave. Philadelphia, Pa. Rabbi Abraham Israelitan Pres. Julius Traskin</p>	<p>Temple Shalom Religious School Monticello, N. Y. Rabbi Solomon Agin Pres. Martin Schwartz</p>
<p>Temple Israel of the Oranges & Maplewood 432 Scotland Road South Orange, N. J. Rabbi Herbert Weiner Pres. Sheldon Gross</p>	<p>Temple Neve Shalom Jewish Community Center Metuchen, N. J. Rabbi Gerald Zelizer Pres. Paul Borman</p>	<p>Temple Shalom River Edge, N. J. 07661 Rabbi Joseph Rudavsky Mrs. Paul Moscovitz</p>
<p>Temple Israel 475 Grove St. Ridgewood, N. J. Rabbi Allan Schranz Pres. Robert Yamtall</p>	<p>Temple Ohabei Shalom 1187 Beacon St. Brookline, Mass. 02146 Dr. Irwin M. Blank, Rabbi</p>	<p>Temple Shalom Religious School Plainfield, N. J. Rabbi Gerald Goldman Rabbi Emer. Dr. S. Nathanson Pres. Hyman Tobey</p>
<p>Temple Israel 1920 Clifwood St. Scotch Plains, N. J. Rabbi Saul Z. Hyman Pres. David Tenenbaum</p>	<p>Temple Shaare Emeth 6012 Farragut Rd., B'klyn Rabbi Philip Book Pres. Murray Weinstein</p>	<p>Temple Shalom Plumtree Dr. & Brookside Crt. Westbury, L. I. Rabbi M. Aranov Pres. Herman Fialkov</p>
<p>Temple Israel 315 Forest Ave. Staten Island, N.Y. 10301 Rabbi Milton Rosenfeld Pres. Benj. Feitelson</p>	<p>Temple Shalom 8401 Grubb Rd. Chevy Chase, MD. 20015 Rabbi Ian L. Wolk Pres. Howard Braun</p>	<p>Temple Shomrei Emunah 67 Park St., Montclair, N. J. Rabbi Dr. J. Schnitzer Pres. Frank Rothenberg</p>
<p>Temple Israel 2372 Morris, Union, N. J. Rabbi Meyer Korbman Pres. Richard Schuricht</p>	<p>Temple Shalom of Matawan Matawan, N. J. Rabbi Henry Weiner Pres. Dr. Sidney Graffman</p>	<p>Temple Sinai Amityville, N. Y. Rabbi Leonard W. Stern Pres. Mrs. Irma Kulakoff</p>
<p>Temple Israel Westport, Conn. Rabbi Byron T. Rubenstein Pres. Nathan Magida</p>	<p>Temple Shalom 259 Richards Ave. Norwalk, Conn. 06850 Rabbi Jacob Lantz Pres. Andrew Ross</p>	<p>Temple Sinai of B'klyn Arlington Ave. & Bradford Brooklyn, N. Y. Rabbi Ralph Silverstein Pres. Dr. Jesse R. Solomon</p>
<p>Temple Israel Center 280 Old Mamaroneck Road White Plains, N. Y. Rabbi Arnold S. Turetsky Pres. Harry Bender</p>	<p>Temple Shaarey Shalom Springfield, N. J. Rabbi Howard Shapiro Pres. Alvin Schneider</p>	<p>Temple Sinai New Albany Rd. Cinnaminson, N. J. Rabbi Lewis R. Bornstein Pres. Dr. Jerome Warren</p>
	<p>Temple Sharey Tefilo 57 Prospect St., E. Orange, N. J. Rabbi Charles A. Annes Pres. Mrs. Joseph Pollack</p>	<p>Temple Sinai Middletown, N. Y. Rabbi Robert Port Pres. Stanley Zaritzky</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

**Temple Emanu-El
of East Meadow**
123 Merrick Ave.
East Meadow, L.I.
Rabbi Jerald Bobrow
Pres. Mrs. Bernice Alperin

Temple Emanu-El
100 James St.
Edison, N. J.
Rabbi Alfred B. Landsberg
Pres. Richard Fisher

Temple Emanu-El
147 Tenafly, Englewood, N.J.
Rabbi Arthur Hertzberg
Pres. Albert A. Hillman

**Temple Emanuel
of Great Neck**
150 Hicks Lane, Great Neck, L.I.
Rabbi Robert S. Widom
Pres. Marvin Zale
Exec. Dir. Robert Jacobs

Temple Emanuel
243 Albany Ave.
Kingston, N. Y.
Rabbi Jonathan Eichhorn
Pres. Morton Lurie

**Temple Emanu-El
Keren Ami Council
Religious School**
Long Beach, L. I.
Rabbi Bernard Kligfeld
Pres. Richard Bernstein

Temple Emanu-El
1701 Washington Ave.
Miami Beach, Fla.
Dr. Irving Lehrman, Rabbi

Temple Emanuel
3315 Hillside Avenue
New Hyde Park, L. I.
Rabbi Dr. Andrew J. Robins
Pres. David Eschenbacher

Temple Emanuel
Paterson & Wayne, N. J.
Dr. David H. Panitz, Rabbi
Pres. Samuel Friedman

**Temple Emanu-El
of Irondequoit**
2956 St. Paul Blvd.
Rochester, N. Y.
Rabbi David Spitz
Pres. Max Reichenthal

Temple Emanuel
111 Wash. Ave., Westwood, N.J.
Rabbi, Dr. Andre Ungar
Pres. Jerome Wean

Temple Emanu-El
Willingboro, N.J.
Rabbi Richard A. Levine
Pres. Henry Cohen

Temple Emeth
1666 Windsor Rd., Teaneck, NJ
Rabbi Louis J. Sigel
Pres. Albert Myer
Pres. Dr. Douglas Lipton

Temple Emeth Shalom
Margate, N.J.
Rabbi Seymour M. Rosen
Pres. Sidney Crane

Temple Gates of Heaven
852 Ashmore Ave.
Schenectady, N.Y.
Rabbi Dr. Michael M. Szenes
Pres. Robert Siegel
Educator: Cantor M. Fisher

Temple Gates of Prayer
38-20 Parsons, Flushing, L. I.
Rabbi Samuel Schaffer
Pres. Morris Schmuger

Temple Gates of Zion
322 N. Corona Ave.
Valley Stream, L. I.
Rabbi Simon Resnikoff
Pres. M. Clifford Agress

Temple Hillel of Flatlands
2164 Ralph Ave., Brooklyn, N.Y.
Rabbi Marvin Goldman
Pres. Joseph Small

Temple Hillel
1000 Rosedale Rd.
Valley Stream, L. I.
Rabbi Morris S. Friedman
Pres. Ben Eisenman

Temple Isaiah
75-24 Grand Central Pkwy
Forest Hills, N. Y.
Rabbi Stephen S. Pearce
Pres. Harvey W. Gurland

Temple Isaiah
Stony Brook, L.I.
Rabbi Adam Fisher
Pres. Max Runes

Temple Israel
600 New Scotland Ave.
Albany, N. Y.
Rabbi Hayyim Kieval
Pres. Burton Schneider

Temple Israel
Deerfield Place
Binghamton, N. Y.
Rabbi Jacob Hurwitz
Pres. Dr. Wm. Ackerman

Temple Israel
207 Edgewater Rd.
Cliffside Park, N.J.
Rabbi G. Lerer
Prs. Harlen Umansky

Temple Israel
108 Old Mill Road
Great Neck, L. I.
Rabbi Mordecai Waxman
Assoc. Rabbi J. Orenstein
Pres. Jeff Shor

**Temple Israel
TEMPLE ISRAEL
OF
HOLLYWOOD**
Rabbi Haskell Bernat
Rabbi Benjamin Leinow

Temple Israel
Long Beach, L. I.
Rabbi Abraham M. Mann
Pres. Louis Steinbrecker

Temple Israel
Merrick, L. I.
Rabbi Sheldon Thall
Pres. Arthur Forman

תחילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

256

<p>Temple Beth Emeth 300 Lea Blvd. Wilmington, Del. Dr. Herbert E. Drooz, Rabbi</p>	<p>Temple Beth Sholom 228 New Hempstead Rd. New City, N. Y. Rabbi Allen S. Kaplan Pres. Carl Steinbaum</p>	<p>Temple Bnai Israel 192 Center St. Nutley, N.J. Rabbi Dan Landsman Pres. Sidney Katz</p>
<p>Temple Beth Israel Port Washington, L. I. Rabbi Samuel M. Burstein Pres. Fred Gluck</p>	<p>Temple Beth Sholom Roslyn Heights, L. I. Rabbi Jos. P. Sternstein Pres. Melvin Hoffman</p>	<p>Temple B'nai Sholom 100 Hempstead Ave. Rockville Center, L. I. Rabbi Barry Dov. Schwartz Pres. Avram Dorman</p>
<p>Temple Beth Mordecai Perth Amboy, N.J. Rabbi Donald Crain Pres. Dr. Alvin Kravet</p>	<p>Temple Beth Tikvah 950 Preakness Ave. Wayne, N. J. Rabbi Israel Dresner</p>	<p>Temple B'nai Zion Bloomfield, N.J. Rabbi Dr. Albert L. Raab Pres. Herman Glucoft</p>
<p>Temple Beth Or 56 Ridgewood Rd. Westwood, N. J. Rabbi Larry Kaplan Pres. Arthur M. Rosen</p>	<p>Temple Beth Torah 608 W. Welsh, Phila. 19115 Rabbi Bernard Solis Frank Pres. Sylvia Saffren</p>	<p>Temple B'rith Kodesh Rochester, N. Y. Senior Rabbi, Judea Miller Rabbi Emer. Philip Bernstein Asst. Rabbi, Ronald Shapiro</p>
<p>Temple Beth Shalom 193 E. Pleasant Ave. Livingston, N. J. Rabbi Samuel L. Cohen Pres. William Weinstein</p>	<p>Temple Beth Torah 1200 Roseld Ave. Wanamassa, N. J. Rabbi Jacob Friedman Pres. Haim Soicher</p>	<p>Temple Concord 9 Riverside Drive Binghamton, N. Y. Rabbi Elihu Schagrin Pres. Richard G. Weiss</p>
<p>Temple Beth Shalom Jewish Center of the Mahopacs Mahopac, N. Y. Rabbi Allan Press Pres. Stanley Harnick</p>	<p>Temple Beth Torah Westbury, L. I. Rabbi Hillel A. Cohen Cantor Kalman Fliegelman Pres. Raymond Schleicher</p>	<p>Temple Emanu El Bayonne, N. J. Rabbi Zachary Heller Pres. Morton B. Epstein</p>
<p>Temple Beth Sholom 40-25 Fairlawn Ave. Fairlawn, N. J. Rabbi Robert Aronowitz Pres. Murray Citron</p>	<p>Temple B'nai Abraham 127 E. Main St. Meriden, Conn. Rabbi Albert N. Troy Pres. Max Axelberg</p>	<p>Temple Emanu-El 2100 Highland Ave. Birmingham, Ala. Rabbi Dr. Milton L. Grafman Pres. B. L. Aarons</p>
<p>Temple Beth Sholom Green Street Haddon Heights, N. J. Rabbi Albert L. Lewis Pres. Dr. Albert Bonier</p>	<p>Temple B'nai Abraham 321 No. Wyoming St. South Orange, N. J. Dr. Joachim Prinz, Rabbi Pres. I. Samue. Sadowich</p>	<p>Temple Emanuel of Boro Park, N.Y.C. Rabbi Baruch Silverstein</p>
<p>Temple Beth Sholom 1809 Whitney Ave. Hamden, Conn. Rabbi Alvin K. Berkun Pres. Walter Rochow</p>	<p>Temple Bnai Israel Elmont, L. I. Rabbi George Astrachan</p>	<p>Temple Emanu-El of Canarsie 1880 Rockaway Pkway Brooklyn, N. Y. Rabbi Allen Block Pres. George Luvshis</p>
<p>Temple Beth Sholom 400 E. Middle Turnpike Manchester, Conn. Rabbi Dr. Leon Wind Pres. Dr. Martin Rubin</p>	<p>Temple B'nai Or 330 South St. Morristown, N. J. Rabbi Z David Levy Pres. Mrs. Leonard Szerlip</p>	<p>Temple Emanuel Cherry Hill, N.J. Rabbi Herbert M. Yarrish Asst. Rabbi F. Neulander Pres. Arthur Pierce</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

<p>Temple Beth Am 3249 E. Henrietta Rd. Henrietta, N. Y. Dr. Joseph Noble, Rabbi Pres. Mrs. Joan Schwartz</p>	<p>Temple Beth El DeWitt, N. Y. Rabbi Arthur Morgenstern Pres. Jack Lowenstein</p>	<p>Temple Beth El Port Jervis, N. Y. Rabbi Norman Listokin Pres. Michael Cohen</p>
<p>Temple Beth Am Madison at Crary Ave. Lakewood, N. J. Rabbi Stanley Yedwab Pres. Dr. Martin Glassman</p>	<p>Temple Beth El 71 Bentley Ave., Jersey City Rabbi Samuel A. Berman Pres. Jack Manheimer</p>	<p>Temple Beth El 118 Grand, Poughkeepsie, N. Y. Rabbi Erwin Zimet Pres. Henry Raker</p>
<p>Temple Beth Am Miami, Florida Rabbi Herbert M. Baumgard Pres. William Sanes</p>	<p>Temple Beth El Lindell Blvd. & Walnut St. Long Beach, L. I. Rabbi Ephraim S. Kolatch Pres. Dr. Leo Schechter</p>	<p>Temple Beth El 139 Winston Rd. South Rochester, N. Y. Rabbi Dov Peretz Elkins Dr. S. Rubin</p>
<p>Temple Beth Am Parsippany, N.J. Rabbi Daniel Franzel Pres. Walter Nicholson</p>	<p>Temple Beth El of Manhattan Beach 111 West End Ave., Bklyn Rabbi Leonard J. Goldstein Pres. Irving Horowitz</p>	<p>Temple Beth El 445 Beach 135th, Rockaway Pk. Rabbi Allan Blaine Pres. Dr. Leonard M. Epstein</p>
<p>Temple Beth Ami 9201 Bustleton Ave. Philadelphia, Pa. Rabbi Jacob Chinitz Pres. Ruben Pincus</p>	<p>Temple Beth El 500 N. Jerome Ave. Margate, N. J. Rabbi Mark Hillel Kunis Pres. Judge Marvin Wallin</p>	<p>Temple Beth El Spring Valley, N. Y. Rabbi Louis Frishman Pres. David Baker</p>
<p>Temple Beth El 301 Monmouth Rd. Oakhurst, N.J. Rabbi Martin Merin Rabbi Emer. Sidney Schulman Pres. Morton Silver</p>	<p>Temple Beth El 1373 Bellmore Road North Bellmore, L. I. Rabbi Nathan Rosenbaum Pres. Melvin Shulman</p>	<p>Temple Beth El 2368 Eggert, Tonawanda, N. Y. Rabbi Samuel I. Porroth Pres. Donald Joseph</p>
<p>Temple Beth El B'way & Locust Ave. Cedarhurst, L. I. Rabbi Raphael Ostrovsky Rabbi Emer. Dr. E. T. Sandrow Pres. Howard Brenner</p>	<p>Temple Beth El of North Bergen, N. J. Rabbi Sidney Nissenbaum Maurice Ludmer</p>	<p>Temple Beth El 1607 Genesee St., Utica, N. Y. Rabbi Edgar J. Weinberg Pres. Richard Peres</p>
<p>Temple Beth El Walnut Ave., Cranford, N. J. Rabbi Sidney D. Shanken Pres. Murray L. Rose</p>	<p>Temple Beth El of Northern Westchester Chappaqua, N. Y. Chaim Stern, Rabbi Pres. Irwin Gerber</p>	<p>Temple Beth Elohim Mid-Island Reform Temple 926 Round Swamp Road Old Bethpage, N. Y. Rabbi Louis Stein Pres. Steve Aisenberg</p>
<p>Temple Beth El Endicott Jewish Community Center Endicott, N. Y. Rabbi David S. Boros Pres. Myron Klieger</p>	<p>Temple Beth El 45 Oak St., Patchogue, L. I. Rabbi David Schudrich Pres. Samuel Siegel</p>	<p>Temple Beth Emeth Albany, N. Y. Rabbi Bernard H. Bloom Rabbi Martin I. Silverman Pres. Allan V. Islin</p>
	<p>Temple Beth El Plainfield, N. J. Rabbi Moshe Samber Pres. Bernard Kaplan</p>	<p>Temple Beth Emeth of Flatbush 83 Marlborough Rd., B'klyn Rabbi William Kloner Pres. Selma Greenfield</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

<p>Orangetown Jewish Center Independence Ave. Orangeburg, N. Y. Rabbi Pesach Krauss Pres. Stanley Mustacchi</p>	<p>Jacob H. Schiff Center 2510 Valentine Ave., Bx. Rabbi Abraham Bardokoff Pres. Herbert Rosenberg</p>	<p>Sunnyside Jewish Center 45-46 43rd Street Rabbi Irwin A. Albert Pres. Morris Cantos Ch. of Bd. Josiah Donner</p>
<p>Ozone Park Jewish Center 107-17 89 St., Ozone Pk. Rabbi Samuel Landa Pres. Sanford Durst</p>	<p>Shelter Rock Jewish Center Shelter Rock Rd., Roslyn, L. I. Rabbi Myron M. Fenster Pres. Sherman Scheinthal</p>	<p>Suffolk Jewish Center Deer Park, L. I. Rabbi Gabriel Maza Outg. Pres. Arthur Checkla New Pres. Morris Goldberg</p>
<p>Pelham Jewish Center Pelham Manor, N. Y. Rabbi Barry Rubin Pres. Arnold Rinker</p>	<p>Sinai Reform Temple Bay Shore, L. I. Rabbi Joel C. Dobin Pres. Geraldine Voit</p>	<p>Sutton Place Synagogue New York City Rabbi David B. Kahane</p>
<p>Plainview Jewish Center 95 Floral Drive Plainview, L. I. Rabbi Julius Goldberg Pres. David Gold</p>	<p>Society for the Advancement of Judaism 15 West 86 St., N. Y. Rabbi Alan W. Miller Warren L. Schnur Chairman of the Board</p>	<p>Syn. Center of Cong. Anshe Chesed Linden, N.J. Dr. Aharon Shapiro, Rabbi Pres. Dr. Lawrence Fuerst</p>
<p>Progressive Shaari Zedek Synagogue Brooklyn, N. Y. 11230 Dr. Theodore N. Lewis, Rabbi</p>	<p>South Baldwin Jewish Center 2959 Grand Ave. Rabbi A. David Arzt Pres. Richard Z. Charles</p>	<p>Temple Ahavath Sholom of Flatbush Rabbi Fredric S. Dworkin Rabbi Emeritus A. Alan Steinbach Pres. Jacob Beller</p>
<p>The Religious School Temple Avoda of Fairlawn, N. J. 10-10 Plaza Road Rabbi Selig Salkowitz Pres. Dr. David Liebeskind</p>	<p>So. Huntington Jewish Center 2600 New York Ave. Huntington, L. I. Rabbi Morris M. Shapiro Pres. Mrs. Florence Jacobson</p>	<p>Temple Anshe Chesed 251 W. 100 St., N.Y.C. Rabbi Henry Glazer Pres. Philip Holman</p>
<p>Religious School Temple Israel of the City of N.Y. 112 East 75th St., N.Y.C. Rabbi Martin J. Zion</p>	<p>Stephen S. Wise Temple Los Angeles, Calif. Rabbi Isaiah Zeldin Rabbi Eli Herscher</p>	<p>Temple Avodah Oceanside, L. I. Rabbi Philmore Berger Pres. Walter Reiff</p>
<p>Remsen Heights Jewish Center 1115 E. 87th St., Brooklyn, N.Y. Rabbi Norman Zdanowitz Pres. Jordan Silverberg</p>	<p>Suburban Park Jewish Center East Meadow, L. I. Rabbi Irwin Botwinick Pres. Stephen Moser</p>	<p>Temple Beth Ahm Jewish Community Center Elmwood Park, N. J. Rabbi Stephen Leon Pres. Louis Gersht</p>
<p>Riverdale Jewish Center 3700 Independence Ave. Riverdale, N. Y. 10463 Dr. Joshua Shmidman, Rabbi Pres. Dr. Harvey Benovitz</p>	<p>The Suburban Temple 2900 Jerusalem Ave. Wantagh, L. I. Dr. Robert A. Raab, Rabbi Pres. Stanley Friedman</p>	<p>Temple Beth Ahm 60 Baltusrol Way Springfield, N. J. Rabbi Reuben R. Levine Pres. Arthur Falkin</p>
<p>Riverdale Temple W. 246 St. & Independence Riverdale, N. Y. Rabbi Burt Siegel Pres. Lester J. Kovar</p>		<p>Temple Beth Am 4660 Sheridan Drive Buffalo, N. Y. Rabbi Daniel Kerman Pres. Henry Hirsch</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

<p>Kingsbridge Heights Jewish Center Bronx, N. Y. Rabbi Abraham Kupchik Dr. Abraham M. Kleinman</p>	<p>Marathon Jewish Community Center Douglaston, L. I. Rabbi Henry Dicker Pres. Barnett Maller Cantor Earl J. Rockoff</p>	<p>Jewish Center of Jericho Jericho, L.I. Rabbi Stanley Steinhart Pres. Irving Fishman</p>
<p>Kissena Jewish Center 43-43 Bowne St., Flushing Rabbi Harold Frankel Pres. Henry Peppercorn</p>	<p>Marine Park Jewish Center 3311 Ave. S Brooklyn, N. Y. Dr. Norman Strickman, Rabbi Joseph Lipkowitz, Pres.</p>	<p>Mt. Neboh Congregation 130 W. 79 St., New York Rabbi Philip Hiatt Pres. Mrs. Samuel M. Lyons</p>
<p>Lakeland Jewish Center Lake Mohegan, N. Y. Rabbi Dr. Joshua Marenof Pres. Norman Katz</p>	<p>Merrick Jewish Center 225 Fox Bldg., Merrick, L. I. In Memory of Rabbi Paul M. Katz Pres. S. Robert Kroll</p>	<p>Nanuet Hebrew Center Nanuet, N. Y. Rabbi Lawrence Gerstein Pres. David Wenger</p>
<p>Larchmont Temple 73 Larchmont Ave. Rabbi Leonard Poller Pres. Sidney Medoff</p>	<p>Metropolitan Syn. of Park Ave. New York City Rabbi Dr. Judah Cahn Cantor, Norman Atkins Pres. Sidney Schwartz</p>	<p>New City Jewish Center New City, N. Y. Rabbi Henry A. Sosland Pres. Seymour Dubbs</p>
<p>Laurelton Jewish Center 228-02 137th Ave., Laurelton Pres. Herbert Friedberg</p>	<p>Midchester Jewish Center 236 Grandview Avenue Yonkers, N. Y. Rabbi Harry Bolensky Pres. Isador Sapir</p>	<p>New York University Jewish Culture Foundation Prof. David Rudavsky, Treas. Prof. Nathan H. Winter Faculty Counsellor</p>
<p>Lincoln Park Jewish Center 311 Central Park Ave., Yonkers Rabbi S. W. Sternstein Pres. Reuben Levin</p>	<p>Midway Jewish Center 330 So. Oyster Bay Syosset, L. I. Rabbi B. A. Rubenstein Pres. Donald J. Lustig</p>	<p>North Country Reform Temple Glen Cove, L. I. Rabbi Lawrence A. Kotok Pres. Bernard Sloane</p>
<p>Lindenhurst Hebrew Cong. Lindenhurst, L. I. Rabbi Joshua Sodden Pres. Harvey Katz</p>	<p>Millinery Center Syn. 1025 Ave. of the Americas New York City Rabbi David Freidberg</p>	<p>North Shore Synagogue 83 Muttontown Rd. Syosset, L. I. Rabbi Daniel Fogel Pres. Dr. Myron Nobler</p>
<p>Maarev Temple Encino, Calif. Rabbi Dr. Kalman Friedman Pres. Walter Newman</p>	<p>Monroe Temple of Liberal Judaism Monroe, New York Dr. Kurt Metzger, Rabbi Pres. Nathaniel Korn</p>	<p>North Suburban Synagogue Beth El 1175 Sheridan Road Highland Park, Ill. Rabbi Samuel H. Dresner</p>
<p>Madison Jewish Center 2989 Nostrand Ave., Bklyn Rabbi J. Lindenberg Pres. Stanley Siegel</p>	<p>Mt. Freedom Jewish Center Sussex Turnpike Mt. Freedom, N. J. Rabbi B. Rosenberg Pres. Dr. Allen Jacobs</p>	<p>Oakland Jewish Center 61-35 220 St., Bayside, L. I. Rabbi Irwin Isaacson Pres. Leonard Gimbel</p>
<p>Malverne Jewish Center 1 Norwood Avenue Malverne, L. I. Rabbi Theo. Steinberg Pres. Arthur J. Klein</p>		<p>Oceanside Jewish Center 2860 Brower Ave. Oceanside, L. I. Rabbi Gilbert S. Rosenthal Pres. Leon Mintzer</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

<p>Hewlett—E. Rockaway Jewish Center 295 Main Street East Rockaway, L. I. Rabbi Dr. Morris M. Goldberg Pres. Jack Rose Exec. Dir. Robert Fox</p>	<p>Jewish Center of Brighton Beach 2915 Ocean Parkway, B'klyn Rabbi A. Neustein Pres. Benjamin Stein Ch. of Bd. Eliezer Goldstein</p>	<p>Jewish Community Center Union Avenue Harrison, N. Y. Rabbi Norton D. Shargel Pres. Max Simon</p>
<p>Hillcrest Jewish Center 183-02 Union Turnpike Flushing, L. I. Dr. I. Mowshowitz, Rabbi Morris Zweibel, Pres.</p>	<p>Jewish Center of the Hamptons 44 Woods Lane East Hampton, L. I. 11937 Pres. Bernard Zeldin</p>	<p>Jewish Community Center 192 Ramapo Valley Rd. Oakland, N. J. Rabbi I. Zdanowitz Pres. Morrie Acker</p>
<p>Hollis Hill Jewish Center 210-10 Union Turnpike Flushing, L. I. Rabbi Stanley Platek Pres. Benjamin Spector</p>	<p>Jewish Center of Hyde Park 779 E. 49 St., Brooklyn Rabbi Joseph M. Frankel Pres. Chas. Greenstein</p>	<p>Jewish Community Center Shaare Zedek Synagogue 903 Ponce De Leon Ave. Santurce, Puerto Rico Rabbi Solomon H. Waldenberg</p>
<p>Huntington Jewish Center Huntington, L. I. 11743 Rabbi Tobias Rothenberg Pres. Dr. Philip Glaser</p>	<p>Jewish Center of Kew Gardens Hills 71-25 Main Street Rabbi I. Usher Kirshblum Pres. Philip Rosenthal</p>	<p>Jewish Community Center of Spring Valley 250 North Main St. Rabbi Hillel Friedman Pres. Julius Stern</p>
<p>Inwood Hebrew Cong. 111 Vermilyea Ave. New York City Rabbi Ascher Yager Moe Winzelberg, Chmn. Bd.</p>	<p>The Jewish Center 131 West 86th St. New York City Rabbi Dr. Norman Lamm</p>	<p>Library Of Jewish Comm. Center Summit, N.J. Rabbi William Horn Pres. Dr. Harold Schaub</p>
<p>Inwood Jewish Center 12 Ellwood St., N.Y.C. Rabbi Maurice Wohlgerlenter Pres. Fred Sperber</p>	<p>Jewish Center 300 Pleasant Valley Way West Orange, N.J. Rabbi Harold Moseson Pres. Joseph Friedman</p>	<p>Jewish Community Center of Teaneck, N. J. 70 Sterling Place Rabbi Judah I. Washer Pres. Howard Reinert</p>
<p>Israel Center Hillcrest Manor 167-11 73 Ave., Flushing Rabbi Benjamin I. Teller Pres. Eric Loman</p>	<p>Jewish Center of White Plains 252 Soundview Ave. White Plains, N. Y. Rabbi Maurice Davis Pres. Lawrence H. Foster</p>	<p>Jewish Community Center 56 Grove Ave. Verona, N.J. Rabbi Richard Plavin Pres. Dr. Gerald Jaffee</p>
<p>Jewish Center of Atlantic Beach, L. I. Park St. & Nassau Ave. Rabbi Sol Roth Pres. Samuel Borenstein</p>	<p>Jewish Center of Williambridge 2910 Barnes Ave., Bronx Rabbi Akiba Predmesky Pres. Henry Timberg</p>	<p>Jewish Community Center of West Hempstead 711 Dogwood Avenue Rabbi Abraham M. Moseson Pres. Stanley Isaacs</p>
<p>Jewish Center of Bayside Oaks 50-35 Cloverdale Blvd. Bayside, L. I. Rabbi Joshua Hertzberg Pres. Meyer Sackoff</p>	<p>Jewish Community Center Flemington, N. J. Rabbi Gary Listokin Pres. Donald Weintraub</p>	<p>Jewish Congregation of Belair Nevey Shalom Bowie, Md. Rabbi Murray Gershon Pres. Louis Rosengarten</p>
	<p>Jewish Community Center Fort Lee, N. J. 1449 Anderson Ave. Rabbi Solomon Rothstein Pres. Leo Rettig</p>	<p>Kings Park Jewish Center Kings Park, L. I. Rabbi Gordon H. Papert Pres. Steven Chaifetz</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

<p>East Midwood Jewish Center 1625 Ocean Ave., Bklyn Rabbi Harry Halpern Pres. Leo Wein</p>	<p>Fleetwood Synagogue 11 E. Broad St., Mt. Vernon, N.Y. Rabbi Joseph Chait Pres. Abraham Lieberman</p>	<p>Garden Jewish Center Flushing, L. I. Rabbi Solomon Slomowitz Pres. Julian Wager</p>
<p>East Nassau Hebrew Cong. Syosset, L. I. Rabbi Moshe Appleman Pres. Menashe Dennis Cantor Eliezer Stein</p>	<p>Flemington Jewish Center Flemington, N. J. Rabbi Gary S. Listoken Pres. Dr. Norman Poppel</p>	<p>Genesis Hebrew Center Tuckahoe, N. Y. Rabbi Reeve Brenner Pres. Paul Lenpel</p>
<p>East Northport Jewish Center East Northport, L. I. Rabbi S. Wernick Pres. Jack Horowitz</p>	<p>Floral Park Jewish Center Floral Park, L. I. Rabbi Dr. Edmund Neiss Pres. Ruben Holland</p>	<p>Germantown Jewish Center Lincoln Dr. & Ellet St. Philadelphia, Pa. Rabbi Elias Charry Pres. David Rose</p>
<p>Educational Jewish Center 50 Astor Ave. Bronx, N.Y. Rabbi Burton Mehler Pres. Abraham Pereira</p>	<p>Forest Hills Jewish Center 106-06 Queens Blvd. Forest Hills, N. Y. Rabbi Ben Zion Bokser Rabbi David L. Algaze Pres. Jack Vogel</p>	<p>Emanuel Green, Ph.D., D.D. (Professor Emeritus Hofstra University) 246 Hillman Ave. Staten Island, N.Y. 10314</p>
<p>Rabbi & Mrs. Joseph T. Ehrenkranz 80 3rd St. Stamford, Conn.</p>	<p>Franklin Square Jewish Center Pacific & Lloyd Sts. Franklin Square, L. I. Rabbi Abraham B. Shoulson Pres. Aaron M. Weinstein</p>	<p>Rabbi M. Gruenewald Millburn, N. J.</p>
<p>Elmora Hebrew Center 420 West End Ave. Elizabeth, N. J. Rabbi Theodore B. Halberstadter Pres. Seymour Corsover</p>	<p>Free Syn. of Flushing Flushing, L. I. Rabbi Dr. Chas. G. Agin Pres. Daniel Copen</p>	<p>Har Sinai Temple Trenton, N. J. Rabbi Bernard Perlmutter Pres. Eugene Kline</p>
<p>Fairlawn Jewish Center RELIGIOUS SCHOOL Fairlawn, N. J. Rabbi Simon Glustrom Princ. Henry Ascher Pres. George Haar</p>	<p>Free Synag. of Westchester Mt. Vernon, N. Y. Rabbi James H. Penman Pres. A. Freedman</p>	<p>Har Zion Congregation 5929 E. Lincoln Dr. Paradise Valley, Arizona Rabbi C. Joseph Teichman</p>
<p>Fifth Ave. Synagogue 5 E. 62nd St., New York Dr. Emanuel Rackman, Rabbi</p>	<p>Fresh Meadows Jewish Center 58-45 193rd St., Flushing, L.I. Rabbi David W. Gordon Pres. Robert Mendelow</p>	<p>Har Zion Temple 54th & Wynnfield Ave. Philadelphia, Pa. Rabbi Gerald I. Wolpe Pres. Benjamin Levine</p>
<p>Flatbush Jewish Center 500 Church Ave., Brooklyn Rabbi Irwin Feldman Pres. Frank Pecenik</p>	<p>Garden City Jewish Center Dr. M. Miller, Rabbi Out-Pres. Jacob Oxman In-Pres. Murray Rood</p>	<p>Hebrew School of Temple Shomrei Torah Hillsde, N. J. Rabbi H. Beryl Lasker Princ. Gary Singer Sherwin Koblenz, Pres.</p>
<p>Flatbush Park Jewish Center Rabbi David S. Halpern Pres. Irving Borenstein Ch. of Bd. Erwin J. Goldman</p>		

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

262

Cong. Olam Tikvah
 3800 Glenbrook Rd.
 Fairfax, Va. 22030
 Rabbi Itzhak Klirs
 Pres. Julian Levine

Cong. People of Truth Jeshurun
 Trenton, New Jersey
 Rabbi Neil N. Winkler
 Pres. Morris Lavine

Cong. Ramat El
 644 Ardlen St.
 Philadelphia, Pa.
 Rabbi Dr. Louis L. Sacks
 Pres. Maurice Simon

Cong. Rodef Sholom
 2016 Pacific Ave.
 Atlantic City, N. J.
 Pres. Samuel Widlansky
 Rev. Sam Sherman

Cong. Rodeph Sholom
 Bridgeport, Conn.
 Rabbi Israel Stein
 Pres. Elliot Gluntz

Cong. Rodeph Sholom
 7 W. 83rd St., N. Y.
 Rabbi Gunter Hirschberg
 Pres. Dr. Sidney Lieder

Cong. Shaar Hashomayim
 450 Kensington Ave.
 Montreal, Canada
 Rabbi Wilfred Shuchat

Cong. Shaar Hashomayim
 115 Giles Blvd., Windsor
 Canada
 Dr. S. S. Stollman, Rabbi
 Pres. Kiva I. Dodick

Cong. Shaare Tikvah
 5404 Old Temple Hills
 Temple Hills, Md. 20031
 Rabbi Barry Rosen
 Pres. Abraham Hamburg

Cong. Shaari Israel
 810 E. 49th St., B'klyn, N. Y.
 Rabbi Abraham Feldbin
 Pres. Sidney Nissin

Cong. Shaari Tefila
 Silver Spring, Md.
 Rabbi Martin S. Halpern
 Pres. Mr. Edward Neufeld

Cong. Shaari Torah
 of Flatbush
 305 E. 21 St., Brooklyn
 Rabbi Dr. Benj. Kreitman
 Pres. Samuel Schaeffer

Cong. Shomre Israel
 Poughkeepsie, N.Y.
 Rabbi Morris Bekritsky
 Pres. Dr. Joseph Seidenfeld

Congregation Sinai
 West Haven, Conn.
 Rabbi Leon Mirsky
 Pres. Harry J. Levin

Cong. Sons of Abraham
 66 Hacket Blvd.
 Albany, N.Y.
 Rabbi Eliezer Langer
 Pres. Robert M. Levine

Cong. Sons of Israel
 410 Asbury Ave.
 Asbury Park, N. J.
 Rabbi Sidney Goldstein
 Pres. Austin Sherman

Cong Sons of Israel
 Belmar, N. J.
 Rabbi Norman Eller
 Pres. Charles Pasternak

Cong Sons of Israel
 Briarcliff Manor, N. Y.
 Rabbi Elliot Rosen
 Pres. Irving Ornstein

Cong. Sons of Israel
 720 Cooper Landing Rd.
 Cherry Hill, N. J.
 Rabbi Bernard Rothman
 Pres. Irwin L. Levy

Cong. Sons of Israel
 Leonia, N. J.
 Dr. Zelich Block, Rabbi
 Pres. Henry Stern

Cong. Sons of Israel
 Nyack, N. Y.
 Rabbi Aaron Decter
 Pres. Benjamin Katz

Cong. Sons of Israel
 Yonkers, N. Y.
 Rabbi Irving Rosner
 Pres. Irwin Posner

Cong. Temple Israel
 of Long Beach, L. I.
 70 E. Park Ave.
 Rabbi Abraham M. Mann
 Pres. Hon. Arthur M. Eiberson

Cong. Tifereth Israel
 76 Winter St.
 New Britain, Conn.
 Rabbi Henry Okolica

Cong. Tree of Life
 502 No. Central Ave.
 Valley Stream, L. I.
 Rabbi Bertram Leff
 Pres. Andre Lichtman

Cong. Shaare Zion
 2030 Ocean Parkway
 Brooklyn, N.Y.
 Rabbi Abraham B. Hecht
 Pres. Abram Cohen
 Morris Kassab, Exec. Dir.

Conservative Syn. Adath Israel
 of Riverdale
 250th St. & Henry Hudson Pky.
 Dr. Chaim Pearl, Rabbi
 Rabbi Richard Hammerman
 Dr. Herbert Taub, Pres.

Dix Hills Jewish Center
 Vanderbilt Parkway
 Dix Hills, N.Y.
 Rabbi Nathaniel Steinberg
 Pres. Henry Lichtenstein

Dover Jewish Center
Adath Israel
 Dover, N. J.
 Rabbi Louis Cassel
 Pres. Jeff Bennett

East Meadow Jewish Center
 1400 Prospect Avenue
 East Meallow, L. I.
 Rabbi Israel Nobel
 Pres. Murray Midoneck

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

<p>Cong. B'nai Jeshurun 270 West 89 St., N. Y. Rabbi William Berkowitz Pres. Charles H. Silver Chairman of Board: Leon Singer</p>	<p>Cong. Emanuel Denver, Colo. Rabbi Earl S. Stone Steven E. Foster, Assoc. Rabbi</p>	<p>Cong. Kehilath Jeshurun 125 E. 85th St., N.Y.C. Rabbi Joseph Lookstein Assoc. Rabbi Haskel Lookstein</p>
<p>Cong. B'nai Jeshurun (Founded 1848) 1025 So. Orange Ave., Short Hills, N. J. Rabbi Ely E. Pilchik Pres. Jack Lerner</p>	<p>Cong. Emanuel 160 Mohegan Drive Hartford, Conn. Rabbi Howard Singer Pres. Seymour Benson</p>	<p>Cong. Kesser Torah 2310 Cortelyou Rd., B'klyn, N.Y. Rabbi Israel Ben David Pres. Dr. Simeon M. Berman</p>
<p>Cong. B'nai Jeshurun Nathan Barnert Mem. Temple 152 Derrom Ave. Paterson, N. J. Rabbi Martin Freedman Pres. Alvin Sauer</p>	<p>Cong. Emanu-el Mt. Vernon, N. Y. Rabbi Akiva J. Brilliant Pres. Harold Scheer</p>	<p>Cong. Knesseth Israel 34 E. Fulton St. Gloversville, N. Y. Rabbi Milton Feierstein Pres. Jay Spinat</p>
<p>Rabbi Michael Engel Staten Island, N. Y.</p>	<p>Cong. Emunath Israel 236 W. 23rd St., N.Y.C. Rabbi Meyer Leifer Pres. Harris Marovitch</p>	<p>Cong. Mishkan Israel Hamden, Conn. 06517 Rabbi Robert E. Goldberg, DD Pres. B. Frankenberger, Jr.</p>
<p>Cong. B'nai Sholom Newington, Conn. Rabbi Herbert Silberman Pres. Mrs. Judith Cohen</p>	<p>Cong. Etz Ahaim Highland Park, N.J. Rabbi David Glicksman</p>	<p>Cong. Mount Sinai 305 Schermerhorn St. Brooklyn, N. Y. Rabbi Joseph Potasnick Rabbi Emer. Isadore A. Aaron Pres. Samuel Gold</p>
<p>Cong. Bnai Sholom West End, N. J. Rabbi Philip Blachorsky Dr. Robert Isaacson</p>	<p>Cong. Eitz Chaim Hewlett E. Rockaway Jewish Center Rabbi Sheldon W. Switkin Pres. Harold R. Elson</p>	<p>Cong. Mt. Sinai Anshe Emet 135 Bennet Ave., N. Y. C. Rabbi Joseph M. Singer Pres. Joseph H. Hahn</p>
<p>Cong. Bros. of Israel Long Branch, N. J. Rabbi Tobias Roth Pres. Jerome Engelhart</p>	<p>Cong. Ezrath Israel 36 Center St., Ellenville, N. Y. Rabbi Herman Eisner Pres. Stanley Rusenstock</p>	<p>Cong. Ohav Sholom 145 So. Merrick Ave. Merrick, L. I. Rabbi Stuart Grant Pres. Ronald Berkley</p>
<p>Cong. Bros. of Israel 499 Greenwood Ave. Trenton, N. J. Rabbi Howard Hersch</p>	<p>Cong. Har Sholom Seven Locks Jewish Comm. Potomac, Md. Rabbi Leonard Cahan Pres. Dr. Marin Becker</p>	<p>Cong. Oheb Shalom 170 Scotland Road, South Orange, N. J. Dr. Alexander M. Shapiro, Rab. Dr. Louis M. Levitsky, Rab. Em. Pres. Stanley Strauss</p>
<p>Cong. Chevrah Thilim Tifereth Israel Irvington, N. J. Rabbi Benj. Finkelstein Pres. Max Orenberg</p>	<p>Cong. Har Tzeon 1840 Univ. Blvd. Silver Springs, Md. Rabbi Joseph M. Brandriss Pres. Irving Goldberg</p>	<p>Cong. Ohr Kodesh 8402 Freyman Dr. Chevy Chase, MD. Rabbi Tzvi H. Porath Pres. S. Harry Meiselman</p>
	<p>Cong. House of Jacob Utica, N.Y. Rabbi Baruch Leiberman Exec. V. Pres. S. Leventhal</p>	
	<p>Cong. Kehilath Israel Spring Valley, N.Y. Rabbi Josef Steinberg Pres. William Salb</p>	

תהילה למדינת ישראל על השנה כשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

264

<p>Cong. Beth Emeth Larchmont, N. Y. Rabbi Hershel E. Portnoy Pres. Dr. Aaron L. Levin</p>	<p>Cong. Beth Sholom 390 B'way, Lawrence, L. I. Dr. G. Klaperman, Rabbi Pres. Frank E. Herman</p>	<p>Cong. Beth Torah Willingboro, N. J. Rabbi Donald Haber Pres. Edward Bender</p>
<p>Cong. Beth Israel Camden, N. J. Pres. Manuel Ross Cantor Morris Goldstein</p>	<p>Cong. Beth Sholom East End Syn. of Long Beach & Lido Long Beach, L. I. Dr. Amos W. Miller, Rabbi Pres. Henry Zuckor</p>	<p>Cong. B'nai Israel The Park Ave. Temple Bridgeport, Conn. Rabbi Arnold Sher Pres. Howard P. Zolan</p>
<p>Cong. Beth Israel Margate, N. J. Rabbi Howard A. Simon Pres. Saul A. Sinderbrand</p>	<p>Cong. Beth Sholom 186 Maple Ave. Red Bank, N.J. Rabbi Isaac Tuchinsky Pres. Frank Bendar</p>	<p>Cong. B'nai Israel 100 East Jersey Street Elizabeth, N. J. 07201 Rabbi Gershon B. Chertoff Pres. Barnett Epstein</p>
<p>Cong. Beth Israel 701 Farmington Ave. W. Hartford, Conn. Rabbi Harold Silver Pres. Dr. Nathan Dubin</p>	<p>Cong. Beth Sholom Rutland & Rubgy St. West Englewood, N. J. Rabbi Barry Schaeffer Pres. Charles W. Shain</p>	<p>Cong. B'nai Israel Irvington, N. J. Rabbi Meier Heching Pres. Dr. Gerald Weiss Cantor Moshe Weinberg Exec. Dir. J. Holzman</p>
<p>Cong. Beth Israel Temple Park Worcester, Mass. Rabbi Baruch Goldstein Pres. Leonard Davis</p>	<p>Cong. Beth Sholom San Francisco, Calif. Rabbi Saul E. White</p>	<p>Con. B'nai Israel 45 Towmbley Ave. Staten Island, N.Y. Rabbi Seymour Friedman Pres. Murray Kunkes</p>
<p>Cong. Beth Jacob Norwich, Conn. Rabbi Arnold Fine Pres. Seymour Beit</p>	<p>Cong. Beth Sholom Sunrise Jewish Center Valley Stream, N. Y. 11581 Rabbi Jacob Hack Pres. Sherwood Newman</p>	<p>Cong. Bnai Israel Millburn, N. J. Rabbi Melvin J. Glatt Rabbi Emer. M. Gruenwald</p>
<p>Cong. Beth Joseph Denver, Colorado Rabbi Jerome Lipsitz</p>	<p>Cong. Beth El Hightstown, N.J. Rabbi Roy Abramowitz Pres. Leonard Winter</p>	<p>Cong. B'nai Israel 265 W. Main St. New Britain, Conn. Rabbi Harry Z. Zwelling Pres. Louis Cohen</p>
<p>Cong. Beth Judah 6725 Ventnor, Ventnor, N. J. Rabbi Seymour Schorr Pres. Arthur Peskoe</p>	<p>Cong. Beth Torah 6700 Adelphi Rd. Hyattsville, Md. Dr. Mendel L. Abrams, Rabbi Pres. Edward Horowitz</p>	<p>Cong. Bnai Israel Vernon, Conn. Rabbi Marshal Press Pres. Marvin Weinberg</p>
<p>Cong. Beth Shalom Wilmington, Del. Rabbi David Geffen</p>	<p>Cong. Beth Torah Mt. Kisco, N.Y. 10549 Rabbi Herman L. Horowitz Pres. Harry Schachter</p>	<p>Cong. B'nai Jacob 176 West Side Ave. Jersey City, N.J. Rabbi Solomon Herbst Pres. Philip Basow</p>
<p>Cong. Beth Sholom Babylon, L. I. Rabbi Jerome Blum Pres. Dr. Morris Sass</p>	<p>Cong. Beth Toran 270 Reynolds Terrace Orange, N. J. Rabbi Arnold A. Lasker Pres. Leo Krieger</p>	<p>Cong. B'nai Jacob Rimmon Rd. & Woodbridge New Haven, Conn. Rabbi Arthur A. Chiel Pres. Malcolm Rashba</p>
<p>Cong. Beth Sholom 90 Cooper Ave., Iselin, N. J. Rabbi Eli Lagnado Pres. Robert Frieman</p>		

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

<p>Brooklyn Jewish Center 667 Eastern Parkway, B'klyn Dr. Israel H. Levinthal, Rabbi Rabbi David Haymovitz Pres. Benj. Markowe Martin Lerner, Exec. Dir.</p>	<p>Cong. Adath Jeshurun York & Ashburne Rds. Elkins Park, Pa. 19117 Rabbi Yaakov G. Rosenberg Pres. Robert L. Lipschutz</p>	<p>Cong. Ahavath Israel Liberty, N. Y. Rabbi Allan Greenspan Pres. Dr. Stanley Glick</p>
<p>Carteret Jewish Comm. Center Carteret, N. J. Rabbi William Weinberg Pres. Herman Nydick</p>	<p>Cong. Adath Zion Penway & Friendship St. Philadelphia, Pa. Rabbi Sheldon Freedman Pres. Irving Gutschmit</p>	<p>Cong. Ahavath Israel & Talmud Torah of East Flatbush Dr. Bernard Berzon, Rabbi Pres. Chas. M. Dorfman</p>
<p>Chelsea Hebrew Cong. 4001 Atlantic Ave. Atlantic City, N. J. Rabbi Stanley Math ch. of Bd. Samuel Barman</p>	<p>Cong. Agudas Achim Bridgeport, Conn. Rabbi Mosha J. Epstein Pres. Myron Mack</p>	<p>Cong. Ahavath Sholom 75-02 113th St., Forest Hills Rabbi Irwin Sanders Pres. Samuel P. Wassermann</p>
<p>Commack Jewish Center 83 Shirley Ct., Commack, L.I. Rabbi Martin Rubenstein Pres. Lawrence Jacobson</p>	<p>Cong. Agudat Achim 2117 Union St. Schnectady, N. Y. Rabbi Sidney Zimelman Out-Pres. Gerald Praskin In-Pres. Dr. Marvin Lubert</p>	<p>Cong. Anshei Israel Tucson, Arizona Rabbi Arthur Oleisky</p>
<p>Community Center of Israel 2440 Esplanade Ave., Bx., N.Y. Rabbi Simon A. Konovitch Pres. Sol Goldberg</p>	<p>Cong. Ahavas Israel Passaic Park Jewish Community Center Passaic, New Jersey Rabbi Barry Schneider Pres. Sidney H. Reiss</p>	<p>Cong. Beth Ahm 362 Palisado Ave. Windsor, Conn. Rabbi Kenneth A. Greene Pres. Melvin Brody</p>
<p>The Community Synagogue 150 Middle Neck Rd. Port Washington, L. I. Rabbi Martin S. Rozenberg Pres. Henry Brenner</p>	<p>Cong. Ahavath Achim 1571 Stratfield Rd. Fairfield, Conn. Rabbi Joshua J. Epstein Pres. Fred Schwartz</p>	<p>Cong. Beth El 8215 Old Georgetown Rd. Bethesda, Md. Rabbi Samuel Scolnic Pres. Mrs. Bearnard Berger</p>
<p>Community Synagogue Center of Manhattan 325 East 6th St., N. Y. C. Rabbi Murry Penkower Pres. Samuel Borowich Ch. of Bd. Ab. Schapira</p>	<p>Cong. Ahavath Chesed 590 Montauk Ave. New London, Conn. 06320 Rabbi Ervin Preis Pres. Milton R. Gordon</p>	<p>Cong. Beth El 2901 W. Chapel Ave. Cherry Hill, N. J. Rabbi Howard Kahn Pres. Allan Hecsh</p>
<p>Congregacao Israelita Paulista — Sao Paolo Rabino Henry I. Sobel</p>	<p>Cong. Ahavath Israel of Oak Lane, 6735 No. 16 Philadelphia, Pa. Rabbi Joseph Rothstein Pres. Jacob Beratan</p>	<p>Cong. Beth El Edison Jewish Center 91 Jefferson Blvd. Edison, N. J. 08817 Rabbi Saul Weissman Pres. Edward Davis</p>
<p>Cong. Adath Israel 18 Humpson Ave. Dover, N. J. Rabbi Louis A. Lasser Pres. Jeff Bennett</p>	<p>Cong. Ahawas Achim B'nai Jacob & David West Orange, N. J. Rabbi Alvin M. Marcus Rabbi Emer. Hershel Cohen Pres. Charles Smith</p>	<p>Cong. Beth El Fairfield, Conn. Rabbi Leon Waldman Pres. Ansel Gladstein</p>
<p>Cong. Adath Israel Middletown, Conn. Rabbi Nathan Levinson Pres. Max Edelberg</p>		<p>Cong. Beth El 109 East Ave., Norwalk, Conn. Rabbi Jonas Goldberg Pres. Irving Rubin</p>

תהילה למדינת ישראל על הישגיה בשנת העשרים ושבע לעצמאותה
SALUTE TO ISRAEL ON ITS TWENTY-SEVENTH ANNIVERSARY

<p>Adas Kodesh Shel Emeth Cong. Washington Blvd. & Torah Dr. Wilmington, Del. Rabbi Leonard B. Gewirtz Pres. Bernard Epstein</p>	<p>Beth David Synagogue .... 39 Riverside Dr. Binghamton, N.Y.</p>	<p>Beth Sholom of Putnam Valley 25 Eastern Rd. Rabbi Julius Rosenthal Pres. Irving Goidel</p>
<p>Adath Israel Cong. 715 Bellevue Ave. Trenton, N. J. Rabbi Gary Charlestein Pres. Dr. Milton Palat</p>	<p>Beth El Hebrew Cong. 3830 Seminary Rd. Alexandria, Va. Rabbi Arnold G. Fink</p>	<p>Beth Sholom Reform Temple Clifton, N. J. Rabbi Edwin N. Soslow Pres. Lowell Gurley</p>
<p>Anshe Chesed Cong. Lindon, N.J. Dr. Aharon Shapiro, Rabbi Alfred Kahn, Exec. Director</p>	<p>Beth El Jewish Center of Brooklyn, N.Y. 1981 Homecrest Ave. Rabbi Philip Listokin Pres. Ben Yuter</p>	<p>Bethpage Jewish Com. Center 600 B'way, Bethpage, L.I. Rabbi Kenneth D. Poplack Pres. Eddie Ermann</p>
<p>Cong. Anshe Sholom 50 North Ave. New Rochelle, N.Y. Dr. Philip Weinberger, Rabbi Pres. Alan I. Novitz</p>	<p>Beth El Synagogue 237 Franklin St. Hightstown, N.J. 08520 Rabbi Roy H. Abramovitz Pres. Leonard Winter</p>	<p>B'nai B'rith Hillel Foundation at Brooklyn College Rabbi Frank A. Fischer Pres. Miss Vicki Drucker</p>
<p>Ave. N Jewish Comm. Center 321 Ave. N, Brooklyn, N. Y. Rabbi Max Schrier Pres. Sol Weitzman</p>	<p>Beth El Syn. Center Northfield Rd. & North Ave. New Rochelle, N.Y. Rabbi David I. Golovensky</p>	<p>B'nai B'rith Hillel Foundation at University of Rochester Rochester, N. Y. Rabbi Joseph H. Levine</p>
<p>Bay Ridge Jewish Center 8025 Fourth Ave. Brooklyn, N. Y. Dr. David M. Feldman, Rabbi Pres. Monroe Goldberg Exec. Dir. Murray Checkes</p>	<p>Beth El Temple of West Hartford, Conn. 2626 Albany Ave. Rabbi Stanley M. Kessler Pres. I. Milton Widem</p>	<p>B'nai B'rith Hillel Foundation at Rutgers University New Brunswick, N. J. Rabbi Julius J. Funk, Dir. Assoc. Rabbi Moshe A. Birnbaum</p>
<p>Bayswater Jewish Center Cong. Darchay Noam Far Rockaway, N. Y. Rabbi Irving Spielman Pres. Abraham J. Soroca</p>	<p>Beth Israel Cong. 1025 E. Park Ave. Vineland, N. J. Rabbi Murray Kohn Pres. Stanton Greenblatt</p>	<p>B'nai B'rith Hillel Foundation at Syracuse University Syracuse, N. Y. Rabbi Milton Elefant, Dir. Joseph Turik</p>
<p>Beth Ahm Cong. Elmwood Park, N.J. Rabbi Stephen Leon Pres. Barry Kalen</p>	<p>Beth Jacob Synagogue Norwich, Conn. Rabbi Arnold Fine Pres. Seymour Beit</p>	<p>Bnai Israel Jewish Center 110 E. 55th St. Brooklyn, N. Y. Dr. Noah H. Rosenbloom, Rabbi Pres. Saul H. Nack</p>
<p>BETH AM TEMPLE 60 East Madison Ave. Pearl River, N. Y. Rabbi Charles Lippman Pres. Emil Sandler</p>	<p>Beth Sholom Cong. 13th St. & Eastern Ave, N.W. Washington, D.C. 20012 Rabbi Mitchell Wohlberg Pres. S. Feuer</p>	<p>Temple B'rith Sholom 1004 S. Fourth St. Springfield, Ill. Rabbi Meyer M. Abramowitz Pres. Ralph S. Hurwitz</p>
	<p>Beth Sholom People's Temple Bay Pkway & Benson Ave. Brooklyn, N. Y. Rabbi Roy Rosenberg Pres. Samuel Levine Rabbi Emer. Emanuel Schenk</p>	<p>B'nai Shalom Synagogue 135 Roseland Ave. Waterbury, Conn. Rabbi Jonah Gewirtz Pres. Dr. Sidney B. Luria</p>

B N A I Z I O N

136 EAST 39th STREET

NEW YORK, N. Y. 10016

The American Fraternal Zionist Organization

Extends its Best Wishes to the

B I T Z A R O N

for continued good work in
PROMOTING THE HEBREW LANGUAGE
 on the American scene

HERMAN Z. QUITTMAN

Exec. Vice Pres.

HON. ABRAHAM J. MULTER

National President

AMERICAN TECHNION SOCIETY

271 Madison Avenue, New York, N. Y.

Extends Its Best Wishes to the

STATE OF ISRAEL

On Its 27th Anniversary

Best Wishes To The **STATE OF ISRAEL**

On Its 27th Anniversary

WORCESTER ZIONIST DISTRICT, MASS.

Jean Lewis, President

Rabbi Joseph Klein, Dr. Adolph Meltzer, Hon. Presidents

Judge Joseph Goldberg, Honorary Life President

GREETINGS TO THE STATE OF ISRAEL

FROM

PELHAM PARKWAY Z.O.A. DISTRICT NO. 11

Isidore Bernstein, President

Jack Lefkowitz, Program Chairman

Harold Davis, Chairman of the Board

Wm. Turner, Fundraising Chairman

Jos. Damast, Financial Secretary

Our Best Wishes To The **STATE OF ISRAEL**

On Its 27th Anniversary

MANHATTAN ZIONIST CLUB DISTRICT NO. 4 OF Z.O.A.

Julius Rosbach, President

Ruth Gurowitz, Treasurer

Greetings from the Officers and Members of the

LOUIS D. BRANDEIS ZIONIST DISTRICT No. 27

Isador Rubin, Pres.

Dr. N. Esakov, Sec'y.

Irving Saltzman, Treas.

GREETINGS AND BEST WISHES TO THE

STATE OF ISRAEL

On Its 27th Anniversary

ZIONIST DISTRICT OF UTICA, N. Y.

Martin Garfinkel, President
Benj. Rothchild, Treasurer

NEW ROCHELLE ZIONIST DISTRICT

Dr. John M Lowe, President

BRONX ZIONIST

DISTRICT No. 12
George H. Cohen, Pres.

ZIONIST DISTRICT OF MONTICELLO, N. Y.

Dr. Russel Pantel, Pres.
Mischa Leshner, Treas.-Sec'y.

LONG BEACH ZIONIST DISTRICT

Long Beach, N. Y.

In Honor of the 27th ANNIVERSARY
OF MEDINAI ISRAEL

Cantor Aaron Caplow, President
Dr. Edward L. Steinberg, Treasurer
Harry Fisher, JNF Chairman

MIDWOOD ZOA

District No. 36
Brooklyn, N. Y.

ZIONIST DISTRICT OF POUGHKEEPSIE, N. Y.

Bertram Cohen, Pres.

BEER ZIONIST CIRCLE

DISTRICT No. 60
Philip Beer, President

PROSPECT PARK ZIONIST

DISTRICT No. 54
BROOKLYN, N. Y.

MANHATTAN ZIONIST

DISTRICT #5
NEW YORK, N. Y.

BRONX ZIONIST REGION

Leon Bloom, President
M. E. Saphir, Director

SAUL SPERLING ZIONIST DISTRICT No. 154

Yonkers, N. Y.
Jack Brown, President

From Members and Officers of
KADIMAH DISTRICT No. 67

Irving Balsam, President
Emanuel Pittman, Treasurer

MORRIS KEATING, N.Y.C.

ברכת „שהחיינו“, חוקי ואמצי“ לארץ בת כ"ז שנה!
THE SALT LAKE CITY ZIONIST DISTRICT

Dr. Louis C. Zucker, President
Ben M. Roe, Vice-Pres.

David Alder, Sec'y.
Abe B. Cline, Treas.

BENSONHURST ZIONIST DISTRICT NO. 19

Extends Best Wishes To The

STATE OF ISRAEL

On Its 27th Anniversary

Nathan Hauptman, Chairman of the Board
Harold Bregman, Cultural Chairman

Our Officers and Members Extend Best Wishes To The

STATE OF ISRAEL

On Its 27th Anniversary

YORKVILLE ZIONIST DISTRICT NO. 6

Dr. Harry F. Wechsler, Hon. Pres.
George Sarett, President

All Our Members Salute the Heroic

STATE OF ISRAEL

May it Continue To Go From Strength to Strength!

CENTRAL NEW YORK ZIONIST REGION

Abram Steinberg, President

David Greenberg, Sec.-Treas.

Greetings and Best Wishes To The

STATE OF ISRAEL

From the Officers and Members of the **NEW JERSEY REGION**
ZIONIST ORGANIZATION OF AMERICA

עם ישראל חי!

Mrs. B. Lerner, President

Greetings and Best Wishes to the

STATE OF ISRAEL

On Its 27th Anniversary

DAYAN CLUB OF PELHAM PARKWAY

DISTRICT No. 20

Sam Bida, President

Meyer Mizus, Chairman of the Board

THE CONCORD
INVITES YOU AND
YOUR FAMILY TO SHARE
THE TRADITION OF
ROSH HASHANAH
and **YOM KIPPUR**

Thurs., Sept. 4 to
Tues., Sept. 16, 1975

Cantor **HERMAN MALAMOOD**
Assisted by the
Concord International Choir
Will Officiate for the Inspiring Services.

SPECIAL! A Holiday Concert
With the renowned
JAN PEERCE.

THE CONCORD HOTEL
Kiamesha Lake, New York.
DIRECT WIRE NYC
212-244-3500
Hotel Phone 914-794-4000

**"BERNSTEIN - ON -
ESSEX STREET"**

**ORIGINATOR OF AUTHENTIC
KOSHER CHINESE FOOD**

135 ESSEX STREET,
NEW YORK 10002
TELEPHONE GR - 3 - 3900

P

*Proudly we offer
Cantor
Irving Rogoff
assisted by
the Nevele Symphonic Choir*

ROSH HASHANAH and YOM KIPPUR
Thurs., Sept. 4 to Tues., Sept. 16, 1975

NEVELE

ELLENVILLE, NEW YORK

Direct Wire: N.Y. 244-0800 Hotel Tel: 914-647-6000

IN THE 25th YEAR OF
ISRAEL BONDS MAKE A
MAXIMUM BOND PUR-
CHASE TO STENGTHEN
ISRAEL'S ECONOMY

You can buy Israel
Bonds and get a
prospectus at

STATE OF ISRAEL BONDS

215 Park Ave. South
New York, N. Y. 10003
Tel.: OR 7-9650

BANK HAPOALIM IN NEW YORK

Our new branch in
Rockefeller Plaza
now offers complete
domestic and international
banking facilities.

10 Rockefeller Plaza
New York, N.Y. 10020
Telephone: 397-9650

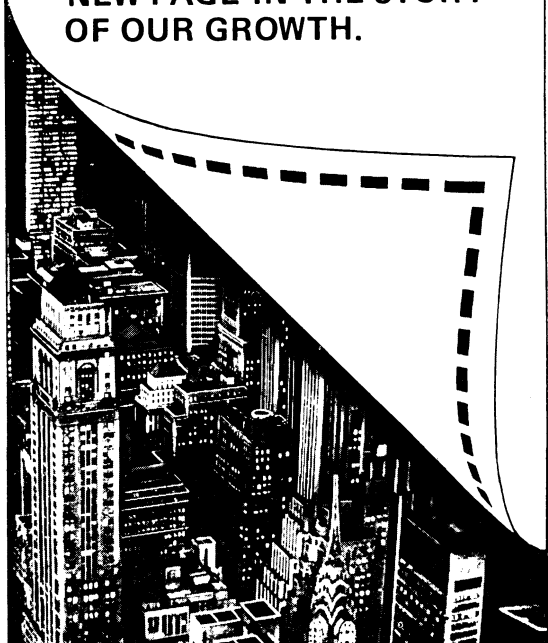
WE'VE OPENED A
NEW PAGE IN THE STORY
OF OUR GROWTH.

CRAFTS OF ISRAEL
RUTH DAYAN with WILBURT FEINBERG

Israel's past as seen through
the crafts of her present. "I feel it of
great significance that... the story of our
people and their work... will now be
brought forth." —TEDDY KOLLEK

More than 300 illustrations
\$16.95 **MACMILLAN**

SIROCCO

Supper Club

Between Madison and Park Avenues
29 East 29th Street, New York, N. Y. 10016
Tel. 212 683-9409 or 684-9013
American Express Accepted
Cocktail Hour 4:30-7:00 — Dinner 7:00 until closing

FEATURING INTERNATIONALLY FAMOUS
ARIS SAN and His Group
Also DANNY PITSHON & THE METRONOMES
FLOOR SHOW FROM ISRAEL AND GREECE

2 Shows Every Night Except Monday — Starting 8 P.M. until 3 A.M.
Every Sunday from 5 to 7 P.M. — *Superb Food — Moderate Prices*

MAKE YOUR RESERVATIONS FOR ALL YOUR
SIMCHES • WEDDINGS • ENGAGEMENTS • BAR-MITZVAS
SWEET SIXTEENS • THANKSGIVING • AS WELL AS ALL FESTIVITIES
AND ORGANIZATION FUNCTIONS

